

dr. Ilona Klanienė, dr. Regina Saveljeva, dr. Rasa Skališienė,
Vaida Stupurienė, Dalia Žičkienė

SMURTO IR PATYČIŲ PREVENCIJA IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOJE

Leidinį parengė:

dr. Ilona Klanienė
dr. Regina Saveljeva
dr. Rasa Skališienė
Vaida Stupurienė
Dalia Žičkienė

Konsultavo:

Nacionalinės švietimo agentūros Vaiko emocinės gerovės skyriaus psichologės Kristina Ignatavičienė, Raminta Gaubė ir Renata Mazūrienė.

Metodinės rekomendacijos išleistos ir parengtos įgyvendinant projektą „Pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų kvalifikacijos tobulinimas“ (Nr. 09.2.2-ES-FA-V-707-02-000).

Projektą finansuoja Europos socialinis fondas. Metodinės medžiagos rengimo paslaugų sutartis buvo sudaryta su UAB Training Expert Group.

Šį leidinį draudžiama mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

TURINYS

IVADAS / 4

I DALIS. SMURTAS IR PATYČIOS / 5

1.1. SMURTAS PRIEŠ VAIKUS: SAMPRATA, FORMOS, ATPAŽINIMAS, PASEKMĖS, PAGALBA / 6

1.2. PATYČIOS IKIMOKYKLINIAME / PRIEŠMOKYKLINIAME AMŽIUJE KAIP
SMURTO FORMA: PRIEŽASTYS, FORMOS, VAIDMENYS, PASEKMĖS / 24

II DALIS. INTERVENCIJA IR PAGALBA / 40

III. DALIS. PREVENCIJA / 69

3.1. SAUGIOS APLINKOS KŪRIMO DARŽELYJE PRIELAIDOS / 70

3.1.1. POZITYVI UGDYMO DISCIPLINA / 70

3.1.2. NESMURTINĖ KOMUNIKACIJA. AKTYVUS KLAUSYMASIS / 72

3.1.3. EDUKACINĖ APLINKA GRUPĖJE / 79

3.1.4. TARPKULTŪRINIS UGDYMAS / 82

3.2. SOCIALINIŲ IR EMOCINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO ASPEKTAI / 84

3.2.1. VAIKO AGRESYVUMAS. AGRESYVAUS ELGESIO PREVENCIJA / 84

3.2.2. PYKTIS IR JO RAIŠKA / 89

3.2.3. NUSIRAMINIMO STRATEGIJOS / 96

3.2.4. KONFLIKTAI, JŲ SPRENDIMO BŪDAI / 103

3.2.5. PROBLEMŲ SPRENDIMO ĮGŪDŽIAI. SAVIREGULIACIJA / 107

3.2.6. EMPATIJOS UGDYMAS / 113

3.2.7. TOLERANCIJOS UGDYMAS / 116

3.2.8. SOCIALINĖS ISTORIJOS / 120

LITERATŪRA / 123

PRIEDAI / 130

IVADAS

Tikimės, kad šios metodinės rekomendacijos apie smurto ir patyčių prevenciją taps naudingos ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigų mokytojams, švietimo pagalbos specialistams tiek vykdant smurto ir patyčių prevenciją, tiek reaguojant į netinkamus vaiko elgesio atvejus.

Šioje knygoje didelis dėmesys skiriamas tarpasmeniniam smurtui tarp vaikų, o ypač vienai jos formai – patyčioms. Apie vaikų smurtą prieš bendraamžius, ypač patyčias ikimokyklinėje arba priešmokyklinėje grupėje, mažai diskutuojama. Patyčios mokykliniame amžiuje yra išanalizuota ir sprendžiama problema, visos mokyklos turi aiškią prevencijos ir intervencijos tvarką savo institucijose, vykdo veiksmingas patyčių prevencijos programas, tačiau neįmanoma šios patirties perkelti į ikimokyklinę instituciją, nes smurtas tarp mokyklinio amžiaus vaikų ir ikimokyklinio bei priešmokyklinio amžiaus vaikų turi savo charakteristiką, priežastis. Todėl labai svarbu ieškoti savitų jų sprendimo būdų. Mokslininkų tyrimai rodo, jog pedagogams ir tėvams (globėjams) stinga žinių apie ikimokyklinio / priešmokyklinio amžiaus vaikų agresyvų elgesį ir jo koregavimo priemones. Tėvai (globėjai) ir pedagogai nederina šios problemos sprendimo būdų ir ne visada linkę bendradarbiauti šiuo klausimu. Taigi tema yra aktuali. Tikimės, jog šiame leidinyje pateikta informacija bus naudinga, vykdant smurto ir patyčių prevenciją ikimokykliniame ir priešmokykliniame vaikų ugdyme.

Metodinė medžiaga sudaryta iš trijų skyrių. Pirmajame skyriuje pateikiama smurto ir patyčių ikimokyklinio / priešmokyklinio ugdymo įstaigoje samprata. Čia pristatoma smurto ir patyčių raiška: priežastys, formos, pasekmės. Antrasis skyrius skirtas smurto ir patyčių intervencijai ugdymo įstaigoje bei pagalbos teikimui. Čia pristatomi tiek mokytojo, tiek mokyklos administracijos bei švietimo pagalbos specialistų veiksmai identifikavus smurto ir patyčių atvejus. Taip pat pateikiama informacija, kaip tinkamai reaguoti bei teikti pagalbą, kaip atpažinti rizikos veiksnius. Trečiajame skyriuje pateikiami prevencinių užsiėmimų, socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo pavyzdžiai. Per užduotis pateikiama informacija kaip ugdyti vaiko vertybines nuostatas, pozityvų ir konstruktyvų mąstymą, atsakingą sprendimų priėmimą, socialines ir emocines kompetencijas. Prie kiekvienos užduoties nurodomi užsiėmimo siekiai ir ugdomos kompetencijos, pristatomi aktyvūs ir įtraukūs darbo metodai. Šiame skyriuje rasite rekomenduojamas literatūros ir naudingų nuorodų sąrašą.

I dalis

SMURTAS IR PATYČIOS

1.1. SMURTAS PRIEŠ VAIKUS: SAMPRATA, FORMOS, ATPAŽINIMAS, PASEKMĖS

SMURTO PRIEŠ VAIKĄ SAMPRATA

Smurtas – tai žmogaus fizinės, emocinės kančios, sužalojimas panaudojant jėgą. Smurtas plačiąja prasme reiškia fizinę, psichologinę, seksualinę žmogaus prievartą, nepriežiūrą. Smurtas artimoje aplinkoje apibūdinamas kaip veikimu arba neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis arba kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, turtingą ir (arba) neturtinę žalą (*Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nr. XI – 1425 pakeitimo įstatymas, 2021*). Smurtas, kaip teigia mokslininkai (Kairienė, Ščerbakova, 2008) – tai sąmoningas veiksmas, kuriuo, naudojant savo galią, siekiama pakenkti, įskaudinti arba sužaloti kitą žmogų. Smurtas – tai kito žmogaus emocinės, psichologinės ir fizinės erdvės pažeidimas.

Smurtas prieš vaiką, tai veikimas arba neveikimas, kaip vaikui daromas tiesioginis ir netiesioginis poveikis (fizinis, psichologinis, seksualinis), kuris žaloja vaiką, trikdo jo sveikatą, įprastą raidą, sukelia skausmą arba pavojų gyvybei, ar net atima gyvybę. Smurtu prieš vaiką taip pat yra laikomas vaiko apleistumas, nepriežiūra, dėl kurios vaikui nesudaromos sąlygos visavertiškai vystytis. Ne visi veiksmai, kuriais vaikui sukeliamas fizinis arba emocinis skausmas, yra laikomi smurtu. Jei panaudojama fizinė arba kitokio pobūdžio jėga, siekiant išvengti pavojaus vaiko saugumui, sveikatai arba gyvybei, tai nelaikoma smurtu, jei to nebuvo galima pasiekti

kitomis priemonėmis (Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos, 2018). Kiti autoriai (Karmaza, N. Grikutytė, E. Karmazė, 2007) pažymi, jog smurtas – tai žalingas elgesys su vaikais, t. y. fizinės, emocinės, seksualinės prievartos, apleidimo arba aplaidžios priežiūros, komercinio arba kitokio pobūdžio išnaudojimas naudojantis atsakomybe už vaiką, jo pasitikėjimu arba valdžia jo atžvilgiu formos, keliančios faktinę arba potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai arba orumui. Pasaulinė sveikatos organizacija smurtą apibrėžia kaip prievartą (smurtą) prieš vaikus ir nepriežiūrą – visos fizinio ir (arba) emocinio blogo elgimosi, seksualinės prievartos, apleidimo arba aplaidžios priežiūros, komercinio arba kitokio pobūdžio išnaudojimo naudojantis atsakomybe už vaiką, jo pasitikėjimu arba valdžia jo atžvilgiu formos, keliančios faktinę arba potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai arba orumui.

Vaikai smurtą gali patirti įvairiose aplinkose: artimoje aplinkoje (šeimoje, ten kur gyvena), ugdymo įstaigoje iš vaikų arba suaugusiųjų (pedagogų, kitų darbuotojų) ir kitose vietose.

Smurtas artimoje aplinkoje yra visada vaiką žalojantis elgesys, susijęs su tėvų (globėjų) ir vaiko tarpusavio santykių aspektais – nuolatinė emocinė prievarta ir nepriežiūra, vienkartinis arba pasikartojantis įvykis, fizinė prievarta, seksualinis išnaudojimas, traumuojančių įvykių patirtis (smurtas namuose, tėvų (globėjų) mėginimas žudyti ir kt.).

Fizinis smurtas

Vienkartinis veiksmas arba pasikartojantys veiksmai – mušimas, stumdymas, spardymas, deginimas, kandžiojimas, smaugimas, bet koks skausmo sukėlimas (žnaubymas, badymas ir pan.).

Emocinis (psichologinis smurtas)

Tyčinis sistemingas vaiko teisės į identitumą pažeidinėjimas, vaiko žeminimas, gąsdinimas, vaiko normaliai raidai būtinos veiklos trikdyimas, asocialaus elgesio skatinimas arba kitokia nefizinio kontakto elgsena (veikimas arba neveikimas), dėl kurios vaikas mirė, buvo sutrikdyta jo sveikata arba normali raida arba sukeltas pavojus gyvybei, sveikatai, normaliai raidai arba pažeminta vaiko garbė ir (arba) orumas.

SMURTAS PRIEŠ VAIKĄ

Seksualinis smurtas

Vaikų įtarukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nesubrendę, kurią nevisiškai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ir (arba) gauti su šia veikla susijusį pelną.

Nepriežiūra (apleistumas)

Nuolatinis nesugebėjimas: pasirūpinti esminiais vaiko poreikiais – fiziniais (maistas, gyvenamoji vieta, drabužiai, higiena, medicinos priežiūra) ir emociniais / psichologiniais (palaikymas, pagalba, mokykla, bendravimas, socializacija ir kt.) bei prižiūrėti vaiką pagal jo amžių ir apsaugoti nuo galimos žalos.

SMURTO PRIEŠ VAIKĄ FORMOS

Fizinio smurto formos:

- Smūgiai, mušimas, žalojimas ir kitoks poveikis vaiko kūno išoriniam paviršiui ir vidaus organams, naudojant fizinę jėgą, šaltąjį arba šaunamąjį ginklą arba kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir kt.
- Fizinė trauma gali būti nuo lengvo apdraskymo ir nubrozdinimo iki sulaužytų kaulų, smegenų sutrenkimo, vidinių organų (inkstų, kepenų, blužnies) sužalojimo.
- Fizinis smurtas taip pat pasireiškia „ypatingų“ bausmių taikymu – kankinimais, vaiko uždarymu tamsiose patalpose (sandėliuke, rūsyje, dėžėje), darbo ne pagal vaiko jėgas skyrimu.

Emocinio smurto formos:

- Nuvertinimas, menkinimas, žeminimas, šmeižtas, grasinimas, gąsdinimas, atskyrimas, kvailinimas arba kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, sukeltys arba sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralei arba socialinei sveikatai ir raidai.
- Nuolatinė kritika, šauksmai, patyčios, jausmų nepaisymas, žeminimas ir kt.

Seksualinio smurto formos:

- Seksualiniai santykiai su prasiskverbimu, daiktų kišimas į lytinius organus, vaiko glostymas, lietimasis, bučiavimas, masturbavimas, siekiant seksualiai pasitenkinti.
- Vaiko vertimas glostyti, bučiuoti, čiulpti, kandžioti suaugusiojo lytinius organus arba jį masturbuoti.
- Lytinių organų demonstravimas vaikui.
- Vertimas arba siūlymas vaikui nusirenginėti, masturbotis suaugusiojo akivaizdoje.
- Vaiko įtraukimas į pornografinę veiklą arba prostituciją, seksualinio pobūdžio kalbos su vaiku, nepadorių gestų demonstravimas, siekiant seksualinių tikslų.

Nepriežiūros (apleistumo) formos:

- Fizinė nepriežiūra: netenkinami gyvenamosios vietos vaikui reikalavimai, maisto poreikiai, neturima tinkamų rūbų, menki higienos įpročiai.
- Medicininė: nesirūpinama vaiko sveikata, nesuteikiama pagalba susirgus, nesirūpinama viršsvoriu, psichologine vaiko sveikata.
- Pedagoginė: kai vaikui nesudaromos tinkamos sąlygos ugdymuisi, jis yra nemokomas, neleidžiama lankyti ugdymo įstaigos.
- Socialinė: nesudaromos sąlygos pozityviai socializacijai, draudžiama bendrauti su kitais asmenimis, vaikui su negalia nepritaikoma aplinka, kad jis galėtų bendrauti.
- Psichologinė: abejingumas vaiko emociniams poreikiams, nebendravimas.

Kaip atpažinti fizinį smurtą:

Tai pirmiausia bet koks sunkus arba neįprastas vaiko sužalojimas, kuriam nėra paaiškinimo arba šis paaiškinimas nepagrįstas:

- Nušalimai, bendras kūno sušalimas.
- Sužalojimai burnoje.
- Konkretaus daikto žymės ant kūno (pvz., rankos, virvės, lazdos arba kokio nors kito įrankio formos mėlynės, dantų žymės).
- Mėlynės arba kraujosruvos.
- Mėlynių arba kraujosruvų yra daug ir (arba) vienoje kūno vietoje, mėlynės įvairiose gijimo stadijose.
- Mėlynės ant nekaulėtų kūno arba veido vietų, taip pat aplink akis, ausis, sėdmenis.
- Įkandimo žymės, įpjovimai, įdrėskimai arba randai, dažniausiai drabužiais uždengtose vietose.
- Nudegimai arba nuplikymai.
- Žymės leidžia įtarti prievartinį panardinimą į karštą skystį (pvz., nuplikymai ant sėdmenų arba galūnių, jų forma simetriška su aiškiai matomomis ribomis, gali atrodyti panašiai kaip pirštinė arba kojine).
- Vienas arba daugiau kaulų lūžių, kai tai nesusiję su vaiko medicinine būkle.
- Praeityje patirti nepaaiškinami kaulų lūžiai, slaptųjų lūžių požymiai rentgeno nuotraukose (pvz., šonkaulių skilimai kūdikystėje).
- Kaukolės ertmės sužalojimai.
- Tinklainės kraujosruvos arba akių sužalojimai.
- Pilvo ir krūtinės ertmės sužalojimai.

Kaip atpažinti emocinį (psichologinį) smurtą:

- Pakitęs socialinio gyvenimo modelis: sunkiai suranda draugų arba atsiriboja nuo senųjų.
- Tampa tylesnis, uždaresnis, vengia tų veiklų, žaidimų, kuriuose dalyvauja kiti vaikai.
- Sumenkusi savivertė, nepasitikėjimas savimi.
- Ypač paklusnus elgesys.
- Labai didelis nepasitikėjimas suaugusiais, konkretaus asmens baimė arba baimė likti vienam su tam tikru asmeniu.
- Perdėta artumo ir fizinio kontakto baimė.
- Mokymosi problemos, dėmesio koncentravimo sutrikimai mokykloje (jeigu jų anksčiau nebuvo).
- Miego sutrikimai (nemiga, košmariški sapnai).
- Gali pasireikšti prieštaraujantis, asocialus elgesys tarp bendraamžių.
- Stiprus, dažnai apimantis nerimas.
- Pablogėjusi nuotaika.
- Amžiaus neatitinkantis elgesys.
- Enurezė (nevalingas šlapinimasis), enkoprezė (nevalingas išmatų išmetimas).

- Psichinės ir fizinės raidos atsilikimas (kai psichologinis smurtas yra labai intensyvus).
- Įvairūs somatinio pobūdžio nusiskundimai: galvos, pilvo, galūnių skausmai, nuolatinis pykinimas, bendras silpnumas, kai nėra medicininių priežasčių.
- Piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis.
- Depresijos simptomai, suicidiniai mėginimai.

Tuoj pat po smurto pradžios gali greitai atsirasti šie požymiai:

- Staiga atsiradęs didelis baimingumas, nerimastingumas, su tuo susijęs bendrauti vengiantis elgesys.
- Potrauminio streso sutrikimo simptomai (pojūtis, kad kartojasi psichotraumuojanti situacija, nevalingi prisiminimai apie psichotraumuojančią situaciją, prisiminimus išprovokuoja tai primenančios detalės).
- Kasdienės veiklos atsisakymą, kurią vaikas anksčiau mėgo.

Kaip atpažinti seksualinį smurtą:

- Nubrozdinimai, įdrėškimai intymiose vietose, kraujavimas.
- Amžiaus neatitinkančios seksualinės žinios.
- Neįprastas domėjimasis seksualinėmis temomis.
- Piešiniai su seksualinėmis detalėmis, simboliais.
- Seksualinė veikla žaidimuose.
- Pasiūlymai kitiems dalyvauti seksualinėje veikloje.
- Seksualiai agresyvus elgesys.
- Ypač intensyvi masturbacija, masturbavimasis stebint kitiems.
- Seksualiai gundantis elgesys.
- Savo kūno demonstravimas kitiems.
- Ypatingai dažnas kalbėjimas seksualinėmis temomis.
- Fizinio kontakto su suaugusiais siekimas.

(Labai detalų pagal amžiaus požymius sąrašą galite rasti Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos. 2018 / sud. Valstybinis psichikos sveikatos centras. Leidinio sudarytojai: R. Adlienė, A. Balčiūnienė ir kt. 39–45 p.)

Kaip atpažinti nepriežiūrą (apleistumą):

- Nuolat jaučiamas alkio jausmas.
- Netvarkinga išvaizda: nešvarūs rūbai, ausys, riebaluoti plaukai ir kt.
- Nekeičiamos sauskelnės.
- Netinkama apranga.
- Fizinės, emocinės ir psichinės raidos atsilikimas.

- Turi daug sugedusių dantų.
- Ugdymo įstaigoje neturi reikalingų ugdymo priemonių.
- Būna neišsimiegojęs, dėl to sunkiai sukaupia dėmesį.
- Nuolat serga.
- Neturi higienos įgūdžių.
- Vagiliauja.
- Vartoja psichoaktyviąsias medžiagas ir kt.

SMURTO PASEKMĖS

Patirtas smurtas ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje, pirmiausia paveikia asmenybės raidą, sukelia žalą emocinei ir fizinei sveikatai. Kaip teigiama dokumentuose, „vaikams, ugdomiems pagal ikimokyklinio ugdymo programą, dėl ribotų pažintinių gebėjimų, emocijų ir elgesio valdymo įgūdžių yra sunku prisitaikyti prie skausmingų gyvenimo situacijų, jie ribotai supranta smurto situacijas ir yra nepajėgūs pasipriešinti. Galimos vaikų reakcijos: emocinis sąstingis, nerimas, panika, susierzinimo ir pykčio protrūkiai, trumpalaikės atminties sutrikimai, pasyvus ir regresuojantis elgesys, psichosomatiniai pilvo, galvos skausmai, miego sutrikimai“ (*LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymu nr. V – 582 „Dėl rekomendacijų mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje“, 2020. Nr. V-582, 7.1 st.*).

Taigi smurtas prieš vaikus paveikia vaiko socialinę raidą, didina agresiją, kuri pasireiškia agresyviu elgesiu prieš save ir kitus, tokie vaikai susiduria su rizika ateityje turėti elgesio problemų, įvairių priklausomybių ir kitokio pobūdžio problemų. Dažnai tokiems vaikams, ypač tiems, kurie nesulaukia profesionalios pagalbos, būdingi nerimo sutrikimai, nesaugi lytinė elgsena, depresija, gali atsirasti polinkis save žaloti arba polinkis į savižudybę ir kt.

Vaikas patyręs smurtą ankstyvojoje ir pirmojoje vaikystėje patiria neramumus, naktinius košmarus bei kitus potrauminio streso požymius. Tokie vaikai dažnai stokoja socialinės kompetencijos. Tai pasireiškia socialinių kontaktų vengimu, sunkiu prisitaikymu prie naujos aplinkos, ribotai arba beveik visai nesidomi bendra veikla su kitais vaikais.

Vaikai, patiriantys smurtą artimiausioje aplinkoje, turi nemažai socialinių, emocinių ir elgesio problemų. Tai paveikia ir kognityvinę vaiko raidą. Dažnai vaikai vengia socialinių kontaktų bei vengia ir nenori prisitaikyti, jiems būdingas nerimas. Dažnai vaikai demonstruoja agresyvų arba kitą antisocialų elgesį, ypač žaidimų metu, todėl jie nėra mėgstami bendraamžiai. Taip pat smurtas turi pasekmes ir kognityvinei vaiko brandai, kuri dažnai atsilieka nuo bendraamžių įprastos raidos šiame amžiuje. Vaikui, augančiam smurtaujančiose šeimose, nėra sudaromos tinkamos sąlygos verbalinių, motorinių ir kognityvinių gebėjimų ugdymuisi. Vaikai patyrę smurtą stokoja arba turi labai silpnai išvystytą savikontrolę, dažnai tai iššaukia pykčio, susierzinimo priepuolius bei sukelia neigiamų emocinių išgyvenimų. Patyrę smurtą, ypač fizinį, vaikai nenoriai užmezga kontaktą, mažai kalba, vengia rodyti savo emocijas, naudoja mažiau žaismų, dažniau juos laužo ir mėto (Pakalniškienė, Bieliauskienė, Sebre, 2003).

Smurto poveikio vaikams tyrimai nurodo, jog tokiems vaikams sunkiau, nei jų bendraamžiams, sekasi spręsti problemas, kita problema, kad smurtas palieka ilgalaikes pasekmes, jį patyrę vaikai, dažnai patys smurtauja ne tik vaikystėje, bet ir suaugus.

Smurto arba kitaip dar plačiau vadinamo žalojančio elgesio su vaikais pasekmės daro didelę žalą:

Vaiko fizinei raidai: pirmiausia sutrikdoma fizinė vaiko raida, atsiranda įvairių fizinių sužalojimų, randų, skausmų, kurie gali iššaukti kitas ligas, somatinius simptomus (neorganinis skausmas). Smurtas paveikia smegenų vystymąsi, nes jos turi prisiderinti prie smurtinės situacijos, t. y. prie nuolatinio streso, deprivacijos ir kt. Tokie vaikai neturi saugaus prieraišumo prie suaugusiojo patirties, todėl nesaugus / dezorganizuotas prieraišumas daro žalą smegenims, nes jos tampa mažiau atsparios patiriamam stresui. Smegenys gali būti pažeistos ir dėl fizinės prievartos, „supurtytas“ vaikas gali turėti regėjimo sutrikimų, organinių smegenų pakitimų.

Pažintinių, kognityvinių procesų raidai: kalbos, bazinių gebėjimų ugdymuisi, mokymuisi, akademiniam ir kitiems pasiekimams.

Emocinei raidai: pasitikėjimui savimi, toks vaikas tampa nerimastingas, išgyvena stiprius pykčio, gėdos, kaltės bejėgystės jausmus, išgyvena depresiją ir patiria potrauminio streso sindromą. Šis sindromas ypač būdingas po seksualinės prievartos, stebėto fizinio smurto tarp tėvų (globėjų).

Elgsenai: tokių vaikų labai silpni savikontrolės gebėjimai, impulsų kontrolė, jiems būdingas priešiškas, agresyvumas, jie dažnai linkę į įvairias priklausomybes (alkoholio, narkotikų ir kt.), dažnai susiranda antisocialią draugų grupę, įsitraukia į nuskalstamą veiklą, linkę save žaloti. Patyrus seksualinę prievartą gali atsirasti netinkamas seksualinis elgesys.

Socialinių santykių raidai: stiprus nepasitikėjimo kitais jausmas, sunkumai užmezgant santykius ir juos išlaikant, jiems būdingas nesaugus dezorganizuotas prieraišumas, kas skatina socialinę izoliaciją.

Ką turi žinoti pedagogas:

Smurtas – tai vaiką žalojantis elgesys pasireiškiantis įvairiomis formomis – fiziniu, emociiniu (psichologiniu), seksualiniu smurtu arba nepriežiūra.

Smurtas palieka ilgalaikes pasekmes vaiko fizinei, pažintinei, emocinei ir socialinių santykių raidai.

IKIMOKYKLINIO UGDYMO DARBUOTOJŲ VEIKSMAI, KILUS ĮTARIMUI DĖL GALIMO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE

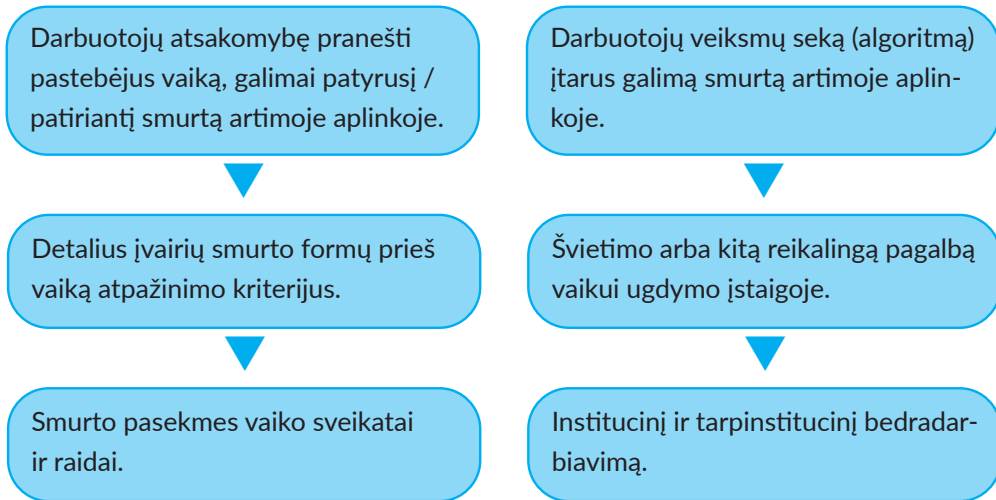
Ikimokyklinėse ir priešmokyklinėse grupėse dažniausiai smurtą gali pastebėti kasdien su vaiku dirbantys mokytojai ir (arba) jų padėjėjai, kiti darbuotojai. Kiekviena ugdymo įstaiga, vykdanči ikimokyklinę bei priešmokyklinio ugdymo programą, privalo turėti įstaigos vadovo patvirtintą tvarkos aprašą dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo ir veiksmų, įtariant galimą smurtą artimoje aplinkoje (dokumentas turi būti parengtas vadovaujantis

LR Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2020 m. balandžio 21 d. įsakymu Nr. V-582 „Rekomendacijos mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo ir veiksmų, įtariant galimą smurtą artimoje aplinkoje“ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9d0d0d91840611eaa51db668f0092944?j>

wid=-brx0ubjh8). Su rekomendacijomis turi būti susipažinę visi įstaigos darbuotojai, prisiimdami atsakomybę už jų laikymąsi.

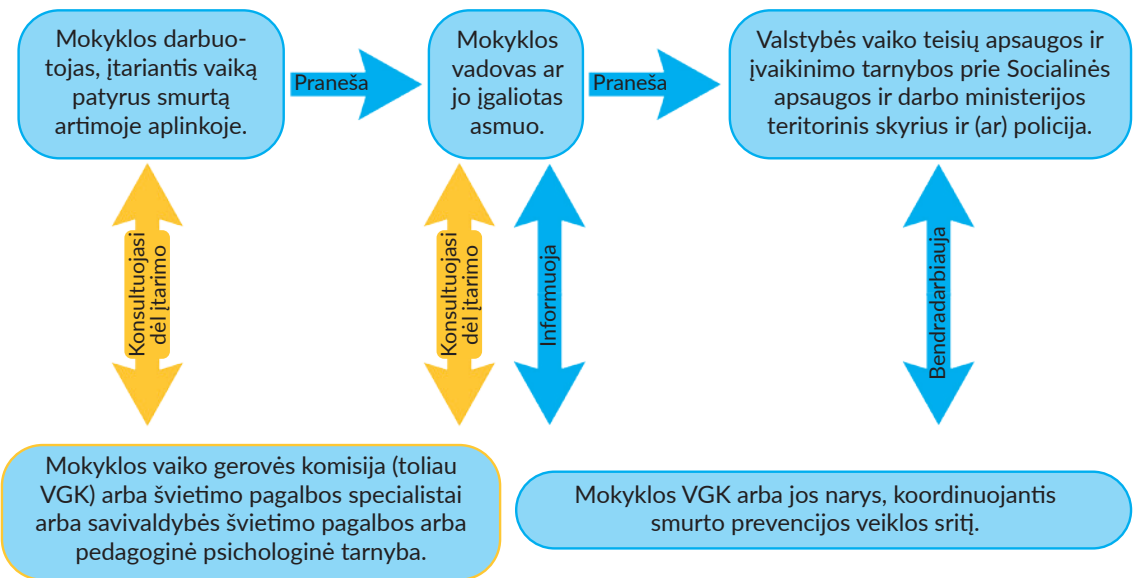
Šio dokumento paskirtis – kaip galima anksčiau atpažinti vaiką, kuris galimai patyrė smurtą artimoje aplinkoje, ir imtis būtinų veiksmų užkirsti kelią bet kokių smurto apraiškų pasikartojimui.

Šios rekomendacijos apima esminius komponentus:

Dokumente yra detalai apibrėžti mokyklos darbuotojų veiksmai (1 pav.), kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje.

Mokyklos darbuotojų veiksmų seka, įtarus, kad vaikas galimai patyrė smurtą artimoje aplinkoje

↔ rekomenduojami (prireikus) veiksmai
 ↔ privalomi veiksmai

1 pav. Veiksmų algoritmas, pastebėjus / įtarus, kad vaikas patyrė / patiria smurtą artimoje aplinkoje

Po mokyklos vadovo pranešimo apie vaiką, galimai patyrusį smurtą artimoje aplinkoje, ikimokyklinės ugdymo įstaigos Vaiko gerovės komisija su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM teritoriniu skyriumi ir (arba) kitomis suinteresuotomis institucijomis:

- Aptaria atvejį.
- Nustato švietimo ir (arba) kitos pagalbos vaikui ir (arba) šeimai poreikį (psichologinės pagalbos vaikui mokykloje, švietimo pagalbos arba pedagoginėje psichologinėje tarnyboje).
- Aptaria bendradarbiavimo su vaiko atstovais pagal įstatymą, kitomis institucijomis, užtikrinančiomis vaiko teisių apsaugą ir teikiančiomis pagalbą vaikui ir šeimai, aspektus (įstaigų, teikiančių pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems vaikams).

Daugiau informacijos apie smurto požymius ir pagalbos galimybes galima rasti: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/vaiko-teisiu-apsauga/smurto-pries-vaikus-prevencija#mokytojams>

Ką svarbu žinoti:

Ikimokyklinės ugdymo įstaigos ir mokyklos darbuotojai, įtariant, kad vaikas galimai patyrė smurtą artimoje aplinkoje, praneša apie tai mokyklos vadovui arba jo įgaliotam asmeniui.

SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE PREVENCIJA

Žinant kokią žalą vaiko raidai ir sveikatai daro patiriamas smurtas, itin svarbu jau ankstyvojoje vaikystėje formuoti ir stiprinti vaikų vidinius apsauginius veiksmus nuo smurto (t. y. gebėjimą atpažinti smurtinius veiksmus ir situacijas, mokėti įvardyti, kreiptis pagalbos – papasakoti suaugusiajam, kuriuo pasitiki ir kt.). Rekomenduojama naudotis prevencine priemone – plakatais smurto prevencijos tema (2020, NŠA). Ji skirta 4–6 metų amžiaus vaikams. Šią prevencinę priemonę sudaro keturi plakatai apie atskiras smurto formas (fizinį smurtą, psichologinį smurtą, seksualinį smurtą ir nepriežiūrą) ir rekomendacijos praktiniam šių plakatų taikymui. Vaikai, stebėdami plakatus, drauge su meškučiu Mukiu, aptaria jo matytas arba jam nutikusias situacijas (istorijas), atlieka užduotis, diskutuoja, dalijasi įžvalgomis, ieško tinkamiausių išeičių per pamokėles.

Daugiau informacijos apie smurto prevencinę priemonę ir jos praktinio taikymo rekomendacijas ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo mokytojams (4–6 m.) rasite čia <https://sodas.ugdome.lt/metodiniai-dokumentai/perziura/18553>

SMURTAS IR AGRESYVUS ELGESYS UGDYMO ĮSTAIGOJE

Vaikai smurtą gali patirti ne tik iš savo šeimos arba artimųjų, bet ir ugdymo įstaigoje iš kitų vaikų arba suaugusiųjų (mokytojų, kitų darbuotojų).

Smurtas ugdymo įstaigoje – tai prievartos pasireiškimas vaiką ugdančios įstaigos teritorijoje tarp jos bendruomenės narių. Apibrėžiant smurtą iki 6–7 metų vaikus ugdančioje ugdymo įstaigoje negalima eliminuoti vaikams kylančių neigiamų stiprių emocijų (pykčio, įniršio) ir jų išveikai pasitelkiamo agresyvaus elgesio, nes agresija yra natūrali reakcija į frustraciją keliančias situacijas. Ugdymo įstaigoje (svarbiausias vaidmuo čia tenka pedagogui) svarbu vaikams sudaryti sąlygas tinkamai išreikšti stiprias, nemaloniais emocijas (pyktį, įniršį, nusivylimą, liūdesį ir pan.) nežalingu sau ir kitiems būdu.

Smurtas ugdymo institucijoje gali reikštis įvairiomis formomis. Netoleruotinos smurtinio elgesio apraiškos: fizinio (mušimas, daiktų mėtymas į kitą, rankos užlaužimas, spjaudymas, kandžiojimas, draskymas, dūrimas ir kt.), emocinio (gąsdinimas, vertimas meluoti, išjuokimas, pravadžiovimas ir kt.), vaiko nuosavybės gadinimas (drabužio plėšymas, daiktų arba kūno teplojimas, daiktų atėmimas arba naikinimas ir kt.).

VAIKŲ AGRESYVUS ELGESYS KAIP SMURTO PRIEŠ BENDRAAMŽIUS FORMA

Apimtam stiprių emocijų vaikui yra sunku valdytis, kontroliuoti savo elgesį, o kaip pyktį išreikšti nežeidžiant kitų, vaikas dažniausiai nežino. Mokslininkai pažymi, kad vaikystėje dažniausiai vyrauja žodinė agresija, ir dažniausiai grupėje yra bent vienas vaikas, kurio elgesys žeidžia kitus. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikai dažnai į agresiją reaguoja įvairiai, atsikerta žodžiais arba veiksmais, pasako pedagogui. Tokio amžiaus vaikai dažniau smurtą naudoja spontaniškai nei planuotai, tačiau pasitaiko ir tyčinio elgesio, kuris iš agresijos virsta patyčiomis, apraiškų.

Yra įvairių agresyvaus elgesio apibrėžimų, apjungiant juos galima išskirti esminius apibūdinimus. Pats žodis agresija kilęs iš lotyniško žodžio *aggressio* – užpuolimas. Agresija siejama su priešišku elgesiu arba veikimu, kuriuo siekiama pakenkti kitiems, sukelti skausmą, padaryti žalos, panaudojant jėgą. Psichologų nuomone, agresija yra tokie veiksmai, kurie sukelia priešišumą tam asmeniui, prieš kurį yra nukreipiama agresija. Asmuo, norėdamas pakenkti kitam, gali panaudoti įvairius būdus, kaip pavyzdžiui, dominuoti, išlieti pyktį ant kito vaiko, reikalauti privilegijų, atlikti fizinius veiksmus, kurie kelia skausmą, žeminti žodžiais ir kt.

Ikimokyklinis ir priešmokyklinis amžius ypač jautrus nepalankioms aplinkybėms, nes vaikai yra nepajėgūs savarankiškai apsiginti nuo smurtinio elgesio. Dėl to, vaikai ne tik kenčia patys nuo smurto, bet matydami pavyzdį, jie naudoja smurtą bendraudami su bendraamžiais ir ypač jaunesniais vaikais. Šiame amžiuje vyksta pirminė socializacija, visi įgyti asmenybės bruožai, įgūdžiai, vertybės vienaip arba kitaip veikia tolesnį gyvenimą. Vaikas pradeda lankyti ikimokyklinę ugdymo įstaigą, tai yra „išeina“ už šeimos ribų, į platesnę bendruomenę, kur mokosi užmegzti socialinius santykius su bendraamžiais ir suaugusiais, įsitvirtinti socialiai priimtinais būdais,

eksperimentuoja ne tik su aplinka, daiktais, bet ir santykiais, kurie daro įtaką tolesnei vaiko integracijai į visuomenę. Vaikas ugdymo įstaigoje ugdomi pasitikėjimo kitais jausmą, įgyja savikontrolės įgūdžių, plečia žodyną, kitaip tariant formuojasi ne tik vaiko psichikos bruožai ir savybės, nulemiančios bendrąjį jo elgesio pobūdį dabar, bet ir tie socialinės elgesio bruožai, kurie išryškės tik tolesnėje ateityje. Tuo pačiu ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje ryškėja vaiko elgesio problemos, sunkumai, viena iš dažniausių problemų – agresyvus elgesys, ypač bendraamžių ir jaunesnių vaikų atžvilgiu.

Vaikui augant plečiasi jo socialinių santykių tinklas. Nuo to, ar vaikui bus būdingas agresyvus elgesys labai priklauso, kaip jį priims bendraamžiai už šeimos rato ribų. Vaiko draugų ratas itin sparčiai prasiplečia atėjus į ikimokyklinę ugdymo įstaigą. Jei santykiai su bendraamžiais klostysis nesėkmingai, tai didelė tikimybė, kad vaikas neturėdamas patirties kaip „susitvarkyti“ su kylančiomis nemaloniomis emocijomis, kaip socialinio atstūmimo pasekme, pradės agresyviu būdu reikalauti priėmimo į veiklą, žaidimus ir kt. Jau 4–5 metų vaiko agresiją lydi pirmieji keiksmažodžiai, fizinės jėgos naudojimas. Tokio amžiaus vaikas nekreipia dėmesio, ar agresiją naudoja prieš mokytoją, tėvus (globėjus) ar prieš savo bendraamžius. Vaikai savo agresiją gali nukreipti į žmones arba daiktus, taip pat agresija gali būti nukreipta į save. Ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje vaiko agresyvaus elgesio apraiškas galima pastebėti įvairių veiklų, ypač žaidimų, metu. Vaiko agresija gali būti labai impulsyvi, neprognozuojama, ypač kai nutraukiama jo mėgstama veikla. Ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje, reikia daug dirbti su agresyviu vaiko elgesiu, kad išvengtume patyčių ateityje. Darželis turėtų būti ta vieta, kur vaikas mokosi tinkamu būdu išreikšti pyktį, valdyti agresyvų elgesį, siekti pozityviais būdais savų tikslų (ne atimti, o paprašyti žaislo, pasikeisti ir pan.).

Vaikų agresija gali būti įvairių formų:

- *Tiesioginė agresija* – tikslas šalia esantis kitas asmuo (skriaudžiamas vaikas).
- *Netiesioginė agresija* – pasireiškia kenkimu, skausmo sukėlimu per atstumą (gandai, sugadinti daiktai ir kt.). Prie jos priskiriama ir virtuali agresija bei emocionalūs protrūkiai (lango užtrenkimas, durų spardymas, pykčio priepuoliai), kiti tai supranta kaip socialinę manipuliaciją.
- *Reaktyvi agresija* – susijusi su įgimtu biologiniu organizmo polinkiu gintis, impulsyviai atakuojant nemalonių dirgiklių šaltinį. Tikslas sužeisti kitą žmogų.
- *Instrumentinė agresija* – žalos darymas siekiant kokių nors tikslų, kito asmens skriaudimas yra tik būdas agresoriui pasiekti savo tikslų.

Kuo jaunesni vaikai, tuo dažniau savo tikslams pasiekti naudoja fizinę agresiją. Vėliau ją pakeičia verbalinė agresija, o paauglystėje dažnesnė yra netiesioginė. Mokslininkai mano, kad tai susiję ir su vaikų lytimi – mergaitės dažniau naudoja netiesioginius, manipuliacinius veikimo būdus (socialinį atstūmimą, kuris dažnai išauga į patyčias, draugystės nutraukimą ir kitos užmezgimą, bandymus patraukti į savo pusę, pašalinimą iš grupės, nemalonių raštelių rašymą). Ypač tokia agresija būdinga 11 metų mergaitėms. Berniukams būdingas fizinis agresijos protrūkis paauglystėje pradeda mažėti ir keičiamas verbaline agresija ir netiesiogine agresija, tai paaiškinama socialiniais jų gebėjimais.

AGRESYVAUS ELGESIO PRIEŽASTYS

Mokslininkai, analizuojantys vaikų agresijos kaip smurtinio elgesio priežastis, vieningai sutaria, kad vienos priežasties nėra. Įprastai išskiriama keletas veiksnių, sąlygojančių vaikų agresyvių elgesį:

- *Biologinės priežastys*: įvairios biologinės kilmės sutrikimai, ligos, hormonų disbalansas, organiniai galvos smegenų susirgimai.

- *Psichologinės priežastys*: negebėjimas adekvačiai reaguoti į stresą, žemas frustracijos lygis, emociniai ir elgesio sutrikimai, netinkama pykčio, baimės jausmų išraiška, silpna impulsų kontrolė, bendravimo įgūdžių stoka.

- *Socialinės priežastys*: išmoktas agresyvaus elgesio modelis, socialinės įtampos, iš aplinkos kylantis stresas ir kt.

Moksliniais tyrimais įrodyta, kad šeima labai svarbus veiksnys, sąlygojantis agresyvaus elgesio modelio formavimąsi ikimokykliniame amžiuje. Vaikai pirmiausia iš tėvų (globėjų) perima bendravimo kultūrą, mokosi spręsti konfliktus. Jei tėvai (globėjai) demonstruoja, kad smurtiniai veiksmai yra priimtina priemonė spręsti įvairias gyvenimiškas situacijas, tai labai tikėtina, kad vaikas tokį modelį perims ir taikys bendraudamas su bendraamžiais.

Kitas veiksnys, skatinantis agresyvių elgesį, tai bendraamžių „pamokos“. Tokio amžiaus vaikai linkę pamėgdžioti bendraamžių elgesį, ir jei vaikai matys, kad jų bendraamžiai tenkina savo poreikius agresyviai elgdamiesi su kitais, ir jiems tai sekasi, tai ir patys bandys taip elgtis (apie tai plačiau kalbėsime poskyryje apie patyčias). A. Erkert (2011) pažymi, kad vaiko agresyvių elgesį skatina ir smurto pamokos televizijoje, kompiuteriniuose žaidimuose, socialiniuose tinkluose. Pedagogai pastebi, kad vaikai po savaitgalio dažniau elgiasi agresyviai, atkartodami tuos agresyvaus bendravimo modelius, kuriuos stebėjo žaisdami kompiuterinius žaidimus ar kt. Vaikai atkartoja tą elgseną, kuri, jų manymu, buvo naudinga filmų arba žaidimų herojams, ypač tų, kuriuos vaikai mėgsta, arba kurių situacijos primena jų kasdienybę. Kaip teigia minėta autorė, smurto scenos labiausiai paveikia tuos vaikus, kurie daug laiko praleidžia žaisdami kompiuterinius žaidimus ir turi ribotą bendravimo laiką su tėvais (globėjais), šeimoje gauna mažai dėmesio. Taip pat vaikai, kurių tėvai (globėjai) negeba nustatyti tinkamų elgesio ribų, labiau linkę į agresyvių elgesį, ypač tada, kai pedagogai bando vaikui parodyti elgesio ribas. Dažniau nei kiti, agresyviau elgiasi vaikai, kurie tėvų (globėjų) yra nevertinami, nuolat kritikuojami, t. y. kurie negauna emocinės paramos ir socialinio pastiprinimo. Vaikai, patyrę emocinę deprivaciją arba stokoję emocinio palaikymo, užaugę dažniau demonstruoja smurtinį elgesį.

Be išvardytų priežasčių, vaiko agresyvių elgesį gali provokuoti: tėvų (globėjų) autoritarinis auklėjimas, žeminančių vaiko orumą bausmių taikymas, vaiko emocinis nuovargis. Vis dar pasitaiško, kad tėvai (globėjai) moko savo vaikus į smurtą atsakys smurtu, patys suaugusieji elgiasi agresyviai, o vaikai tik modeliuoja jų elgesį. Tėvai (globėjai) dažnai moko vaikus neinicijuoti muštynių, bet gynybos atveju naudoti strategiją – atsakyti tuo pačiu. Agresyvus elgesys stebimas tada, kai vaikas priima jį kaip normą, arba kitaip tariant kaip įprastą, tikslų pasiekti padedančią priemonę. Socialinių įgūdžių stygius dar viena iš agresyvaus elgesio priežasčių.

R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005), O. Monkevičienė (2003) išskiria šias esmines agresyvaus elgesio priežastis:

- Agresyvus elgesys yra pamėgdžiojimo rezultatas.
- Agresyvumas gali būti kaip savo poreikių, erdvės ir kt. gynimas.
- Agresyvumas gali būti kaip socialinio arba emocinio bejėgiškumo raiška.
- Agresyvumas gali būti kaip emocinio diskomforto raiška (pervargimas ir kt.).
- Agresyvumas gali būti kaip buvimo ilgalaikėje įtampoje pasekmė, tokioje situacijoje esantys vaikai yra jautrūs, dirglūs, jiems būdingi pykčio ir agresijos protrūkiai.
- Agresyvumas gali būti kaip tam tikrų emocinių elgesio sunkumų / sutrikimų pasekmė.

Agresyviai besielgiantiems vaikams sunkiau nei kitiems, taip nesielgiantiems, išvelgti agresyvaus veiksmo arba poelgio priežastį bei tikslą, atpažinti jausmus. Dažnai tokie vaikai agresyvių elgesį nukreipia ne tik į kitą vaiką arba suaugusįjį, bet ir į daiktus, netgi į patį save.

Ką reikia atsiminti pedagogui:

- Vienos agresyvaus elgesio priežasties nėra. Vaikų agresyvių elgesį gali lemti biologiniai veiksniai (genetika, susirgimai, ligos, smegenų pažeidimai ir pan.), psichologiniai veiksniai (emociniai ir elgesio sutrikimai, netinkama elgesio reguliacija, socialinių įgūdžių stoka), socialiniai veiksniai (išmoktas agresyvus elgesys).
- Vaiko agresija gali būti išmokstama jau ankstyvajame amžiuje, o tolesnėje ikimokyklinėje raidoje gali būti plėtojama.
- Labai svarbu jau ikimokykliniame amžiuje padėti vaikams atpažinti, tinkamai reikšti ir valdyti savo agresyvių elgesį.

VAIKO AGRESYVAUS ELGESIO RAIŠKA

Vaiko agresyvi elgsena ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje gali reikštis įvairiai. Tai gali būti (pagal Siegler, DeLoache, Eisenberg, 2003, Reid, 2010):

- *Įkyrus, nemalonus elgesys, trikdantis visą grupės veiklą.* Tokie vaikai nuolat trukdo arba „sugadina“ žaidimus, žeidžia kitus vaikus, siekia dėmesio agresyviu būdu.
- *Atviros nepaklusnumo apraiškos,* kai vaikai demonstratyviai nevykdo nurodymų, epizodiškai gadina daiktus, provokuoja kitus vaikus agresyviems veiksams.
- *Nesilaikymas grupės taisyklių ir nuolatinis jų pažeidinėjimas.* Nuolat įsivelia į muštynes su kitais vaikais, mēto arba kitaip gadina daiktus, įžeidinėja ne tik vaikus, bet ir suaugusiuosius, nuolat lieja pyktį ant kitų žmonių arba daiktų.

- *Pasyviai agresyvus elgesys.* Tai kai vaikas atvirai nedemonstruoja priešiško, nes bijo parodyti savo emocijas ir jausmus, todėl nereaguoja į suaugusiojo prašymus. Ilgainiui, negalėdamas ir negebėdamas išreikšti pykčio, vaikas pradeda elgtis agresyviai.

- *Pykčio protrūkiai.* Tai įvyksta tada, kai vaikas visiškai negeba valdyti savo emocijų ir nori viskam vadovauti.

- *Užslėptos emocijos.* Vaiko emocijos slepiasi už agresyvaus elgesio, slėpdamas pyktį, vaikas išlieja jį ant kitų pykčiu, dirglumu, pagieža.

Kaip atpažinti agresyviai besielgiantį vaiką?

- Dažnai mušasi, fiziškai žaloja kitus: spiria, tempia, stumia ir kt. arba kitaip žeidžia.
- Greitai supyksta.
- Baugina, kritikuoja kitus vaikus – baugindamas kitus vaikus, vaikas tai naudoja savo dominavimui pasiekti, kitų kontroliavimui.
- Šiurkščiai bendrauja su kitais – nuolat ieško priekabių, kritikuoja, atsisakina, erzina kitus, žodžiais žemina kitą vaiką ir kt.
- Nesidalija žaislais.
- Pasisavina, gadina kitų daiktus.
- Yra nedrausmingas – dažnai priešgyniauja, atsisako atlikti, ko prašo tėvai (globėjai) arba mokytojai, verkia norėdamas gauti materialių dalykų (pvz., saldumynų).
- Protestuoja prieš grupės nustatytas taisykles, trukdo grupės veiklą.
- Dažnai meluoja.
- Savo prasikaltimus „priskiria“ kitiems arba motyvuodamas, kad kitas vaikas jį privertė taip pasielgti.
- Kankina gyvūnėlius.

Galima išskirti esminius agresyvaus elgesio požymius, kuriuos mokytojas gali pastebėti dirbdamas ikimokyklinėje ir priešmokyklinėje grupėje, stebėdamas vaikų žaidybinę veiklą (pagal O. Monkevičienė, 2003):

- Siekia dominuoti.
- „Išnaudoja“ kitus vaikus.
- Stengiasi užvaldyti visą žaidimų erdvę, stengiasi ją paversti savo nuosavybe.
- Turi pasidėjęs žaislų atsargai, nors su jais tuo metu nežaidžia.
- Nesidalija žaislais su kitais vaikais.
- Prašo kito vaiko žaislo, žadėdamas duoti pažaisti su savuoju, bet pažaidus su kito vaiko žaislu savojo neduoda.
- Patinka „militaristiniai“ žaislai (šautuvai, kardai ir kt.).

Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų agresijos raiška gali būti labai skirtinga. Tai priklauso nuo vaiko šeimos situacijos, charakteristikos, emocinės būsenos, jo pasitikėjimo saviimi, bendravimo su skirtingais žmonėmis patirties.

Agresyviu elgesiu pasižymintys vaikai stokoja socialinių, ypač bendravimo, įgūdžių, jiems sunku pirmiesiems inicijuoti bendravimo pradžia, jiems atrodo, kad kiti nori juos nuskriausti ir jie privalo reaguoti ne draugiškai, o agresyviai. Tokie vaikai yra įsitikinę savo agresyvaus elgesio teisėtumu. Vykstant konfliktinei situacijai, tokiems vaikams labai sunku surasti alternatyvių sprendimų, jie linkę šias situacijas spręsti betarpiškai, jėga, užuot kūrybiškai panaudoję problemų sprendimo įgūdžius. Todėl dažnai jiems sunku susirasti, o dar sunkiau išlaikyti grupėje draugus, nes bendraamžiai nenori su jais bendrauti, nes nežino, kaip jie reaguos, ko iš jų tikėtis. Tokie vaikai agresyviai elgiasi iš kylančio nepasitikėjimo savimi, nes jie mano, kad agresija padeda užsitarnauti kitų pagarbą. Šiems vaikams, agresija padeda sumažinti baimę ir išlieti susikaupusį pyktį, todėl jie ir naudojasi šiuo netinkamu savo poreikių tenkinimo būdu. Agresyviai besielgiantiems vaikams, dalyvaujant ugdymo procese, iškyla nemažai problemų: sunku susikaupti, sutelkti dėmesį, jie agresyviai reaguoja kai nepasiseka atlikti užduočių, neatpažįsta savo jausmų – pykčio, įniršio, nusivylimo, liūdesio ir kt.

AGRESYVAUS VAIKŲ ELGESIO VALDYMAS

Šiame skyriuje bus aptarti principai, kuriais remiantis vykdoma agresyvaus vaikų elgesio korekcija, numatyti tokio elgesio mažinimo būdai. Išsamiai atskleidžiamos dvi svarbios agresyvaus elgesio valdymo priemonės – pagalba vaikams išreiškiant savo jausmus bei ribų nustatymas.

Agresyvaus vaikų elgesio keitimo principai (pagal J. Ambrukaitį ir kt., 2003):

- Vaikų elgesį galima keisti parodant socialiai priimtino elgesio būdus: mokyti konstruktyviai spręsti konfliktą, suprasti padarinius, kuriuos sukelia jų agresyvūs veiksmai ir pan.
- Pastiprinti tinkamą vaiko elgesį.
- Nekritikuoti viešai.
- Mokytojai turėtų vengti mokinių skirstymo pagal pasiekimus, gabumus, o ugdant vaiką remtis jo stiprybėmis.

Agresyvaus vaikų elgesio mažinimo būdai:

- Stebėti vaiką, padaryti jo agresyvaus elgesio aprašą – dienai, savaitei. Suskaičiuoti.
- Žaidimo metu stebėti. Vertinti ar agresija mažėja, ar ne.
- Išskirti situacijas bei aplinkybes, kuriose vaikas elgiasi agresyviai. Įvertinti ar tas elgesys teikia vaikui pasitenkinimą (nugalėtojas, atkreiptas dėmesys). Pagalvoti kaip elgtis, kad vaikas nejustų pasitenkinimo tose situacijose.
 - Išmėginti ir sudaryti aprašą, kuriame išvardijami agresyvių elgesį slopinantys būdai (pvz., griežtas žvilgsnis, kamuoliuko spaudymas rankoje, popieriaus glamžymas, plėšymas, kalti plaktuku, mėtyti kamuoliukus ir kt.).
 - Jei protestuoja prieš suaugusįjį, sudaryti sąlygas rinktis bent iš dviejų dalykų arba priimti pačiam sprendimą pagal geros išeities taisyklę „sprendimas geras, kai pats pasijunti gerai, ir kiti dėl to jaučiais gerai“.

- Kartu su vaiku aptarti jo agresyvių elgesį. Aiškiai suformuluoti lūkesčius-taisykles, ko- kiam elgesiui bus pritariama, o koks elgesys stabdomas.
- Jei vaikas besielgdamas agresyviai prašo dėmesio, tai nereaguoti į išpuolį. Kai baigiasi būtina pagirti.
- Pasiūlyti veiklą, kuri mažina agresyvumą (bėgioti, šokinėti, lipdyti, žaisti su vandeniu, rėkauti, dūkti sniege, kieme ir kt.).
- Ypač svarbu pagirti, kai jis situacijoje, kurioje įprastai elgėsi agresyviai, dabar pasielgė tinkamai.

Viena iš agresyvaus elgesio valdymo būdų yra mokyti vaikus tinkamai išreikšti patiriamas emocijas, atsižvelgiant į ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus ypatumus:

1. Kalbėti su vaiku apie patiriamas emocijas. Leisti vaikui suprasti, kad visos emocijos yra geros, tik reikia pasirinkti tinkamą išraiškos būdą. Labai svarbu kalbėtis apie jas ir gebėti išklausti kitą žmogų.

2. Pasiūlyti vaikui nupiešti savo pyktį, nes ikimokyklinio amžiaus vaikui kartais lengviau nu- piešti jausmą nei jį išsakyti. Piešinį būtina aptarti su vaiku, išsiaiškinti pykčio priežastis, išraiškos būdus ir kt.

3. Kai vaikas elgiasi agresyviai, leisti jam išlieti pyktį, pavyzdžiui, įpūsti pyktį į dėžutę. Reko- menduojama, kad kiekvienas turėtų dėžutę į kurią įpūstų savo pyktį ir uždarytų dėžutėje. Vėliau tą pyktį galėtų paleisti pasivaikščiojimo metu arba grįždamas namo iš darželio.

4. Su vaikais galima žaisti vaidmeninius žaidimus, kurių metu galima suvaidinti įvairias situ- acijas, kur būtų naudojama agresija, analizuojama su vaikais, kaip galima pasielgti, kaip tinkamu būdu išreikšti pyktį. Tam ypač tinka pirštinių lėlytės, kurias mokytoja su vaikais gali pasigaminti patys. Su jomis galima kalbėtis, klausti patarimo ir kt.

5. Vienas iš agresyvaus vaikų elgesio koregavimo būdų gali būti teatrinė, dramos veiklos. Ši veikla ypač tinka 4–5 metų vaikams, vaidindami vaikai išlieja emocijų perteklių, padeda nurimti, todėl vaikai susivaldo nuo agresyvaus elgesio išraiškų.

6. Reikia organizuoti kuo daugiau žaidimų, kurie sudaro galimybes išreikšti savo emocijas, pasidalyti slegiančiais sunkumais, išmokti agresiją išreikšti priimtinais būdais.

7. Naudingi žaidimai, kurių metu vaikai gali išsakyti savo nuomonę, papasakoti, kas juos slegia, ir žaidimai, kurių metu vaikai gali išreikšti savo agresiją priimtinais būdais.

Agresyviai besielgiančio vaiko nereikėtų kaltinti, moralizuoti arba bausti, o svarbu padėti susivokti savo jausmų pasaulyje ir mokyti tinkamų reagavimo būdų:

- Padėti vaikams įvardyti jausmus „matau, kad esi supykęs, kad tavęs nepriėmė į žaidimą“.
- Pasikalbėti su vaiku, ką būtų galima daryti, kad jo pyktis atlėgtų. Paklausti kitų vaikų, kaip jie elgiasi, kai supyksta.
- Padėti vaikui įžvelgti pykčio priežastį „tu nori, stovėti pirmas eilėje“.

- Aiškiai suformuluoti taisyklės tolesniam vaiko elgesiui „aš noriu, kad kitą kartą supykęs ateitum su manimi pasikalbėti“.

Valdant ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus agresyvių vaikų elgesį labai svarbu nustatyti tinkamas elgesio ribas.

Kodėl reikia nustatyti ribas?

- Ribos suteikia vaikams saugumą.
- Apibrėžia tinkamą ir netinkamą elgesį.
- Padeda vaikui išsiugdyti savikontrolę.
- Palaiko pozityvų suaugusiojo autoritetą.
- Ugdo moralines nuostatas.
- Padeda išsiugdyti atsakomybės jausmą.

Patarimai pedagogui, kaip nustatyti ir išlaikyti ribas, siekiant tinkamo tarpusavio elgesio grupėje:

- Elgesio vertinimas turi būti susijęs su tuo, ką vaikas padarė.
- Ribų rodymas turi būti nuoseklus ir sistemingas.
- Būtina praktikuoti pasekmių metodą.
- Kartu su vaikais kurti taisyklės / susitarimus.
- Ribos turi būti priimamos visų suaugusiųjų ir visose aplinkose vienodai.
- Patys suaugusieji turi būti tinkamu pavyzdžiu.

- Būtina vaikus įtraukti į problemų sprendimą.
- Riboms nustatyti galima naudoti ne tik verbalinį vertinimą, bet ir neverbalinį.
- Ribos nustatomos susitariant, o ne nurodinėjant.
- Vaikas tik mokosi laikytis nustatytų ribų, būtina jį nuolat drąsinti.
- Mokyti išsakyti savo ir išgirsti kito jausmus.
- Naudoti „Aš“ teiginius: „Aš jaučiuosi blogai, kai tu darai tą, aš norėčiau...“
- Nepiktnaudžiaukite žodžiais: visada, niekada.
- Nekritikuokite vaiko asmenybės.
- Nekalbėkite neigiamai apie tėvus (globėjus) / mokytojus.
- Būtina mokyti atsiprašyti rodant pavyzdį patiems.
- Būti tvirtiems pagrįstai reikalaujant ką nors atlikti ir pan.
- Taikyti „sugedusios“ plokštelės principą (pakartoti / priminti prašymus / taisyklės pozityviu, ramiu balsu tol, kol vaikas išgirs arba atliks tai, ko prašoma).
- Turite aiškiai pasakyti, kaip vaikas turi pasielgti, kada ir kaip ta užduotis turi būti įvykdyta.

Nustatant ribas vietoj bausmių taikomos natūralios ir loginės pasekmės.

- **Natūralios pasekmės** – tai netinkamo vaiko elgesio neigiamos pasekmės, kylančios be suaugusiojo įsikišimo.

Pvz., vaikas išmėtė žaislus, vėliau pats už jų užkliuvo ir griuvo. Jis atėmė iš bendraamžio žaislą ir šis supykęs nustojo su juo kartu žaisti. Natūralios vaiko netinkamo elgesio pasekmės dažniausiai yra jam nemalonios, todėl vaikas nelinkęs jo kartoti.

• **Loginės pasekmės** – tai netinkamo vaiko elgesio negatyvios pasekmės, kurios kyla dėl suaugusiojo reakcijos. Jos turi būti vaikui nemalonios, kad šis nenorėtų kartoti netinkamo elgesio.

Pvz., vaikas vandeniniais dažais piešia ant kito vaiko rankos, taikosi nuspalvinti veidą. Mokytoja perspėja vaiką, jog taip elgtis negalima, vaikai turi piešti savo lapuose. Paaiškina, kad vaikas negalės toliau piešti, jei pieš ant kito vaiko. Jei vaikas nesiliauja, mokytoja paima iš jo piešimo priemonę, sakydama, kad vaikas jos neatgaus penkias minutes. Po to vėl galės piešti, jei nepieš ant kito vaiko. Jei elgsis netinkamai, priemonė bus vėl paimta. Taigi, loginės pasekmės priverčia vaiką rinktis – arba elgiesi tinkamai ir tęsi mėgstamą veiklą, arba pasielgi netinkamai ir negali tęsti veiklos.

1.2. PATYČIOS IKIMOKYKLINIAME / PRIEŠMOKYKLINIAME AMŽIUIJE KAIP SMURTO FORMA

Agresyvus elgesys vaikystėje gali būti vertinamas kaip patyčių elgesio rizikos veiksnys. Patyčios įprastai yra apibrėžiamos kaip procesas turintis tris esminius elementus: tai tyčinis veiksmas, turintis tikslą sužeisti kitą žmogų, nuolat pasikartojantis veiksmas (vyksta du kartus per mėnesį ir dažniau), tarp skriaudėjo ir skriaudžiamojo yra ryškus jėgų disbalansas (fizinis arba psichologinis).

Visgi, mokslinėje erdvėje diskutuojama ar galima kalbėti apie patyčias ikimokykliniame / priešmokykliniame amžiuje, nes dėl vaiko psichinės raidos ypatumų sunku identifikuoti vaiko agresyvią elgseną kaip patyčias. Patyčių apraiškos gali būti stebimos jau ankstyvajame amžiuje, tačiau vertinti tai kaip patyčių negalime, kol toks reiškinys neatitinka patyčių kriterijų.

Yra įvairių nuomonių apie tai, ar agresyvūs veiksmai ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje gali būti

Kaip atpažinti patyčias?

- Tyčinis veiksmas
- Nuolat pasikartojantis elgesys
- Jėgų disbalansas

traktuotini kaip patyčios. Viena vertus, vaikai dar **negali pilnai suvokti savo ketinimų**, t. y. ikimokykliniame amžiuje eliminuojamas svarbus patyčių identifikavimo elementas – sąmoningas ketinimas įskaudinti, sužeisti ir kt. Ikimokyklinio amžiaus vaikai, elgdami agresyviai, supranta, kad elgiasi netinkamai, ir išgyvena nemalonius jausmus, tačiau, dėl savo natūralaus egocentrizmo, **dar negeba suvokti neigiamų pasekmių**, kurias jie sukėlė kitam vaikui. Tariant kitais žodžiais, ikimokyklinio amžiaus vaikas dar nėra pasiekęs tokio sąmoningumo lygio, jog suvoktų, kad tai daro tyčia, su tikslu įskaudinti kitą vaiką.

Kita vertus, moksliniai tyrimai rodo, jog tokio amžiaus vaikai geba suprasti savo elgesio motyvus ir atpažinti kitų ketinimus. Sulaukę 3 metų vaikai jau turi gebėjimą atskirti sąmoningus ir nesąmoningus veiksmus, 3–4 metų pradeda formuoti emocinis sąmoningumas, tokio amžiaus vaikai ugdomi empatiją ir mokosi laikytis taisyklių, o 5 metų vaikai jau gali būti įgiję gebėjimą skirti tyčinį veiksma nuo netyčinio, tuo laikotarpiu vystosi moralinės atsakomybės jausmas, leidžiantis skirti gerus poelgius nuo netinkamų, suvokti, kad veiksma skatina įvairūs ketinimai, suprasti kitų ketinimus.

Taigi, galima teigti, kad patyčių reiškinys yra būdingas visoms amžiaus grupėms. Agresyvus elgesys labiausiai reiškiasi ikimokykliniame amžiuje, ypač šiuo aspektu rizikingas 3–5 metų amžiaus tarpsnis. O tokie elgesio modeliai, kai bendraujant tarp bendraamžių pasireiškia agresija, sąlygoja patyčių atsiradimą. Norvegijoje atliktas tyrimas parodė, jog ikimokykliniame amžiuje patys vaikai patyčias labiau sieja su erziniu, nes tik 50 proc. vaikų iš dalies apibūdino, kas yra patyčios, likusioji dalis jas sieja su erziniu. Kai patyčių reiškinys nagrinėjamas ikimokykliniame amžiuje, patyčiose nebūtinai turi būti tyčinis veiksmas, patyčios gali būti traktuojamos kaip veiksmas, nors ir netyčinis, sukeliantis pasekmes skriaudžiamajam, jei bus jo suprstas kaip tyčinis veiksmas. Patyčios ne visada gali turėti pasikartojamumo elementą, tačiau vaikas gali jausti baimę, kad ši situacija pasikartos. **Taigi ir vienas smurto atvejis vaikui gali turėti pasekmių.**

Kitas veiksnys, išskiriantis patyčias iš agresyvaus vaikų elgesio, yra jėgos persvara patyčių situacijoje. Patyčias reikia skirti nuo konflikto, nes konflikte abiejų pusių galios vienodos (tiek fizinės, tiek psichologinės) ir **vaikų konfliktas** nelaikomas patyčiomis. Konfliktas išsprendžiamas bendradarbiaujant ir abi konfliktuojančios pusės lieka patenkintos sprendimu, sprendžiant konfliktus asmenybė auga. O patyčių atveju, viena iš pusių lieka nepatenkinta, nuskriausta, įžeista.

Patyčios ikimokykliniame amžiuje dažnai vyksta atvirai, dažniausiai pedagogui esant grupėje, t. y. jo akivaizdoje, nes tokio amžiaus vaikai patyčias pradeda spontaniškai, kai vyresniame amžiuje jos yra dažnai planuojamos ir vyksta tose vietose, kur dažnai nebūna suaugusiųjų. Tokiu būdu patyčios ikimokykliniame amžiuje lengviau yra pastebimos ir galima greičiau į jas sureaguoti.

2–4 metų vaikai dažnai naudoja agresiją, kad apgintų savo erdvę, nuosavybę ir draugus. 4–6 metų vaikai demonstruoja agresyvų elgesį, kuris jau įgyja ir patyčių elementų, tai yra agresiją naudoja kitiems vaikams įbauginti ir grasinti. Agresyvaus elgesio raida link patyčių priklauso ir

nuo „taikinio“ – vaiko, prieš kurį naudojamas netinkamas (dažniausiai agresyvus) elgesys – reakcijos. Pavyzdžiui, jei vaikas, prieš kurį naudojamas agresyvus elgesys, nesugeba apsiginti, tai tikėtina, kad skriaudėjas ir vėl kartos tokį elgesį to vaiko atžvilgiu. Pavyzdžiui, jei vaikas verkia, atiduoda daiktą, tai didelė tikimybė, kad vaikas ir toliau skriaus kitą vaiką siekdamas savo tikslų. Toks elgesys jau tampa sąmoningai apgalvotas, turintis tikslą įskaudinti kitą vaiką, kuris yra silpnėsnis ir nekeliantis skriaudėjui grėsmės. Skriaudžiamas vaikas, nuolat išgyvenantis tokias patyčių situacijas, tampa dar labiau pažeidžiamas. **Toks elgesys tampa tam tikru „socialiniu užkratu“.** Kai kiti vaikai stebi patyčias kaip kito vaiko „sėkmę“ nukentėjusio vaiko atžvilgiu, tai jie taip pat norės kurti galios ir dominavimo santykį ir prisijungti prie patyčių. Dažnai jie patyčias nukreipia į tą patį vaiką arba į kitus vaikus, bet naudodami tą pačią patyčių taktiką. Tai gali tęstis iki kelių mėnesių, kai dominuojančios vaikų grupės tyčiojasi iš vaiko, kuris pasiduoda jų reikalavimams, negebėdamas savęs apginti. Vėliau patyčios vystosi ir vaikai pradeda naudotis sudėtingesnes patyčių formas, pavyzdžiui, socialinį atstūmimą.

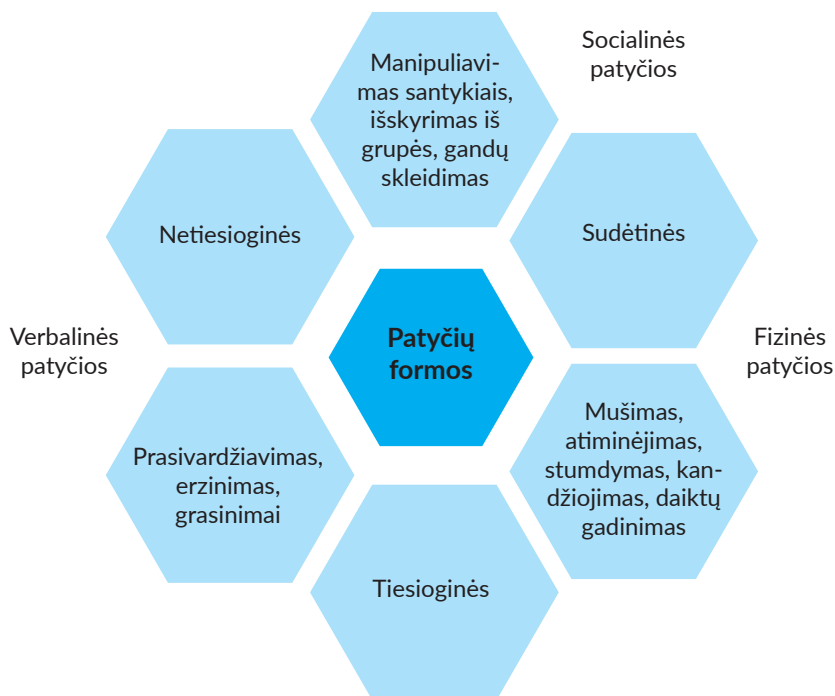
PATYČIŲ FORMOS

Patyčių tyrinėjimai ikimokykliniame amžiuje atskleidė, kad beveik kiekvienoje ikimokyklinukų grupėje vienas arba du vaikai sistemingai nepriimami arba šalinami iš žaidimo. Ikimokykliniame amžiuje vyrauja įvairios patyčių formos, tačiau jaunesniame amžiuje labiau dominuoja fizinis agresyvumas, vėliau, kai vaikai įgyja daugiau kalbinės patirties, pasireiškia verbalinė agresija. Verbalinis smurtas vyrauja tada, kai vaikai turi labiau išvystytą kalbinę komunikaciją, socialinius ir kalbinius įgūdžius. Todėl verbalinės patyčios yra sudėtingesnės ir reikalaujančios atitinkamų kalbinių ir socialinių gebėjimų. Taip pat šiame amžiuje yra svarbus socialinis atskyrimas nuo grupės ir gandų skleidimas. Apžvelgus ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų raidą, pastebima, kad fizinė agresija būdinga ankstyvajame amžiuje, nes tyrimai rodo, jog tarp 2–3 metų berniukų fizinės agresijos yra daugiau nei 3–4 metų, o mergaičių nuo 3–4 metų agresija itin retai pasitaikantis reiškinys. 3–4 metų tiek berniukai, tiek mergaitės gali lengvai tapti patyčių taikniais, o 2–3 metų berniukai labai linkę naudoti fizinę jėgą, tai yra dažniau būna skriaudėjais. Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, jog 68 proc. visų patyčių atvejų tyčiojosi berniukai, mergaičių šis procentas kur kas mažesnis – 32 proc. Ikimokyklinio ugdymo įstaigose labiausiai paplitusios žodinės ir fizinės patyčios, socialinė atskirtis ir gandai. Berniukai dažniau demonstruoja fizinę, o mergaitės – labiau verbalinę agresiją. Ikimokykliniame amžiuje vaikai demonstruoja agresiją šiais įprastais būdais, kaip daiktų, ypač žaislų atiminėjimas, prasivardžiavimas, stumdymasis ir kt. Ikimokykliniame amžiuje vaikai atvirai demonstruoja agresiją, jie pasako, kad nesėdės su vaiku prie vieno stalo, atima žaislus, pasako, kad nedraugaus su juo ir pan. Vėliau vaikai, išmokę manipuliuoti kitais, naudoja paslėptą agresiją, tokį elgesį kaip vaiko ignoravimas arba pašalinimas iš žaidimo.

Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog vyraujanti patyčių forma **ikimokykliniame amžiuje yra erzinimas ir pajuokimas** (49 proc. iš visų patyčių atvejų), kuris pasireškia įvairių užgaulių replikų sakymu, grimasomis, tampymu už plaukų, kita, šiam amžiui būdinga, forma –

prasivardžiovimas (20 proc. iš visų patyčių atvejų). Kiek rečiau naudojamos formos: stumdymas (15 proc. iš visų patyčių atvejų), daiktų atiminėjimas, gadinimas (9 proc. iš visų patyčių atvejų), ignoravimas, vengimas (7 proc. iš visų patyčių atvejų). Patyčių formų skirstymas galimas ir pagal tai, kokia agresija pasitelkiama vaikui įskaudinti. Skiriamos žodinė, fizinė agresija arba sudėtiniai atvejai. Ikimokykliniame amžiuje vyrauja verbalinė agresija, taip pat dažna fizinė agresija, ir rečiau taikomos sudėtinės patyčių formos. Užsienio šalyse (Suomijoje) atlikti tyrimai rodo, jog vyraujančios patyčių formos yra verbalinės patyčios, ypač pravardžiovimas, žymiai retesnės fizinės patyčios. Elektroninės patyčios, kurių tikslas įskaudinti kitą asmenį siunčiant tekstą arba vaizdus elektroniniu būdu (naudojantis internetu, telefonu ir kitais įrenginiais), labiau būdingos vyresnio amžiaus vaikams, o ne ikimokyklinio amžiaus vaikams.

Stebimi skirtumai tarp kai kurių patyčių formų naudojimo. Berniukai dažniau patiria fizinės patyčias iš tos pačios lyties bendraamžių, mergaitės dažniau patiria patyčias iš priešingos lyties. Berniukai dažniau patiria fizinės patyčias. Berniukų ir mergaičių elgesys pradeda skirtis nuo 3 metų amžiaus. Berniukai dažniau taiko ir patiria tiesiogines fizinės formas ir žodinę agresiją, susijusią su galios demonstravimu ir dominavimu. Mergaitės, priešingai, dažnai naudoja sudėtingesnes netiesiogines patyčių formas, susijusias su priklausymu ir atskyrimu. Pavyzdžiui, mergaitės pradeda manipuliuoti santykiais, eliminuoja draugus, skleidžia gandus, pasakoja paslaptis ir grasiną, kad nepriims žaisti kartu, jei nebus tenkinami jų reikalavimai. Berniukų naudojamos formos paprastesnės, todėl pedagogui nesunku jas pastebėti ir įsikišti. Sudėtingiau pastebėti ir stabdyti sudėtingesnių formų patyčias, bet jos gali turėti ne mažiau skaudžias pasekmes ir žaloti vaikus labiau nei tiesioginės patyčios.

2 pav. Patyčių ikimokykliniame / priešmokykliniame amžiuje formos

Ką reikėtų atsiminti pedagogui:

- Patyčios ikimokykliniame amžiuje gali skirtis nuo patyčių vyresniame amžiuje.
- Netinkamas vaiko elgesys, jei jis yra nestabdomas, gali peraugti į patyčias ir ypač į sudėtingas patyčių formas, pavyzdžiui, vaiko socialinę izoliaciją grupėje.
- Ankstyva intervencija gali sustabdyti netinkamo elgesio „augimą“.

PATYČIŲ PRIEŽASTYS

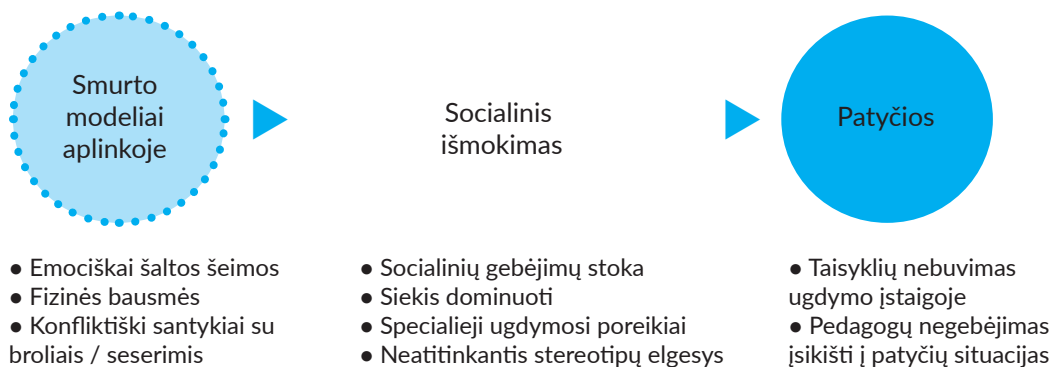
Moksliniai tyrimai rodo, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų motoriniai gebėjimai, polinkis į agresyvumą, elgesio ir emociniai sunkumai ankstyvajame amžiuje bei tam tikra tėvų (globėjų) charakteristika (žema socialinė ir ekonominė padėtis) padidina įsitraukimo į patyčias vyresniame amžiuje, ypač paauglystėje, tikimybę. Taip pat tyčiotis išmokstama, kai vaikas stebi aplinkoje smurtinius veiksmus, nes ikimokyklinio amžiaus vaikai linkę stebėtas situacijas atkartoti. Vaikai linkę kartoti agresyvų elgesį, jei aplinkoje stebi skriaudėjo „pergales“, t. y. kai vaikai agresyviu būdu pasiekia tikslą, nors jie patys ir nepatiria netinkamam elgesiui.

Taip pat didesnę riziką įsitraukimui į patyčias turi vaikai, augantys šeimose, kuriose santykiai emociškai nėra labai artimi, o konfliktų skaičius tokiose šeimose didelis. Ir atvirkščiai, psichologiškai ir socialiai saugi aplinka šeimoje, emocinis šeimos narių artumas, veikia kaip apsauginiai veiksniai, padidinantys tikimybę, kad vaikas nesityčios iš kitų žmonių. Vaikai, kurie stebi smurtą savo artimiausioje aplinkoje, tai gali atkartoti santykiuose su bendraamžiais, siekdami kontroliuoti kitus. Tokiu būdu vaikas gali lengvai įsitraukti į patyčias ankstyvojoje vaikystėje. Tyrimai patvirtina, kad vaikai, kurie auga jais besirūpinančiose šeimose, kuriose rečiau naudojamos bausmės, mokomi socialinių įgūdžių, mažiau linkę inicijuoti patyčias ankstyvojoje vaikystėje.

Taip pat patyčios ikimokykliniame amžiuje gali būti siejamos su brolių ir seserų bendravimo šeimoje modeliais. Jei šeimoje santykiai tarp seserų, brolių konkurenciniai, konfliktiški, naudojama fizinė agresija, tikėtina, kad tokį modelį vaikas naudos ir bendraudamas su bendraamžiais ikimokyklinėje įstaigoje. Vaikai patyčių gali išmokti ir stebėdami bendraamžių elgesį. Vaikai susidūrę arba stebėdami smurtinį elgesį namuose, kaimynystėje, ikimokyklinės įstaigos grupėje, tikėtina, kad išbandys tokį elgesį savo santykiuose su kitais.

Neretai ikimokykliniame amžiuje patyčias patiria vaikai, kurie stokoja tam tikrų gebėjimų, pavyzdžiui, negeba laikytis žaidimo taisyklių, turi kalbos sutrikimų ir pan. Vaikų atstūmimą gali patirti arba labai lėti, drovūs vaikai arba atvirksčiai, labai aktyvūs. Suomių mokslininkai patyčias ikimokyklinėje įstaigoje sieja su padidėjusiu vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, skaičiumi, griežtomis taisyklėmis ir pedagogų kompetencijos, kaip įsikišti į patyčių situacijas, stoka.

Žiniasklaida, įvairūs filmai, televizijos laidos ir kompiuteriniai žaidimai taip pat daro įtaką smurtiniam vaikų elgesiui. Stebėdami TV ekranuose smurtines scenas, kur jos netoleruojamos, bet net išaukštinamos, vaikai susidaro nuomonę, kad agresyviai elgtis yra tinkama. Žaisdami kompiuterinius žaidimus vaikai mokosi smurtinio elgesio, gaudami pastiprinimą žaidimo metu, taiko jį ir realiame gyvenime. Ir atvirksčiai, TV, internetas, vaizdo žaidimai gali padėti mokytis prosocialaus elgesio, skatinti netoleranciją smurtui.

3 pav. Patyčių priežastys

PATYČIŲ PROCESAS, VAIDMENYS. SKRIAUDŽIAMOJO IR SKRIAUDĖJO CHARAKTERISTIKOS

Patyčių intervencija ir prevencija turi apimti darbą su visa vaikų grupe. Patyčios yra procesas, kuriame dalyvauja ne tik skriaudėjas, skriaudžiamasis, bet į šį procesą yra įtraukti ir patyčias stebintys vaikai ir suaugusieji. Patyčios grindžiamos santykiais tarp vaikų, todėl šiame procese kiekvienas turi savo vaidmenį: skriaudėjas, skriaudžiamasis, stebėtojas(-ai). Taigi patyčios ikimokykliniame amžiuje beveik visada yra grupinis procesas. Stebintys patyčių arba netinkamo elgesio situacijas, vaikai labai greitai supranta, kas dalyvauja patyčiose ir koks elgesys yra nenaudingas ir kuris apdovanojamas. Stebėtojai taip pat dalyvauja patyčių situacijoje, vieni gali būti skriaudžiamąjo vaiko pusėje, tačiau bijoti skriaudėjo, kiti tiesiog pasyviai stebėti, dar kiti, atvirksčiai, gali prisijungti prie patyčių.

Pedagogui labai svarbu suprasti patyčių dinamiką ir vaikų vaidmenis patyčių situacijose. Tai padeda pastebėti, kokį vaidmenį patyčių situacijoje pasirenka vaikai, pavyzdžiui, tinkamai reaguoti, sustabdyti patyčias.

Iškimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikai skirtingai reaguoja į patyčias, vieni jas priima pasyviai ir nuolankiai ir paklūsta skriaudėjo reikalavimams (tai dažnai drovūs vaikai, ramūs, turintys mažai draugų, jie turi norą prisitaikyti, bet jiems sunku tai padaryti dėl patekimo į socialines grupes). Jie dažnai jaučia, kad su jais elgiamasi netinkamai ir juos atstumia bendraamžiai, bet jie nežino, kaip spręsti šią situaciją. Jie būna neryžtingi, nuolankūs, neryžtingai sako „ne“. Jie nežino kaip reaguoti į patyčias. Dalis vaikų nesuvokia, kad iš jų tyčiojasi.

Kai kurie vaikai pasyviai priima smurtautojo provokacijas, o kiti reaguoja kovodami, „duodami atgal“. Pasyvūs skriaudžiami vaikai paprastai būna drovūs ir mažiau socialiai patyrę nei kiti grupės vaikai. Jie gali turėti didelį norą prisitaikyti, bet jiems sunku tai padaryti dėl draugų neturėjimo ir sunkumų patekti į socialines grupes. Jie gali jausti, kad su jais elgiamasi netinkamai arba būti atstumti savo bendraamžių, bet jie nežino, kaip pagerinti situaciją. Jie linkę būti nuolankūs ir nesiryžta pasakyti „Ne“ arba „Nustok, liaukis“. Jiems gali būti neaišku, kaip geriausiai reaguoti į patyčias. Kai kurie, ypač jaunesni vaikai, gali net neatpažinti, kad iš jų tyčiojasi. Jaunesni vaikai, kurie patiria patyčias, dažnai linkę žaisti vieni, nes jie pilnai dar nesuvokia socialinės grupės privalumų. Tokiems vaikams stinga įgūdžių kaip susidraugauti su kitais vaikais, taip pat jie stokoja lyderystės įgūdžių. Kita vaikų grupė, kurie patiria patyčias, atvirkščiai, reaguoja į tai aktyviai. Jie linkę priešintis, kovoti, „duoti atgal“. Tokie vaikai renkasi draugus, kurie linkę agresyviai elgtis ir sudaro sąjungas su tais vaikais, kurie tyčiojasi iš kitų.

Tipiški skriaudžiamo vaiko bruožai:

- Prasti kalbiniai gebėjimai.
- Taisyklių nesupratimas.
- Drovumas, ramumas.
- Uždarumas.
- Per didelis aktyvumas.
- Liūdni, nusiminę.
- Sunkiai randantys draugų.
- Nenori dalyvauti veikloje.
- Turintys specialiųjų ugdymosi poreikių.
- Netradicinis tam tikrai lyčiai elgesys.

Elgesio požymiai, rodantys, kad vaikai patiria patyčias:

- Baimė eiti į ugdymo įstaigą.
- Nenoras jungtis į bendras veiklas.
- Nepasitikėjimas savimi.
- Neigiamų komentarų apie kitus atsiradimas arba padažnėjimas.
- Skundžiasi bloga savijauta (galvos, pilvo skausmai).
- Mažiau domisi veikla, kuria domėjosi iki šiol.
- Praranda daiktus, pareina alkanas.
- Suirzę, liūdni.
- Blogai miega, sapnuoja košmarus.
- Izoliuoti nuo bendraamžių grupės.
- Grasina pakenkti sau ir kitiems.

Santykiai su kitais, kai vaikas patiria patyčias

- Tėvai (globėjai) dažnai linkę perdėti saugoti vaiką, kontroliuoti, varžyti laisvę.
- Broliai, seserys gali tyčiotis iš vaiko namuose.
- Vaikas neturi draugų, izoliuotas nuo bendraamžių.
- Mokytojas nereaguoja į vaiko poreikius, nes nežino jo stipriųjų ir silpnųjų pusių.
- Turi nedaug galimybių atsiskleisti, pademonstruoti savo gebėjimus šeimoje, mokykloje, bendruomenėje.

Nors visi vaikai turi tikimybę tapti patyčių „taikiniai“, esant atitinkamoms sąlygoms, tačiau didžiausią riziką turi silpni, ramūs, jautrūs, išskiriantys dėl kokių nors požymių vaikai.

Kai patyčios kartojasi, kiti vaikai gali vengti vaiko, iš kurio tyčiojasi, nes nori išlaikyti savo poziciją bendraamžių grupėje. Taip pat vaikai bijo, kad ir iš jų nebūtų tyčiojasi. Vaikai, patiriantys pakartotines patyčias, tampa uždari, patys izoliuojasi, nenori įsitraukti į bendrą veiklą su bendraamžiais.

Patyčių pasekmės vaikui iš kurio tyčiojasi. Patiriantys patyčias vaikai dažnai tai parodo savo elgesiu. Jiems gali pasireikšti fizinių simptomų: skaudėti pilvą, galvą ir kt. Dažnai jie būna prislėgti, liūdni, atsisako eiti į ugdymo įstaigą. Jei tokie vaikai nesulaukia pagalbos, tai ir vėlesniuose raidos etapuose jiems bus sunku užmegzti santykius su kitais, jie pasižymi žema savigarba net ir tapę suaugusiaisiais.

Pedagogo parama vaikui. Pedagogas turi padėti tokiam vaikui susirasti draugų ir įsitraukti į socialines grupes. Tai pat svarbu ugdyti pasitikėjimą savimi. Vaikus, kurie agresyviai reaguoja, kai iš jų tyčiojasi, reikia mokyti, kaip reaguoti į tokias situacijas neagresyviais būdais. Mokytojai turi palaikyti vaiką, iš kurio tyčiojasi. Vaikas turi aiškiai suvokti, kad suaugusysis jam padės toje situacijoje. Vaikas turi jausti, kad jis rūpi pedagogui, suaugusysis aiškiai rodo nepritarimą patyčioms. Jie turi gauti aiškius nurodymus iš suaugusiųjų, kaip galėtų reaguoti, kai iš jo tyčiojasi, pavyzdžiui, žiūrėti skriaudėjui į akis ir ištarti „dabar mano eilė žaisti su šiuo žaislu“.

Pedagogo intervencija. Nedelsiant stabdyti patyčias. Palaikyti vaiką iš kurio tyčiojasi. Vaikai turi žinoti, kad suaugusieji rūpinasi jais ir padės, kai reikės pagalbos. Jie turi žinoti, kad patyčios nėra priimtinos ir toleruojamos. Jiems reikia padėti išlaikyti ir ginti savo pozicijas.

Skriaudėjas – tai vaikas, kuris tyčiojasi iš kitų vaikų. Jis naudoja tiesioginę fizinę agresiją: muša, stumdo, spardo, mēto daiktus; naudoja tiesioginę verbalinę agresiją: prasivardžiuoja, šaukia, grasina; taip pat gali naudoti subtilesnes arba netiesioginės fizinės agresijos formas: paslėpdamas vaiko mėgstamą žaislą, paimdamas rūbus arba sunaikindamas piešinį arba darbelį. Gali naudoti ir tokias formas kaip išskyrimas iš grupės, gandų skleidimas, naudojamos frazės,

tokios kaip, „Tu negali žaisti“. Jo tikslas įskaudinti, priversti vaiką daryti tai, ko jis nenori, prieš jo valią arba jį įbauginti. Šie vaikai žino kaip išsisukti, paslėpti savo netinkamą elgesį arba suversti kaltę kitam. Neretai tyčiojasi populiarius vaikai, mėgstami kitų vaikų, tačiau gali būti ir izoliuoti, nemėgstami ir vaikai, patys patiriantys patyčias.

Tipiški skriaudėjo bruožai:

- Geri motoriniai įgūdžiai.
- Agresyvus elgesys.
- Žema tėvų (globėjų) socialinė ekonominė padėtis.
- Sutrikęs bendravimas šeimoje.
- Dažnai konfliktuoja.
- Noras dominuoti.
- Konkurenciniai elgesio modeliai šeimoje.

Emociniai ir elgesio požymiai, rodantys, jog vaikas tyčiojasi iš kitų:

- Agresyviai elgiasi su tėvais (globėjais), broliais, seserimis, draugais, gyvūnais.
- Pasižymi žema empatija.
- Valdingas ir manipuliuojantis elgesys.
- Negali paaiškinti iš kur atsirado žaislai ir pinigai.
- Teigiama žiūrį į agresiją.
- Lengvai nusivilia ir greitai supyksta.
- Slepia savo daiktus ir veiklą.
- Nepripažįsta, kad blogai elgiasi ir žeidžia kitus.

Santykiai su kitais, kai vaikas tyčiojasi:

- Tėvai (globėjai) santykiuose su vaiku gali naudoti agresiją, šaukdami, mušdami arba atstumdami vaiką.
- Tėvai (globėjai) tarpusavyje gali demonstruoti agresyvaus bendravimo modelį.
- Broliai, seserys gal tyčiotis iš vaiko namuose.
- Vaikas susiranda draugų, kurie bendrauja agresyviai.
- Vaikui sunku atsispirti bendraamžių spaudimui.
- Mokytojai arba kiti suaugusieji gali naudoti jėgą prieš vaiką, šaukdami, atstumdami arba kitaip agresyviai besielgdami.
- Neturi galimybių pademonstruoti savo sugebėjimų, talentų namuose, mokykloje, bendruomenėje.

Tyčiotis gali ne tik žemu statusu ir netinkamu elgesiu, fizine jėga arba žemu intelektu pasižymintys vaikai, bet ir turintys aukštą statusą ir socialiai aktyvūs vaikai, turintys gerus socialinius įgūdžius. Besityčiojantys vaikai gali veiksmingai bendrauti bendraamžių grupėse ir būti įsitraukę į didesnes socialines grupes. Taip pat ikimokyklinio, kaip ir mokyklinio, amžiaus besityčiojantys vaikai gali jungtis į grupes su kitais besityčiojančiais vaikais, kuriose perima vienas kito elgseną ir padidina savo tyčinę elgseną. Skriaudėjai yra linkę bendrauti su kitais vaikais, ypač su tais, kurie tyčiojasi ir geba paskatinti kitus prisijungti prie patyčių. Jie gali būti lyderiai savo grupėje, tačiau jie stokoja socialinių įgūdžių bendradarbiavimo, pagalbos vieni kitiems srityje.

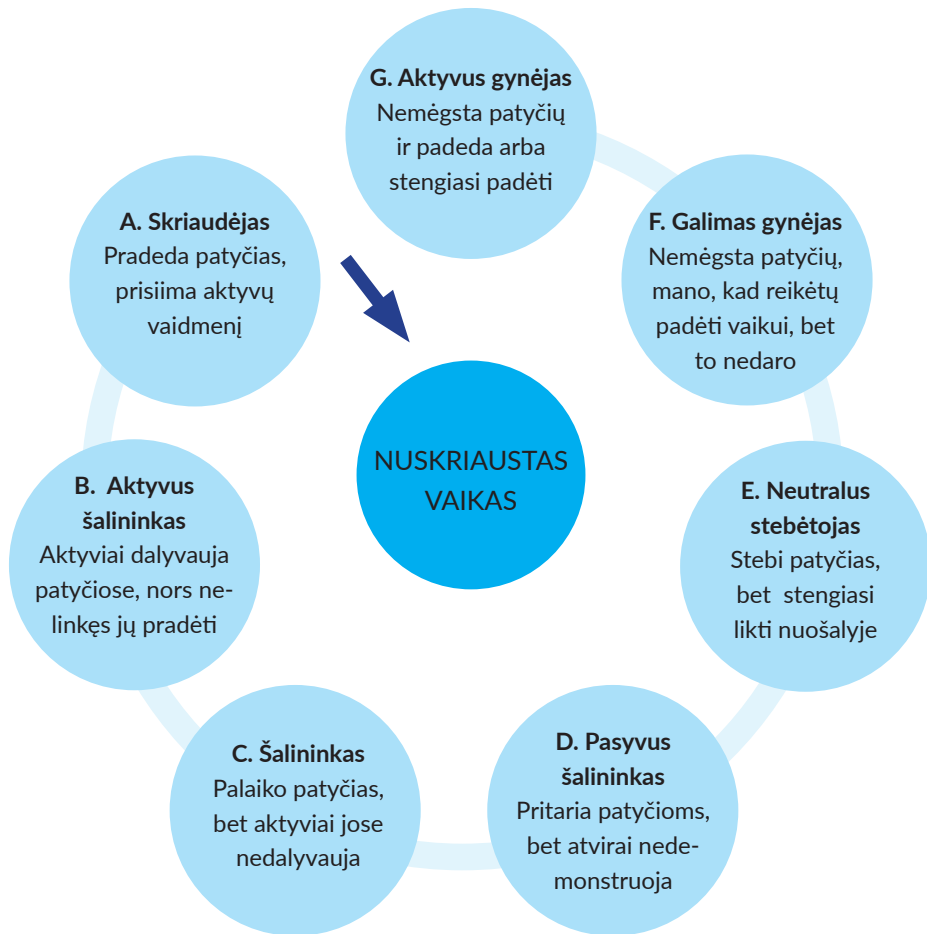
Pasekmės besityčiojančiam vaikui. Jei laiku nesustabdome skriaudėjo koreguodami jo elgesį, pasekmės jaučiamos ir kituose raidos etapuose. Tokie vaikai ir mokykloje elgiasi netinkamai, linkę įsivelti į muštynes, konfliktuoja su draugais. Dėl savo netinkamo elgesio gali būti šalinami iš mokyklos. Patyčių elgesio modelis persikelia ne tik į mokyklą, bet ir į vėlesnį gyvenimą. Padidėja tikimybė pasukti kriminaliniu keliu.

Pedagogo pagalba besityčiojančiam vaikui. Vaikams, kurie skriaudžia kitus, būtina ugdyti socialinius įgūdžius, ypač empatiją, gebėjimą bendradarbiauti. Moksliniais tyrimais įrodyta, kad vaikai, kurie geba įsitraukti į bendradarbiavimą, labiau linkę įtraukti kitus į veiklą ir nesityčioti.

Pedagogo intervencija. Jei suaugusieji stebi netinkamą elgesį ir nereaguoja, tai rodo pritarimą tokiam elgesiui, ir vaikas toliau taip elgsis siekdamas savo tikslų. Tinkama ir savalaikė pedagogo intervencija stabdo netinkamą elgesį, patyčių plitimą. Suaugusiojo įsikišimas į situaciją, netinkamo elgesio stabdymas parodo vaikui, jog jo elgesys nėra priimtinas ir toleruotinas.

Kita vaikų grupė, dalyvaujanti patyčių procese, yra stebėtojai. Patyčios dažnai vyksta kitų vaikų akivaizdoje, vaikui siekiant pademonstruoti savo galią arba patenkinti dėmesio poreikį. Ikimokykliniame amžiuje tai dažnai vyksta grupėje šalia kitų vaikų. Kiti vaikai tampa patyčių stebėtojais ir skirtingai į tai reaguoja. Vieni vaikai gali prisijungti prie patyčių iš baimės, kad iš jų nesityčiotų, kiti gali tapti neįtraukti patyčioms, ypač jei tai koreliuoja su žiūrimais smurto vaizdais per TV ir su netinkama namų atmosfera. Tokiu būdu patyčios gali būti priimanamos pasyviai, vaikai mano, kad tai „ne jų reikalas“. Kiti vaikai gali jaustis kalti, kad nieko nedarė, kad padėtų skriaudžiamam vaikui, dar kiti gali patys prisijungti prie patyčių.

4 pav. Patyčių rato dalyviai ir jų atliekami vaidmenys

Vaidmenų paaiškinimas:

- Nuskriaustas vaikas – vaikas, kuris patiria kitų vaikų patyčias.
- Skriaudėjas – tai yra tam tikras lyderis, kuris dažniau pradeda, inicijuoja patyčias ir ieško palaikymo, stengiasi įtraukti kitus.
 - Aktyvus šalininkas – vaikas, kuris palaiko patyčias, kuris prisijungia prie skriaudėjo (antrina jam), tačiau yra nelingęs pirmas pradėti tyčiotis.
 - Šalininkas – palaiko tyčiojimąsi, pritaria jam ir jame dalyvauja, tačiau ne taip aktyviai, kaip skriaudėjas.
 - Pasyvus šalininkas – pritaria patyčioms, tačiau aktyviai neįsitraukia.
 - Neutralus stebėtojas – tik stebi, kas vyksta, stengiasi išlikti nuošalyje ir jeigu jo asmeniškai tai neliečia, stengiasi niekaip neįsivelti.
 - Galimas gynėjas – nepritariantis patyčioms vaikas, kuris norėtų padėti vaikui, bet nieko nedaro, bijodamas, kad iš jo gali tyčiotis.
 - Gynėjas – vaikas, kuriam nepatinka patyčios ir kuris stengiasi padėti nuskriaustam vaikui apsiginti arba bando sustabdyti patyčias, kreipdamasis pagalbos į suaugusįjį.

Pedagogo veikla su stebėtojais. Dirbant su stebėtojais, labai svarbu ugdyti supratimą, kad jie gali prisidėti prie patyčių stabdymo, kreiptis pagalbos. Vaikus reikia mokyti konstruktyvių problemos sprendimo įgūdžių, mokyti gebėti pasakyti „ne“ ir jaustis saugiau, taip pat svarbūs ataklumo įgūdžiai, gebėti nepaklusti skriaudėjo reikalavimams ir tuo pačių civilizuotai, ne smurtiniu keliu, tai paaiškinti. Taip pat vaikai turi išmokti kaip padėti bendraamžiams neagresyviais būdais. Vaikai turi jausti pasididžiavimą, kad padėjo kitam vaikui.

Pedagogo intervencija. Vaikai, kurie stebi patyčias, ima galvoti, kad toks elgesys yra priimtinas ir tinkamas būdas gauti tai, ko jie nori, todėl labai svarbu mokyti pranešti suaugusiajam apie stebėtas patyčias arba netinkamą elgesį.

Ankstyvosios vaikystės pedagogai turi gebėti atpažinti šiuos vaidmenis (skriaudėjo, skriaudžiamojo, stebėtojų). Šie vaidmenys gali būti keičiami vykdant intervenciją ir prevenciją. Pasikartojančios patyčios galimos tik tada, kai **toks elgesys yra toleruojamas suaugusiųjų ir nekreipiamai pakankamai dėmesio į socialinių įgūdžių ugdymą.**

Pagalba skriaudėjui – mokyti elgesio kontrolės, ugdyti bendradarbiavimo ir problemų sprendimo įgūdžius, ugdyti empatiją. Vaikus, kurie patiria patyčias, svarbu mokyti apginti savo interesus, nežeidžiant kito vaiko, todėl ypatingai svarbu mokymai, kaip pasakyti „ne“, kad jam nepatinka kito vaiko elgesys, apginti savo interesus, paprašyti pagalbos. Dirbant su stebėtojais svarbu ugdyti supratimą, kad jie gali prisidėti prie patyčių stabdymo, panaudojant problemų sprendimo strategijas, kreipiantis pagalbos į suaugusiuosius (daugiau skaitykite 3.2. *Emocinių ir socialinių kompetencijų ugdymo aspektai*).

PEDAGOGO VAIDMUO PATYČIŲ TARP VAIKŲ PREVENCIJAI IR INTERVENCIJAI

Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogai yra atsakingi už patyčių prevenciją ir intervenciją. Mokytojas kuria ugdymuisi palankią aplinką, o ji labai svarbi šiame amžiuje. Joje vaikai stebi įvairų elgesį, daro išvadas, koks elgesys priimtinas, koks ne. Jei pedagogas nestabdys patyčių, nesudarys galimybių pajusti, kad patyčios skaudina, jos ir toliau tęsis. Nukentėję vaikai ir toliau bus skriaudžiami, jei neišmoks pasitikėti savimi, priimtinais būdais apginti savo interesus, stokos socialinės kompetencijos, bijos prašyti pagalbos. Pedagogai, dirbantys ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigose, turi išskirtinę galimybę ir atsakomybę vykdyti patyčių prevenciją. Patyčių yra išmokstama, todėl pedagogai gali užkirsti kelią ne tik patyčių plitimui, bet, pirmiausia, atsiradimui, reaguodami į bet kokias netinkamo bendravimo su kitais apraiškas, dėl kurių kyla smurtinis elgesys.

Pedagogai, dirbantys su ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikais, neretai linkę nesu-
reikšminti arba, kitaip tariant, neįvertinti agresyvaus elgesio kaip patyčių rizikos veiksnio. Dažnai pedagogai arba visai nereaguoja, arba reaguoja moralizuodami, priekaištaudami dėl tokio elgesio, kas dažnai tik dar labiau didina tokio elgesio tikimybę. Patyčių raiška ikimokykliniame

amžiuje skiriasi nuo patyčių vyresniame amžiuje. Ikimokyklinio amžiaus vaikai išbando įvairius elgesio būdus, todėl pedagogams svarbu atpažinti elgesį, kuris nesustabdomas, gali peraugti į patyčias. Maži vaikai dažniausiai koreguoja savo elgesį, atsižvelgdami į draugų arba suaugusiųjų reakcijas. Jei tinkamai reaguojama į netinkamą elgesį, vaikas jį keičia ir išbando naujus modelius. Pavyzdžiui, vaikai gali demonstruoti įvairias grimasas, sakyti nemalonius žodžius, atimti žaislus, pastumti, atsisakyti žaisti su tam tikru vaiku ir kt. Jei remsimės klasikiniu patyčių apibrėžimu, tai tokio elgesio dar negalima traktuoti kaip patyčių, nes nėra tyčinio noro įskaudinti, pasikartojamumo elemento, galios disbalanso. Tačiau pedagogai turi stabdyti tokį elgesį ir užkirsti kelią galimoms patyčioms ateityje. Vienkartinis tipiškas veiksmas, kaip pavyzdžiui, prasivardžiovimas, žaislo atėmimas nėra patyčios, pakuždėjimas į ausį apie kitą vaiką taip pat nėra patyčios, tačiau jei pedagogas arba kiti suaugusieji laiku nestabdo tokio elgesio, tai gali peraugti į patyčias, pavyzdžiui, konkretaus vaiko atskyrimą arba nepriėmimą žaisti ir t. t. Priešmokyklinio amžiaus vaikai jau gali kelti sąlygas kitiems vaikams, norėdami atskirti vaiką, kurio nemėgsta: „Jei tu draugausi su Tomu, tada negalėsi žaisti su manimi.“ Ikimokykliniame amžiuje vaikai sugeba sąmoningai naudoti žodžius, kurie gali įžeisti arba atstumti kitus, todėl labai svarbu pastebėti ir įvertinti tokį elgesį kaip patyčių rizikos veiksnį. Laiku nesustabdžius šio elgesio, jis gali peraugti į patyčias. Pedagogas turi laiku sureaguoti į žodžius ir veiksmus, galinčius turėti įtakos kito vaiko nemaloniai savijautai, neleisti, kad netinkamą elgesį mėgdžiotų kiti vaikai.

Supratimas apie patyčių kilmę ir jų vystymosi procesą, patyčių raiškos suvokimas leidžia pedagogui veiksmingai vykdyti prevenciją ir intervenciją.

Vienas pirmųjų žingsnių, vykdant agresyvaus vaikų elgesio prevenciją, yra **patyčių atpažinimas**.

Ikimokyklinio amžiaus vaikai turi ribotus kalbinius ir pažintinius gebėjimus, todėl ne visi metodai tinka identifikuoti patyčių situacijas, rekomenduojama taikyti piešinius ir stebėjimą.

Tai pat labai svarbu atpažinti vaikų prisiimtus **vaidmenis patyčių** situacijoje, nors juos šiame amžiuje sunku pastebėti. Įprastai šiame amžiuje vaikai turi daug draugų grupėje ir dalyvauja kartu veikloje ir žaidimuose. Retais atvejais, kai galima labai aiškiai identifikuoti gynėją, skatintoją arba neutralų stebėtoją, greičiau galima identifikuoti skriaudžiamą vaiką, nes jis dažniausiai neturi daug draugų ir yra labai pažeidžiamas.

Ikimokyklinio amžiaus vaikai net ir suaugusiųjų akivaizdoje nedvejodami elgiasi agresyviai, todėl labai svarbu, kad mokytojai atpažintų patyčių atvejus ir laiku juos sustabdytų. Taigi, viena pačių veiksmingiausių priemonių, mažinant ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų patyčias, tai pačių **pedagogų mokymas, kaip atpažinti patyčių formas, kaip vykdyti intervenciją į patyčių arba agresyvaus elgesio situacijas**. Labai svarbu, kad pedagogai turėtų **grupės valdymo kompetencijų**, kas itin veiksminga vykdant patyčių prevenciją. Ankstyvoji intervencija labai mažina patyčių skaičių. Ankstyvoji intervencija yra būtina, kad emocinės, elgesio ir socialinės problemos būtų sprendžiamos laiku. Ikimokyklinis ir priešmokyklinis amžius yra pats tinkamiausias vykdyti intervencines priemones, ypač nukreiptas į agresyvaus elgesio stabdymą ankstyviausioje stadijoje, kad jis neperaugtų į patyčias.

Tai pat labai svarbu vykdyti patyčių prevenciją – ugdyti **vaikų socialinius įgūdžius ir kurti saugią grupės aplinką**.

Pedagogo gebėjimas kurti aplinką ir ugdyti vaikų socialinius įgūdžius. Vaikų socialinių įgūdžių ugdymas ir teigiamo požiūrio kūrimas grupės kontekste turėtų būti vienas svarbiausių ikimokyklinio ugdymo pedagogų rūpesčių.

Vaikų socialinių įgūdžių ugdymas:

- Tarpusavio sąveikos tarp vaikų stiprinimas.
- Agresyvaus elgesio švelninimas.
- Vaidmeniniai žaidimai (neleisti nuolat skirti vaikui tokį vaidmenį, kuris sudaro sąlygas tyčiotis).
- Žodinis tinkamo elgesio aptarimas.
- Pykčio valdymas.

Kaip ankstyvosios vaikystės pedagogai gali pasiruošti padėti mažiems vaikams ugdyti atsparumą patyčioms? Sėkmės raktas yra išankstinis pasiruošimas veiksmingai kovoti su patyčiomis prieš, jų metu ir po to.

Patyčios atsiranda ankstyvojoje vaikystėje ir mokytojas turi mokėti tokį elgesį valdyti:

- Mokytojas turi būti išsamiai susipažinęs su patyčių formomis, gebėti jas atpažinti.
- Išmanyti patyčių atsiradimo priežastis, jų vystymosi dinamiką.
- Žinoti vaikų vaidmenis patyčių situacijoje.
- Tikslingai ir sistemingai kalbėti su vaikais apie patyčias. Tai leidžia vaikams suprasti, kad tai svarbi problema, kurios sprendime dalyvauja visi, taip vaikai supranta, kad būtinas bendradarbiavimas ir pagalba užkertant kelią patyčioms.
- Ugdyti socialinius įgūdžius: pasitikėjimą savimi, bendravimą, bendradarbiavimą, atkaklumą, gebėjimą spręsti problemas, empatiją ir kt.
- Siekti sukurti ir palaikyti bendrą aplinkos be patyčių viziją.
- Įtraukti tėvus (globėjus) į patyčių prevenciją, paskatinti juos kalbėti su vaikais apie patyčias ir ugdyti jų socialinius įgūdžius.

Kaip kalbėti su vaikais apie patyčias? Kalbant su vaikais apie patyčias, mes padedame vaikams suprasti, kad suaugusieji netoleruoja patyčių ir tuo pačiu mokytojas daug sužino apie tai, kas vyksta grupėje, ar nėra patyčių.

Mokytojas, kalbėdamas su vaikais apie patyčias, turėtų akcentuoti, kad jie taip pat prisideda prie saugios ir įtraukios aplinkos kūrimo. Jis turi skatinti vaikus kalbėti apie tai, ką vaikai pastebi, ar susidūrė su patyčiomis arba netinkamu elgesiu. Grupiniai pokalbiai apie patyčias geras bū-

das formuoti tinkamas vaikų nuostatas. Pokalbių metu vaikai žinos mokytojo lūkesčius, vaikai bus įtraukti į patyčių prevenciją, skatinami kurti ir aptarti taisykles, bendradarbiauti. Tokiu būdu galima visus metus skatinti diskusijas apie patyčias. Vaikai daugiau sužinos apie patyčių esmę, susipažins su patyčių formomis, jas galės geriau atpažinti, jei taps jų dalyviais / stebėtojais. Vaikai geriau supras, kas yra patyčios, kaip jos skaudina, bus linkę tinkamai reaguoti į patyčias ir dažniau kreiptis pagalbos.

Svarbu skatinti vaikus pasikalbėti su mokytojais, jei jiems kyla kokių nors ypatingų rūpesčių apie patyčias jų grupėje. Reikia atidžiai išklausti, priimti vaiko jausmus ir palaikyti.

Grupės susitikimai, **tokie kaip rytiniai susitikimai arba ryto ratas**, yra geras laikas pasikalbėti su vaikais apie patyčias ir užtikrinti, kad visi tai žinotų. Skatinti visus vaikus dalyvauti diskusijose ir sudaryti tam galimybę kalbėti apie patyčias visus metus. Siūlomos temos pokalbiams apie patyčias: Kas yra patyčios? Koks elgesys yra patyčios? Kokios yra patyčių formos? Kokios yra patyčių pasekmės? Ką mes manome apie patyčias?

Kalbėdami su vaikais mokytojai turi žinoti, jog vaikų patyčių supratimas ir įvardijimas skiriasi pagal amžių. Maži vaikai gali atskirti tik vieną netinkamo elgesio aspektą, kalbėdami apie patyčias jie gali įvardyti agresyvų arba neagresyvų elgesį. Jie tik gali atskirti ar elgesys yra agresyvus, ar neagresyvus, bet jie negeba įvardyti agresijos tipo (fizinė, verbalinė ar socialinis atskyrimas). Jie gali neįvardyti patyčių požymių, tokių kaip pakartotinis elgesys, jėgų neatitikimas arba tyčinis siekis įskaudinti kitą vaiką, taip kaip gali padaryti vyresni mokiniai. 5 metų vaikai kalbėdami apie patyčias naudoja įvairius būdvardžius ir tiesioginius pavyzdžius, bet retai kada nurodo pasikartojantį ir tyčinį veiksma. O 8 metų vaikai geba apibūdinti patyčias ir nurodyti kuo jos skiriasi nuo konflikto, pavyzdžiui, pasikartojantis elgesys. Jaunesni nei 8 metų vaikai bet kokį agresyvų veiksma gali įvardyti kaip patyčias, bet vyresni vaikai gali atskirti skirtingas patyčių formas – fizines, verbalines arba socialinį atskyrimą.

VEIKSMINGOS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS

Dirbant su ikimokyklinio ir priešmokyklinio mažiaus vaikais, siekiant ankstyvosios intervencijos ir sėkmingos patyčių prevencijos, svarbu pasirinkti veiksmingą, įrodymais grįstą prevencijos programą. Veiksmingiausios programos yra tos, kurios nukreiptos į socialinių įgūdžių ugdymą, ypač mokymą kaip valdyti emocijas ir elgesį, prosocialaus elgesio skatinimą, saugaus mikroklimato kūrimą, pedagogų ir tėvų (globėjų) įsitraukimą ir palankios bei saugios mokyklos klimato užtikrinimą. Vykdam patyčių prevenciją labai svarbus mokytojų konsultavimas, mentorystė ir skatinimas.

„Lions-Quest“ programa nukreipta į ugdymo įstaigos kultūros keitimą, kur aktyvus vaidmuo tenka tėvams (globėjams) ir pedagogams. Ji ugdo vaikų socialines kompetencijas.

„Baik tai!“ programa grįsta Olweus principais, kur esminis dėmesys saugaus klimato kūrimui įstaigoje ir tėvų (globėjų) įsitraukimui bei mokytojų grupėje pradėtos veiklos tęsimas namuose.

Kitos programos telkia dėmesį į vaikų savikontrolės, santykių kūrimo ir bendravimo ir problemų sprendimo įgūdžių ugdymą.

„Antras žingsnis“ programa orientuota į vaikų prosocialaus elgesio skatinimą ir agresyvaus elgesio mažinimą. Programa skirta empatijai ugdyti, pykčiui valdyti, konfliktams spręsti, problemų sprendimo įgūdžių ir impulso valdymui tobulinti.

„Žipio draugai“ programa orientuota į vaikų mokymą, kaip įveikti kasdienius emocinius sunkumus: atstūmimą, vienatvę, patyčias arba priekabiavimą, sunkius pokyčius. Ji padeda suvokti savo jausmus, skatina apie juos kalbėti ir ieškoti būdų kaip su tais jausmais susitvarkyti. Taip pat ugdo vaikų empatiją, moko susirasti draugų, kreiptis paramos ir ją priimti bei padėti aplinkiniams.

Socialinių ir emocinių įgūdžių ugdymo programa „Kimoči“. „Kimoči“ (japoniškai „kimochi“ reiškia „jausmas“) – tai ikimokyklinio ugdymo programa, kurios pagrindas yra socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymas. Ji skirta emociniam intelektui ugdyti, pozityviam elgesiui skatinti ir bendradarbiavimo įgūdžiams lavinti. Socialiniai ir emociniai ikimokyklinio amžiaus vaikų įgūdžiai lavinami žaidžiant su „Kimoči“ žaislais – minkštomis lėlytėmis. Programos tikslas – išmokyti valdyti ir išreikšti jausmus pozityviu būdu.

Grupėje vykdomos programos (Dinozauro socialinių įgūdžių ugdymas) didžiausią dėmesį skiria 3–8 metų vaikų emocijų ir elgesio valdymui. Programa individualizuojama atsižvelgiant į kiekvieno vaiko stiprybes ir poreikius bei pritaikoma vaikams, kurie turi elgesio ir emocijų valdymo arba kitų problemų. Tai pat į šią programą įtraukiami tėvai (globėjai).

Tėvų (globėjų) įtraukimas į patyčių prevenciją. Svarbią paramą pedagogui ir savo vaikams gali suteikti tėvai (globėjai). Jie turėtų prisidėti prie socialinių įgūdžių ugdymo, ypač mokant vaikus tinkamo emocijų ir elgesio valdymo įgūdžių. Ikimokyklinio ugdymo įstaiga turėtų šviesti tėvus (globėjus) patyčių prevencijos klausimais. Tyrimai rodo, jog dalis tėvų (globėjų) nėra tikri, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai geba tyčiotis, o tai rodo, jog jie nesupranta arba turi mažai žinių apie šį reiškinį, dėl to patyčias gali įvardyti kaip šiurkštų žaidimą arba kautynes, o ne kaip tyčinį ir pasikartojantį elgesį, nekreipti į tai dėmesio, nesikišti į situaciją. Todėl svarbu padėti tėvams (globėjams) suprasti vaiko elgesio motyvus, atpažinti tipišką amžiaus tarpsnio elgesį nuo tyčinio, pasikartojantį elgesį, siekiant įskaudinti kitą, supažindinti su patyčių samprata bei pasekmėmis. Kai kurie tyrimai rodo, jog tėvai (globėjai) patyčioms linkę labiau priskirti fizinį netinkamą elgesį, o ne verbalinį netinkamą elgesį arba išskyrimą iš grupės. Todėl labai svarbu **tėvus (globėjus) supažindinti su įvairiomis patyčių formomis, jų apraiškomis bei pagalbos galimybėmis.**

II dalis

**INTERVENCIJA
IR PAGALBA**

Patyčių intervencija ikimokyklinio ugdymo įstaigoje turėtų apimti institucijos, grupės ir individualų lygmenis. Į saugios, be smurto ir patyčių aplinkos kūrimą ikimokyklinėse įstaigose turi būti įtraukiama visa bendruomenė (suaugusieji ir vaikai). Svarbu visiems suprasti, jog patyčios yra nepriimtinas ir žalojantis elgesys, o suaugusieji yra atsakingi už jų stabdymą ir prevenciją, saugios aplinkos kūrimą, pozityvaus elgesio skatinimą. Kiekviena ugdymo institucija turi turėti viziją kaip kurti saugią aplinką.

Bendra ugdymo institucijos vizija nukreipta į saugios aplinkos kūrimą apima šiuos **pagrindinius komponentus**:

- Įsipareigojimą kurti saugią aplinką be patyčių, t. y. turėti aiškią patyčių prevencijos filosofiją, numatyti tikslus ir įgyvendinti nesmurtinės bendravimo kultūros politiką.
- Taisyklių kūrimą, kurios nusakytų aiškius lūkesčius pageidaujama vaikų elgesiui ir netoleruotiną elgesį.
- Procedūras sprendžiant patyčių atvejus, numatant pasekmes.
- Nuostatų ugdymą: pedagogai pirma patys turi turėti atitinkamas nuostatas patyčių atžvilgiu ir formuoti vaikų įsitikinimus apie patyčias.

PATARIMAI, KAIP IKIMOKYKLINIO UGDYMO PEDAGOGAI GALI ĮSITRAUKTI Į SMURTO IR PATYČIŲ PREVENCIJĄ:

APLINKOS BE PATYČIŲ KŪRIMAS

- Aptarkite įstaigos patyčių prevencijos filosofiją, tikslus su vaikais.
- Paprašykite vaikų įsivaizduoti, kaip atrodytų aplinka be patyčių jų grupėje, vaikų darželyje.
- Paprašykite jų pavaizduoti aplinką be patyčių, pasiūlydami sukurti plakata, nupiešti piešinį, sukurti pasakojimą, istoriją, vaidinimą.
- Kartu su vaikais nusimatykite tikslus, kuriuos galite pasiekti, kurdami saugią aplinką.
- Stebėkite savo grupės vaikus, reguliariai tikrinkite ar vaikai laikosi tikslų, susitarimų, taisyklių prieš patyčias.
- Įvertinkite kokios priemonės veikia, kas neveikia, ieškokite būdų kaip tobulinti nesmurtinę sąveiką tarp vaikų, kurioje nebūtų patyčių.

NUOSTATŲ PRIEŠ PATYČIAS FORMAVIMAS

Bendrų nuostatų apie patyčias formavimas yra svarbi aplinkos be patyčių sudedamoji dalis. Nuostatos apie patyčias skatina tinkamų elgesio būdų pasirinkimą. Vaikams reikia padėti išsiugdyti nuostatas, kurios skatintų juos užkirsti kelią patyčioms ir jų vengti.

Mokytojas gali žymiai prisidėti prie nuostatų apie patyčias formavimo. Grupiniuose pokalbiuose paskatinkite vaikus kalbėti apie savo įsitikinimus, ką jie galvoja ir jaučia apie patyčias. Padiskutuokite apie tai, kaip kiekvieno žmogaus nuostatos turi įtakos patyčioms. Nuo nuostatų priklauso, ar žmogus ignoruos, sustabdys, ar prisijungs prie patyčių. Pakalbėkite su vaikais apie tai, kaip jų nuostatos gali paveikti jų elgesį su kitais žmonėmis ir pasirinkimus.

Galite pasitelkti šiuos klausimus, kurie padės vaikams kalbėti apie jų įsitikinimus ir kaip šie įsitikinimai veikia jų elgesį, susijusį su patyčiomis:

1. Tavo nuomone, kaip vaikai ir suaugusieji gali sustabdyti patyčias?
2. Kas turi reaguoti, kai kiti vaikai tyčiojasi, negražiai, netinkamai elgiasi su kitais žmonėmis?
3. Ar gerai yra tyčiotis, jei tau yra bloga nuotaika arba tu pyksti ant draugo?
4. Jei vaikas, kuris tyčiojasi, verčia elgtis taip, kaip tu nenori, ar gali jam pasakyti „ne“ arba kitaip sureaguoti?
5. Ar turėtum pasipriešinti vaikui, kuris tyčiojasi iš tavęs?
6. Kaip galėtum paprašyti pagalbos, jei iš tavęs ir kito vaiko kas nors tyčiotųsi?

Dirbkite su vaikais, kad suformuotumėte nuostatas prieš patyčias, kurios skatintų nulinę toleranciją patyčioms. Aptarkite, kaip vaikai gali elgtis patyčių atveju, kaip jie gali prisidėti prie patyčių mažinimo ir kaip gali į jas reaguoti. Aptarkite, kaip šios nuostatos į patyčias dera su grupės taisyklėmis.

NUSTATYKITE TAISYKLES IR JŲ LAIKYKITĖS

Jaunesni vaikai turi žinoti, kad ikimokyklinio ugdymo institucijos turi taisykles ir lūkesčius dėl patyčių, kurios leidžia vaikams jaustis saugiai, būti įtrauktiems į grupės veiklą ir gauti pagalbą. Vaikų įtraukimas į taisyklių kūrimą, jų laikymosi ir nesilaikymo pasekmių aptarimas ir suvokimas padeda užtikrinti saugią ugdymo(si) aplinką.

Kaip įtraukti vaikus į taisyklių kūrimą:

- Grupės veiklos metu užtikrinkite, jog visi vaikai žino ir supranta taisykles, ir kas atsitiks, jei taisyklių nesilaikys.
- Įtraukite vaikus į pokalbį apie taisyklių naudą, paskatinkite pasidalyti mintimis apie jas.
- Paprašykite, kad vaikai pateiktų pavyzdžių, kaip konkreti taisyklė padėtų grupei tapti saugesnei ir draugiškesnei.
- Grupės veiklos metu, pastiprinkite elgesį laikantis taisyklių, skatinkite empatišką bendravimą su bendraamžiais, paskatinkite vaikus būti atsakingais, kad klasė taptų saugia, svetinga ir įtraukia visiems.

Štai kelios taisyklės:

- Bendrausime pagarbiai (aptarti, koks konkretus elgesys rodo pagarbą).
- Išklausysime vienas kito nepertraukdami.
- Pasakysime suaugusiajam (mokytojui, tėvams (globėjams) ir kt.), jei tyčiosis iš mūsų arba kitų vaikų grupėje.
- Jei iš manęs tyčiosis, tai pasitraukiu nuo to vaiko ir kreipsiuosi pagalbos į suaugusįjį.
- Žaisime su visais vaikais. Nesakysime: „Aš su tavim nežaisiu“.
- Saugosime savo ir kitų vaikų daiktus.
- Pasakysime suaugusiajam apie patyčias – tai ne skundimas, o pagalbos prašymas.
- Būsime draugiški vieni kitiems ir pan.

INTERVENCIJA

Kai vaikai patiria smurtą arba kitų vaikų patyčias, ugdymo institucija yra atsakinga:

- už smurto atvejų suvaldymą;
- už tai, kad smurtas nesikartotų;
- už pagalbos suteikimą vaikams (skriaudėjui ir skriaudžiamajam smurto ir patyčių atveju);
- už smurto ir patyčių situacijos sprendimą: sprendžiant smurto arba patyčių atvejį vadovaujamosi ikimokyklinėje įstaigoje patvirtintu smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos vykdymo aprašu;
 - už tai, kad ugdymo institucijoje dirbantys specialistai būtų supažindinti su galimais smurto požymiais;
 - už tai, kad įstaigos vadovas, visus specialistus, dirbančius su vaikais, supažindintų su vidine tvarka, kaip elgtis smurto ir patyčių atvejais, kur kreiptis pagalbos.

Taip pat labai svarbu vykdyti smurto ir patyčių prevenciją, kad išvengtume šių negatyvių reiškinių.

Patyčias reikia stabdyti nedelsiant.

STABDYTI, MOKYTI, ĮTRAUKTI

Pedagogai turi nedelsiant **stabdyti** patyčias, aiškiai sakydami „STOP“, įvardydami konkretų elgesį, kuris turi būti stabdomas. „Aš noriu, kad liautumeisi stumdyti Mantą“, priminti taisykles, susitarimus. „Mūsų grupėje taip nesielgiama“, įvardyti konkrečiai (nesistumdoma). Prisiminti taisykles: „Mes elgiamės draugiškai, nesityčiojame iš kitų“. Vaikui reikia aiškiai pasakyti, koks jo elgesys yra nepriimtinas. Patyčių situacijoje reikia kuo mažiau dėmesio skirti vaikui, kuris tyčiojasi. Kad ir kaip atrodytų keista, bet dėmesio skyrimas, net jei siekiama sustabdyti netinkamą elgesį, iš tiesų gali dar labiau paskatinti tokį elgesį. Venkite klausinėti: „**Kodėl taip padarei?**“, barti, moralizuoti, tai nepadeda stabdyti tokio elgesio ir nusiraminti vaikams. Todėl pedagogai su besityčiojančiu vaiku turi kalbėtis individualiai, vėliau po įvykio.

Mokytojai turi **mokyti** vaiką, kuris patyrė patyčias, ryžtingai reaguoti į kitų vaikų netinkamą elgesį (pvz., atsistoti ir kalbėti, pasakyti „Ne“, „Man nepatinka“, „Aš nenoriu“). Pedagogai turi **įtraukti** vaikus, kurie yra stebėtojai, kad padėtų vaikui, iš kurio tyčiojasi (pakviesti žaisti, priimti į bendrą žaidimą, veiklas). Vaikus reikia pamokyti, kaip jie gali padėti vaikui, iš kurio tyčiojasi, pakviesti žaisti, padėti susirinkti daiktus ir kt.

Ši intervencinė strategija gali sustabdyti vaiką, kuris tyčiojasi, mokyti vaiką, kuris patiria patyčias ir įtraukti stebinčius vaikus į pagalbą skriaudžiamajam. Naudodami šią strategiją pedagogai gali keisti vaikų elgesį ir reakcijas patyčių situacijoje bei mokyti vaikus naujų elgesio būdų.

Prieduose pateikta smurto atvejo tarp berniukų vaikų darželyje analizė (1 priedas).

PATARIMAI MOKYTOJUI, KAIP VYKDYTI SĖKMINGĄ INTERVENCIJĄ

Kasdien labai svarbu stebėti ir nuosekliai reaguoti į vaikų bendravimą. Pedagogai turi būti atidūs netinkamam elgesiui, kuris nestabdomas gali peraugti į patyčias.

Intervencijos metu:

- Sustabdykite patyčias aiškiai ir ryžtingai pasakydami „Stop“.
- Atskirkite besityčiojantį ir patyčias patiriantį vaiką.
- Reaguokite tvirtai ir ramiai.
- Priminkite taisyklę „Bendraujame pagarbiai“.
- Trumpai apibūdinkite elgesį, kurį stebėjote ir kodėl jis nėra tinkamas.
- Pagirkite padedančius stebėtojus ir paskatinkite kitus vaikus padėti.

Ko nerekomenduojama daryti:

- Nereaguokite agresyviai.
- Nepaskatinkite vaiko, kuris tyčiojasi, ir neteikite jam per daug dėmesio.
- Neklausinėkite, nemoralizuokite, nebarkite ir nesiginčykite su vaiku, kuris tyčiojasi.
- Negąsdinkite pasekmėmis.
- Nesiūlykite vaikams išsiaiškinti patiems.
- Neklijuokite etikečių „patyčiukas“, „auka“, „nukentėjęs“.

Po įvykio pedagogai turi pasikalbėti su kiekvienu vaiku individualiai. Pasikliaukite savo santykiams ir ryšiais su vaikais, kad atvirai ir produktyviai kalbėtumėte apie patyčių įvykį ir jo padarinius bei pasekmes. Intervencija bus sėkminga, jei dirbsime su visais patyčių situacijos dalyviais:

• Vaikai, **iš kurių tyčiojasi**, turi žinoti, kad suaugusieji rūpinasi ir palaiko juos, kad jie nenu-sipelno, kad iš jų tyčiuotųsi, kad svarbu paprašyti suaugusiųjų ir kitų vaikų pagalbos. Jiems reikia padėti išmokti atkakliau reaguoti į patyčių situacijas (pvz., pasakyti, kad jam nepatinka tokie veiksmai, neatiduoti savo žaislo ir ramiai paaiškinti kodėl tai daro).

• Vaikai, **kurie tyčiojasi**, turi suprasti, kad toks elgesys yra nepriimtinas ir nebus leistinas. Padėkite jiems suprasti jūsų grupės elgesio lūkesčius ir taisykles nukreiptas prieš netinkamą elgesį, suvokti, kad patyčios žeidžia, ir mokykite pozityvaus elgesio.

- Vaikai, kurie **stebi patyčias**, turi suprasti, kad jie gali paprašyti besityčiojančio vaiko sustoti, padėti vaikui iš kurio tyčiojamasi pasitraukti iš situacijos, suteikti jam pagalbą, paprašyti pagalbos iš suaugusiojo pasakydami apie patyčias. Pasikalbėkite su jais apie tai, ką jie padarė ir ką kitą kartą galėtų padaryti dar geriau, kad padėtų. Svarbu, kad vaikai suprastų, kad jie tiesiogiai patys nestabdo patyčių, reaguodami agresyviai į skriaudėją, bet didžiausia jų pagalba – pranešimas suaugusiajam, neprisijungimas prie patyčių, skriaudžiamo vaiko įtraukimas į veiklą.

Po patyčių atvejo

- Kalbėkite su kiekviena vaikų grupė individualiai (patyčias patyrusiu vaiku, skriaudėju, patyčių stebėtojais / dalyviais).
- Informuokite kitus darbuotojus, kurie dirba su vaikais.
- Informuokite tėvus (globėjus), kad vaikas patyrė patyčias ir tėvus (globėjus), kurių vaikas skriaudė kitus.
- Išsamiai užrašykite incidentą, įskaitant tai, kas dalyvavo, kokio tipo patyčios buvo įtrauktos, kur incidentas įvyko, ar tai įvyko anksčiau, ir strategijas, naudojamas problemai spręsti. Šie įrašai padės atskleisti ir suprasti, kurios intervencijos yra sėkmingiausios. Patartina, kad įstaiga susikurtų protokolo pavyzdį, kur atspindėtų patyčių situacija ir jos sprendimo būdai. (Pranešimo apie patyčias / smurtą tarp vaikų ir jų atvejų sprendimo protokolo pavyzdys pateiktas 4 priede.)

PEDAGOGŲ INTERVENCIJOS Į PATYČIŲ SITUACIJĄ PAVYZDYS:

Matas labai nori žaisti su Sandra, Andriumi ir Simonu. Jis kartais paprašo, kad jį priimtų į žaidimą, bet dažniausiai gauna tą patį atsakymą: „Mes nenorime su tavimi žaisti“. Jie dažniausiai ignoruoja Matą arba pasako jam, kad jis jiems nepatinka ir jam vietos žaidime nėra. Tačiau kartais jie paprašo Mato prisijungti. Tai dažniausiai būna tada, kai jie žaidžia „šeimą“ ir jiems reikia šuns. Šunys nekalba ir daro viską, kas jiems liepta. Po kokių 5 min. Matas dažniausiai labai nuliūsta ir pabėga. Pateikta situacija rodo patyčių atvejį. Į ką mokytojas turi atkreipti dėmesį:

- *Patyčias / netinkamą elgesį sukėlusį priežastis* – Sandros, Andriaus ir Simono nugebėjimas suprasti kito vaiko jausmų, empatijos stoka. Mato negebėjimas atlikti vaidmens iki galo, negebėjimas pasakyti, kad jam šis vaidmuo nepatinka, socialinių gebėjimų stoka.

- *Vaiko reakcijos* – Matas nuliūsta, atsisako veiklos.

- *Suaugusiojo reakcija* – kadangi situacija kartojasi, tai rodo suaugusiojo negebėjimą įsikišti į patyčias ir užkirsti joms kelią.

- *Situacijos sprendimas / suaugusiojo veiksmai* – kadangi situacija kartojasi ir Matas įtraukiamas į žaidimą tik tada kai „reikia tylinčio ir paklusnaus šuns“, rodo, jog laiku nebuvo užkirstas kelias patyčioms ir vaikai nepaskatinti priimti Matą žaisti ir kitokio pobūdžio žaidimus. Turėtų būti aiškios taisyklės prie patyčias ir skatinamas nuoseklus jų laikymasis, numatomos pasekmės už jų nesilaikymą. Pasiūlymas vaikams pasikeisti vaidmenimis žaidžiant „šeimą“.

MOKYTOJŲ IR KITŲ DARBUOTOJŲ REAGAVIMO Į PATYČIAS VEIKSMŲ SEKA

Jei vaikas patiria patyčias ikimokyklinio arba priešmokyklinio amžiaus grupėje, tai mokytojas turi vykdyti intervenciją. Kiekvienas įstaigos darbuotojas turi reaguoti į patyčias ir jas stabdyti, tačiau dažniausiai tai daro mokytojas, nes jis kasdien dirba su vaikais ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus grupėje.

KOKIŲ VEIKSMŲ IMTIS PATYČIŲ ATVEJU

Kaip minėta, visi darbuotojai turi stabdyti patyčias, dažniausiai su jomis susiduria grupėje dirbantys mokytojai. Mokytojas pirmiausia turi ryžtingai sustabdyti netinkamą vaiko elgesį. Kaip tai padaryti aptarta skyrelyje „Patarimai mokytojui, kaip vykdyti sėkmingą intervenciją“.

MOKYTOJŲ IR KITŲ DARBUOTOJŲ VEIKLA, VYKDANT INTERVENCIJĄ Į PATYČIŲ SITUACIJĄ

Stabdyti patyčias

Išsiaiškinti situaciją, vykdant individualius pokalbius su patyčias patyrusiu vaiku, skriaudėju, stebėtojais / dalyviais

Jei patyčias pastebėjo ne mokytojas, o kitas darbuotojas, jis turi sustabdyti patyčias ir informuoti apie tai grupės mokytoją

Apie vaiko patirtas patyčias informuoti tėvus (globėjus)

Informuoti vaiko, kuris tyčiojasi iš kitų vaikų, tėvus (globėjus)

Taikyti netinkamo elgesio keitimo priemones vaikui, kuris tyčiojasi iš kitų vaikų

Jie pritaikius elgesio keitimo priemones, vaikas nesiliauja tyčiotis, tai kreipiamasi pagalbos į specialistus (socialinį pedagogą, psichologą ar kt.)

Patyčioms kartojantis individualūs pokalbiai su vaikais ir jų tėvais (globėjais)

Kreipimasis į Vaiko gerovės komisiją

Vaiko gerovės komisija kviečia tėvus ir vaikui sudaro individualų pagalbos planą, kurį nuolat peržiūri, keičia pagal poreikį

Trumpai apibūdinama lentelėje nurodyta veikla:

Patyčių stabdymas. Tai detaliai aprašyta ankstesniame skyrelyje „Patarimai mokytojui, kaip vykdyti sėkmingą intervenciją“. Svarbiausia sustabdyti patyčias, įvardijant konkretų elgesį skriaudėjui, kuris turi liautis, primenant grupės taisykles, atskiriant skriaudėją ir skriaudžiamąjį. Tai pat svarbu pagirti vaikus (stebėtojus), kurie padėjo nuskriaustajam ir paskatinti kitus vaikus padėti patyčias išgyvenusiam vaikui.

Situacijos išsiaiškinimas. Situacija išsiaiškinama, vykdant individualius pokalbius su patyčių situacijos dalyviais, laikantis konfidencialumo principų. Pavyzdžiui, asmeniškai pasikalbėti su patyčių atvejo dalyviais: skriaudėju, patyrusiuoju patyčias ir su stebėtojais. Esant galimybei naudinga pasikviesti į panašius pokalbius ir kitus mokyklos specialistus, pavyzdžiui: socialinį pedagogą, psichologą ar kt.

Mokytojų informavimas apie patyčias. Jei patyčias pastebi ne grupės mokytojas, o kitas darbuotojas (kitos grupės mokytojas, administracija, mokytojo padėjėja ar kt.), jis turi pirmiausia sustabdyti patyčias ir apie tai informuoti grupės mokytoją.

Tėvų (globėjų) informavimas apie vaiko patirtas patyčias. Tėvai (globėjai) turi būti informuoti, kad jų vaikas patyrė patyčias. Taip pat informuojami vaiko tėvai (globėjai), kuris tyčiojosi iš kitų vaikų. Taip pat tėvai (globėjai) turi būti informuojami apie galimybę gauti psichologo arba kito švietimo pagalbos specialisto pagalbą. Ugdymo įstaigos socialinis pedagogas, psichologas turi tarpininkauti mokytojui vykdant pokalbį su vaiko, patyrusio patyčias, tėvais (globėjais) ir vaiko, kuris nuskriaudė kitą vaiką, tėvais (globėjais). Rekomenduojama šiuos pokalbius vykdyti atskirai, nes pradžioje tėvai (globėjai) gali labai audringai emociškai reaguoti į šį faktą ir bus neįmanomas konstruktyvus bendravimas tuo pat metu su abiejų vaikų tėvais (globėjais). Švietimo pagalbos specialistai padeda mokytojui ir tėvams (globėjams) atrasti bendrą sprendimą, kuris būtų įgyvendintas per atitinkamą terminą.

Netinkamo vaiko elgesio korekcinį priemonių taikymas. Ikimokyklinio amžiaus vaikams nėra taikomos griežtos drausminimo priemonės, daug veiksmingesnis būdas mokyti skriaudėją kaip išlieti pyktį, kaip valdyti savo elgesį, kaip priimtinais būdais komunikuoti su kitais vaikais.

Kreipimasis pagalbos į įstaigoje dirbančius švietimo pagalbos specialistus. Jei pritaikius atitinkamas priemones vaiko tyčiojimas iš kitų vaikų nesiliauja, mokytojas turėtų kreiptis pagalbos į socialinį pedagogą, psichologą ir kt. Šie specialistai teikia individualią pagalbą patyčias patyrusiam vaikui ir vaikui, kuris skriaudžia kitus vaikus.

Pakartotiniai pokalbiai su patyčių dalyviais ir jų tėvais (globėjais), kai nesiliauja patyčios. Su kiekvienu iš jų ir vėl reikėtų kalbėtis individualiai. O gautą informaciją surašyti protokole (žr. 4 priede pateiktą pavyzdį „Pranešimo apie patyčias / smurtą tarp vaikų ir jų atvejų sprendimo protokolas“). Kiekvieno individualaus pokalbio metu būtina pasiūlyti pagalbą.

Kreipimasis į Vaiko gerovės komisiją (toliau – VGK). Patyčioms tęsiantis, mokytojas arba pagalbos specialistas, sukaupęs individualių pokalbių metu surinktą medžiagą apie smurtą / patyčias ir informaciją apie suteiktą pagalbą vaikui, turėtų informuoti VGK arba už patyčių prevenciją atsakingus asmenis ugdymo institucijoje. Gavę informaciją apie vaiką, jam kilusius sunkumus ir suteiktą pagalbą VGK turi kviesti tėvus (globėjus) ir sudaryti individualios pagalbos planą (IPP). Šį pagalbos planą reikėtų rengti VGK nariams bendradarbiaujant su mokytoju, vaiko tėvais (globėjais), numatant visiems atsakomybes, įsipareigojimus teikiant pagalbą vaikui. Pagalbos planą vykdyti turi įsipareigoti visi susitikimo dalyviai. Šis planas turi būti nuosekliai peržiūrimas ir koreguojamas pagal poreikį.

Grupės lygmenyje, mokytojas vykdydamas patyčių prevenciją:

- Įtraukia vaikus į patyčių prevencijos veiklą.
- Įtraukia vaikus į aplinkos be patyčių kūrimą.
- Ugdo nuostatas nukreiptas prieš patyčias.
- Supažindina su grupės taisyklėmis, kurios nukreiptos prieš patyčias.
- Aptaria su vaikais lūkesčius jų prosocialiam elgesiui ir nepageidaujamo elgesio pasekmes.
- Veda vaikų socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo užsiėmimus vykdydami patyčių prevenciją (žr. III. 3.2. poskyryje pateiktus užsiėmimų pavyzdžius).
- Įtraukia vaikų tėvus (globėjus) į patyčių prevencijos veiklą.

Mokytojo vaidmuo labai svarbus vykdant patyčių ir kito netinkamo vaikų elgesio prevenciją, tai pati veiksmingiausia priemonė išvengti smurto ir patyčių. Tačiau, kaip minėta kituose skyriuose, patyčios pasireiškia jau ikimokykliniame amžiuje, todėl įprastai patyčių atvejus sprendžia grupės mokytojas, taikydamas įvairius elgesio keitimo (korekcijos) metodus. Jei įprastos pedagoginio poveikio priemonės neveikia vaiko, tada jau turėtų įsitraukti ir įstaigos švietimo pagalbos specialistai: socialinis pedagogas ir psichologas. Taip pat švietimo pagalbos specialistai galėtų inicijuoti pokalbį su kitais vaikais grupėje, kad išsiaiškintų, ar daugiau tokių atvejų nevyksta. Tik žinoma, su jais neturėtų būti aptariamas konkretus patyčių įvykis, atsitikęs jų grupėje. Taip pat svarbu, kad psichologinis konsultavimas būtų prieinamas visiems: mokytojams, tėvams (globėjams), vaikams.

Patyčių dinamikos analizės pavyzdys tarp mergaičių pateiktas 2 priede.

TĖVŲ (GLOBĖJŲ) ĮTRAUKIMAS

Tėvų (globėjų) įtraukimas į patyčių prevenciją padėtų veiksmingai spręsti patyčių situacijas, ugdyti ir pastiprinti tas patyčių ir smurto mažinimui skirtas prevencines veiklas, kurios vykdomos ikimokyklinėje įstaigoje ir pratęsti mokymą namuose. Tėvai (globėjai) gali naudotis šioje priemonėje pateiktomis patyčių prevencijos veiklomis ir pritaikyti jas namų sąlygomis.

KALBĖTIS APIE PATYČIAS

Tėvai (globėjai) su savo vaikais gali kalbėtis apie tai, kas yra patyčios, pasidalyti istorijomis apie patyčias, padėti vaikams atskirti kas yra erzinimas, pašiepimas, kada tai daroma tyčia, kada netyčia, paskatinti savo vaikus įtraukti kitus vaikus į žaidimą, skaityti knygas, kurios padeda suvokti smurto ir patyčių raišką, priežastis, pasekmes ir t. t.

Tėvus (globėjus) reikia informuoti apie tai, kas yra patyčios, kokios patyčios būna ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje, kokios yra pasekmės ir kodėl svarbu įsikišti ir laiku jas stabdyti.

Daugelį tėvų (globėjų) gali nuliūdinti ta žinia, jog jų vaikas tyčiojasi iš kitų vaikų. Pedagogams, kalbant su tėvais (globėjais), labai svarbu parodyti supratimą, suvokti ir priimti tėvų (globėjų) jausmus, neversti jų gintis. Pedagogai turi įtikinti tėvus (globėjus), jog toks elgesys kur kas lengviau yra stabdomas ikimokykliniame amžiuje nei vėlesniame amžiuje.

Kai kurie tėvai (globėjai) gali prieštarauti bet kokiai intervencijai, manydami, kad toks elgesys yra normalus gyvenimo ir vystymosi reiškinys. Pedagogai gali paaiškinti tėvams (globėjams), jog anksčiau nebuvo pakankamai žinoma apie patyčias, todėl buvo manoma, jog patyčios yra įprastas elgesys. Toks požiūris buvo plačiai paplitęs. Tėvams (globėjams) gali būti naudinga išgirsti pedagogų paaiškinimą, kad patyčių elgesio išmokstama iš kitų vaikų ir jis turi įvairių žalingų pasekmių nukentėjusiam vaikui, besityčiojančiam vaikui ir tai stebintiems kitiems vaikams.

Pedagogai gali inicijuoti seminarus arba paskaitas tėvams (globėjams) apie vaiko vystymąsi ir socialinių kompetencijų ugdymą, patyčių prevencijos svarbą. Gali būti rengiama dalomoji me-

džiaga, lankstinukai, informaciniai bukletai arba plakatai tėvams (globėjams).

Tėvai (globėjai) gali būti kviečiami kurti vaikų darželio kultūrą, kurioje vertinamas gerumas, įtrauki ir saugi aplinka, kuriama nesmurtinė bendravimo atmosfera, skatinanti vaikų raidą. Tėvai (globėjai) neturėtų išgirsti žodžio „patyčios“ tik tada, kai tai nutiks jų vaikui. Labai svarbu su tėvais (globėjais) bendrauti „taikos“ metu, pristatant patyčių reiškinių, paaiškinant, kas bus daroma ugdymo institucijoje, jei įvyks patyčių atvejis, aptariant pedagogų ir tėvų (globėjų) vaidmenis vykdant patyčių prevenciją, bendradarbiavimo gaires.

TĖVŲ (GLOBĖJŲ) VAIDMUO UGDANT VAIKŲ SOCIALINĘ EMOCINĘ KOMPETENCIJĄ

Tėvų (globėjų) indėlis gali būti svarbus patyčių prevencijoje, ypač jie daug gali nuveikti socialinės ir emocinės kompetencijos ugdymo srityje. Reikia paskatinti tėvus (globėjus) ugdyti savo vaikų socialines ir emocines kompetencijas, svarbias patyčių prevencijai:

- Jie gali padėti savo vaikui ugdyti empatijos gebėjimus, padėdami įvardyti emocijas, jausmus, modeliudami pagalbos elgesį, skatindami savo vaikus padėti kitiems ir parodyti savo gerumą. Jie gali padėti savo vaikams suprasti ir įvertinti skirtumus tarp draugų ir šeimos narių (žr. siūlomų užsiėmimų pavyzdžius III skyriuje).

- Jie gali padėti savo vaikams ugdytis atkaklumą, ryžtingumą, skatindami juos nekreipti dėmesio į menkniekius, pasakyti „ne“ žaidimų draugų reikalavimams. Jie gali paskatinti savo vaikus reaguoti į patyčias ryžtingai atsistodami, kalbėdami arba paprašydami pagalbos (žr. siūlomų užsiėmimų pavyzdžius III skyriuje).

- Tėvai (globėjai) gali padėti vaikams ugdytis problemų sprendimo gebėjimus, skatindami juos galvoti apie alternatyvias reakcijas į patyčių situacijas ir numatyti pasekmes. Jie gali padėti savo vaikams tapti aktyviais stebėtojais, stabdyti tokį elgesį neprisijungdami prie patyčių ir pranešdami suaugusiajam (žr. siūlomų užsiėmimų pavyzdžius III skyriuje).

BENDRAVIMAS IR BENDRADARBIAVIMAS SU PEDAGOGAIS

Tėvai (globėjai) turi žinoti, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai ir darbuotojai rimtai žiūri į patyčių stabdymą ir prevenciją, bei pasiruošę nuolat bendradarbiauti kuriant saugią aplinką jų vaikams.

Reguliarūs ir atviri pokalbiai su tėvais (globėjais) gali padėti pedagogams ir darbuotojams veiksmingai spręsti patyčių atvejus. Tėvai (globėjai) turi būti informuoti apie įvykius, kaip ir kada jų vaikas juose dalyvavo ir kaip problema buvo išspręsta. Taip pat kada jų vaikas pagelbėjo vaikui iš kurio tyčiojosi, neprisijungė prie patyčių arba paprašė pagalbos.

Tėvai (globėjai) turi būti supažindinti su reagavimo į smurtą ir patyčias tvarka ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje.

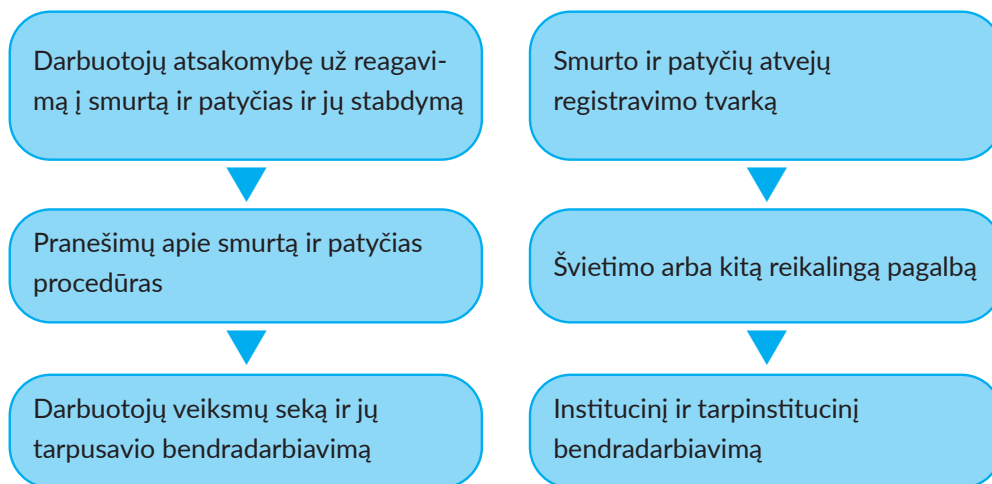
Tėvai (globėjai) turi informuoti darbuotojus apie tai, jog galbūt iš jo vaiko buvo tyčiojamas arba pats vaikas tyčiojosi. Jei vaikas sistemingai patiria patyčias arba tyčiojasi iš kitų vaikų, pedagogai kartu su tėvais (globėjais) turi bendradarbiauti kurdami individualų pagalbos planą ir (arba) ieškoti specialios pagalbos.

SMURTO IR PATYČIŲ PREVENCIJA IR INTERVENCIJA INSTITUCIJOS LYGMENYJE

Ugdymo institucijos, vykdydamos smurto tarp vaikų ir patyčių prevenciją ir intervenciją, vadovaujasi šiuo esminiu dokumentu, kuris apibrėžia ir švietimo pagalbos specialistų veiklą bei nurodo bendradarbiavimo gaires: LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymu Nr. V-190 „Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos“.

Siekiant sėkmingos intervencijos, vieno mokytojo pastangų neužtenka, būtina reagavimo į smurtą ir patyčias mokykloje tvarka. Įtarus, kad vaikas patyrė kitų vaikų smurtą arba vaikui nuolat netinkamai elgiantis, besityčiojant reikia vadovautis įstaigoje galiojančiu smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos vykdymo aprašu. Kiekviena ugdymo įstaiga, tarp jų ir vykdanči ikimokyklinio bei priešmokyklinio ugdymo programą, privalo turėti įstaigos vadovo patvirtintą reagavimo į smurtą ir patyčias mokykloje tvarkos aprašą (žr. LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymą Nr. V-190 „Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos“).

Įstaigos smurto ir patyčių prevencijos, intervencijos vykdymo įstaigoje tvarkos aprašas apima šiuos esminius komponentus:

Institucijos vadovas įsakymu patvirtina smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos vykdymo įstaigoje tvarkos aprašą, kuris turi paimti šiuos komponentus:

- Atsakomybę visiems įstaigos darbuotojams reaguoti į smurtą ir patyčias ir tai stabdyti nepriklausomai nuo smurto ir patyčių formos, turinio, lyties, amžiaus, socialinio statuso, religinės arba tautinės priklausomybės ar kitų asmens ypatybių.
- Pranešimų apie smurtą ir patyčias procedūras (kokia forma, kam ir per kiek laiko apie smurtą ir patyčias praneša mokyklos bendruomenės nariai).
- Mokyklos darbuotojų veiksmų seką ir jų tarpusavio bendradarbiavimą įtarus arba pastebėjus smurtą arba patyčias tarp vaikų.
- Smurto ir patyčių atvejų registravimo tvarką (patyčių dinamikos analizei ir atitinkamų prevencijos ir intervencijos priemonių planavimui).

- Švietimo pagalbą arba kitą reikalingą pagalbą (pvz., medicininės pagalbos) ir priemones smurtą arba patyčias patyrusiems arba smurtavusiems dalyviams, stebėtojams (vaikams), tėvams (globėjams).

- Institucinį ir tarpinstitucinį bendradarbiavimą: įstaiga vykdydama veiklas, orientuotas į smurto ir patyčių prevenciją, bendradarbiauja su vaikų tėvais (globėjais), vietos bendruomene, savivaldybėse esančiomis įstaigomis arba organizacijomis, kitais suinteresuotais asmenimis.

Ugdymo įstaigos vadovas supažindina bendruomenės narius su nustatyta smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos tvarka, darbuotojai raštu pasirašo, jog yra susipažinę su ja, prisiimdami atsakomybę už jos laikymąsi.

SMURTO PREVENCIJOS ĮGYVENDINIMO UGDYMO ĮSTAIGOJE REKOMENDACIJOS

Ugdymo institucija ir jos darbuotojai ne tik vykdo intervenciją į smurto ir patyčių situacijas, bet pirmiausia siekia, kad būtų tokių atvejų kuo mažiau, todėl didelis dėmesys turi būti skiriamas prevencijai. Kaip pažymima, anksčiau minėtame dokumente (*LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymą Nr. V-190 „Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos“*) saugios aplinkos mokykloje kūrimas apima glaudžiai tarpusavyje susijusius, integraliai veikiančius komponentus: mokyklos veiklą ir valdymą, socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymą, pozityvaus ikimokyklinio ugdymo įstaigos mikroklimato kūrimą, vaikų pozityvių vertybių formavimą ir tėvų (globėjų, rūpintojų) įtraukimą / įsitraukimą. Saugios aplinkos ugdymo įstaigoje kūrimo komponentų schema pavaizduota minėto dokumento 1 priede.

Institucijos lygmenyje vykdoma smurto ir patyčių prevencija ir intervencija turi apimti šias veiklas:

- Saugios aplinkos be smurto ir patyčių vizijos kūrimą.
- Aiškios filosofijos dėl smurto ir patyčių, kuria vadovaujasi visi darbuotojai, propagavimą ir jos taikymą praktikoje.
 - Saugios ir ugdymuisi palankios aplinkos, kurioje būtų nulinė tolerancija smurtui ir patyčioms, kūrimą.
 - Taisyklių, kurios nusakytų pageidaujamą / leistiną vaikų elgesį ir elgesį, kuris bus netoleruotinas / neleistas numatymą.
 - Priemonių ir būdų sukūrimą bei taikymą vaikų skatinimui ir motyvavimui už pozityvų elgesį.
 - Visų bendruomenės narių atitinkamų nuostatų prieš smurtą ir patyčias ugdymą.
 - Tinkamų prevencijos ir intervencijos priemonių (taip pat ir prevencinių programų įgyvendinimo) vykdant smurto patyčių prevenciją planavimą.
 - Priemonių veiksmingumo vertinimą: analizuojant pasiektus rezultatus, sėkmės veiksnius ir trukdžius, numatant galimybes tobulinti prevencinę veiklą.
 - Socialinės, pedagoginės, psichologinės pagalbos organizavimą patyčias patyrusiam vaikui, skriaudėjui, tėvams (globėjams).
 - Bendradarbiavimą su įvairiomis institucijomis esant poreikiui.
 - Smurto ir patyčių prevencijos, intervencijos vykdymo įstaigoje tvarkos aprašų, patvirtintų įstaigos vadovo, turėjimą ir jų laikymąsi.

Lentelėse pateiktos Ikimokyklinės ugdymo įstaigos veiklos sritys ir atsakomybės vykdant smurto ir patyčių prevenciją, remiantis LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsaky- mu Nr. V-190 „Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos“.

UGDYMO INSTITUCIJOS VEIKLA IR JOS VALDYMAS

Atsakomybės

Įstaigos vadovas atsako už Re- komendacijų įgyvendinimą savo institucijoje, kas įpareigoja kurti sveiką, saugią aplinką.

Saugios ir palankios aplinkos vai- kams kūrimu rūpinasi Mokyklos vaiko gerovės komisija.

Veikla

Vertybės: puoselėja pozityvias vertybes ir bendruomeniš- kumą (mandagumą, paslaugumą, rūpinimąsi kitais, pagar- bą, pasitikėjimą, solidarumą, lygiateisiškumą ir kt.), šiomis vertybėmis įstaigos darbuotojai vadovaujasi savo veikloje.

Elgesio normos: įstaigoje susitariama dėl elgesio taisyklių (normų), kuriose aiškiai apibrėžiamas tiek pozityvus / lau- kiamas, tiek neleistinas / nepageidaujamas vaikų elgesys, numatoma vaikų pozityvaus elgesio motyvavimo priemo- nės ir būdai, jais vadovujasi kiekvienas darbuotojas, siek- damas atpažinti ir pastiprinti pozityvų vaikų elgesį.

Pareigybių aprašai: ugdymo institucijos darbuotojų pa- reigybių aprašuose numatyta atsakomybė už emociš- kai saugios aplinkos įstaigoje puoselėjimą, reagavimą į smurtą ir patyčias pagal įstaigos nustatytą tvarką.

Reagavimo į smurtą ir patyčias įstaigoje tvarka: vado- vas įsaky mu patvirtina smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos vykdymo įstaigoje tvarką.

VAIKŲ SOCIALINIŲ IR EMOCINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMAS

Atsakomybės

Mokytojų ir pagalbos specialistų atsakomybė bendradarbiaujant su tėvais (globėjais).

Veikla

Nuoseklus ir reguliarus vaikų socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymas: ugdomi vaikų savęs pažinimo, empatijos, problemų ir konfliktų sprendimo, pykčio valdymo, streso įveikos, bendravimo ir bendradarbiavimo ir kiti socialiniai įgūdžiai.

POZITYVAUS MIKROKLIMATO KŪRIMAS

Atsakomybės

Vadovo ir Vaiko gerovės komisijos atsakomybė.

Mokytojai, švietimo pagalbos specialistai ir kt. darbuotojai atsako pagal pasiskirstytas atsakomybes ir įgyvendina numatytas veiklas.

Veikla

Esamos situacijos įvertinimo: Vaiko gerovės komisija, vadovaudamasi įstaigos veiklos kokybei įsivertinti ir tobulinti skirtais instrumentais arba kitais būdais (apklausa, stebėjimu, pokalbiais ir kt.), reguliariai renka informaciją apie ugdymosi aplinkos saugumą, bendruomenės narių tarpusavio santykius ir identifikuoja aktualias problemas.

Įstaigos bendruomenės narių sąmoningumo didinimas įsitraukiant į pozityvaus įstaigos mikroklimato kūrimą. **Prevencijos ir intervencijos priemonių** (taip pat ir preventyviųjų programų įgyvendinimo) **mikroklimatui gerinti planavimas:** numatomos prevencijos ir intervencijos priemonės, siekiant spręsti identifikuotas problemas, mažinti su jomis susijusius rizikos veiksnius ir didinti apsauginių veiksnių įtaką.

Priemonių įgyvendinimas: mokytojai, pagalbos specialistai ir kt. darbuotojai pagal pasiskirstytas atsakomybes įgyvendina numatytas veiklas.

Priemonių veiksmingumo vertinimas: analizuojami pasiekti rezultatai, sėkmės veiksniai ir trukdžiai, numatomos galimybės tobulinti priemones.

VAIKŲ POZITYVIŲ VERTYBIŲ FORMAVIMAS

Atsakomybės

Mokytojų, švietimo pagalbos specialistų atsakomybė.

Veikla

Vaikai aktyviai dalyvauja kuriant pozityvų grupės mikroklimatą, jų nuomonė ir idėjos **yra išklausomos ir vertinamos, skatinamas bendruomeniškumas, dalyvavimas vietos bendruomenės veikloje**: skatinamas vaikų socialinių ir emocinių kompetencijų taikymas ir įtvirtinimas įvairiuose gyvenimo kontekstuose (pvz., dalyvavimas bendruomeninėje veikloje ir kt.).

Įvertinti turimą informaciją apie vaiką / šeimos situaciją

TĖVŲ (GLOBĖJŲ) ĮTRAUKIMAS / ĮSITRAUKIMAS

Atsakomybės

Įstaigos vadovo ir mokytojų, švietimo pagalbos specialistų atsakomybė.

Veikla

Tėvų (globėjų) aktyvumo skatinimas: skatinamas tėvų (globėjų) dalyvavimas kuriant saugią aplinką, įtraukiant į prevencijos priemonių planavimą ir įgyvendinimą, kitas veiklas.

Tėvų (globėjų) konsultavimas, informavimas patyčių ir smurto prevencijos, saugios aplinkos kūrimo klausimais.

Reaguojant į smurto ir patyčių atvejus vykdoma intervencija ir šių reiškinių prevencija. Rekomendacijose ji suprantama, kaip mokyklos vadovo, pavaduotojų, mokytojų, švietimo pagalbos specialistų ir kitų mokyklos darbuotojų koordinuoti veiksmai, nukreipti į smurto ir patyčių stabdymą, taip pat – švietimo pagalbos priemonių visuma.

BENDRADARBIAVIMAS SU SPECIALISTAIS, KITOMIS INSTITUCIJOMIS

Smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos įgyvendinimui svarbus bendradarbiavimas ne tik instituciniame, bet ir tarpinstituciniame lygmenyje. LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakyme Nr. V-190 „Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos“ yra apibrėžtas savivaldybės vaidmuo kuriant saugią ir ugdymuisi palankią aplinką ugdymo institucijose.

Savivaldybės lygmeniu kuriant saugią aplinką ugdymo institucijose, bendradarbiaudami ir pasiskirstydami atsakomybėmis veikia:

- Savivaldybės administracijos švietimo padalinys.
- Savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisija.
- Švietimo pagalbos įstaigos.
- Psichologinės pagalbos teikėjai (įskaitant nevyriausybinės organizacijas), su kuriais savivaldybės vykdomoji institucija yra sudariusi sutartis dėl psichologinės pagalbos teikimo, kiti švietimo teikėjai.

Už Rekomendacijų įgyvendinimą savivaldybėje atsakingas savivaldybės administracijos švietimo padalinys, bendradarbiaudamas su savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisija.

Koordinuodama prevencijos įgyvendinimą ugdymo įstaigose savivaldybė: vykdo prevencijos įgyvendinimo ugdymo institucijose stebėseną, planuoja finansinius ir žmogiškuosius išteklius, užtikrina švietimo pagalbos, neformaliojo švietimo prieinamumą ir kokybę, vykdo viešąją komunikaciją ir bendradarbiavimą.

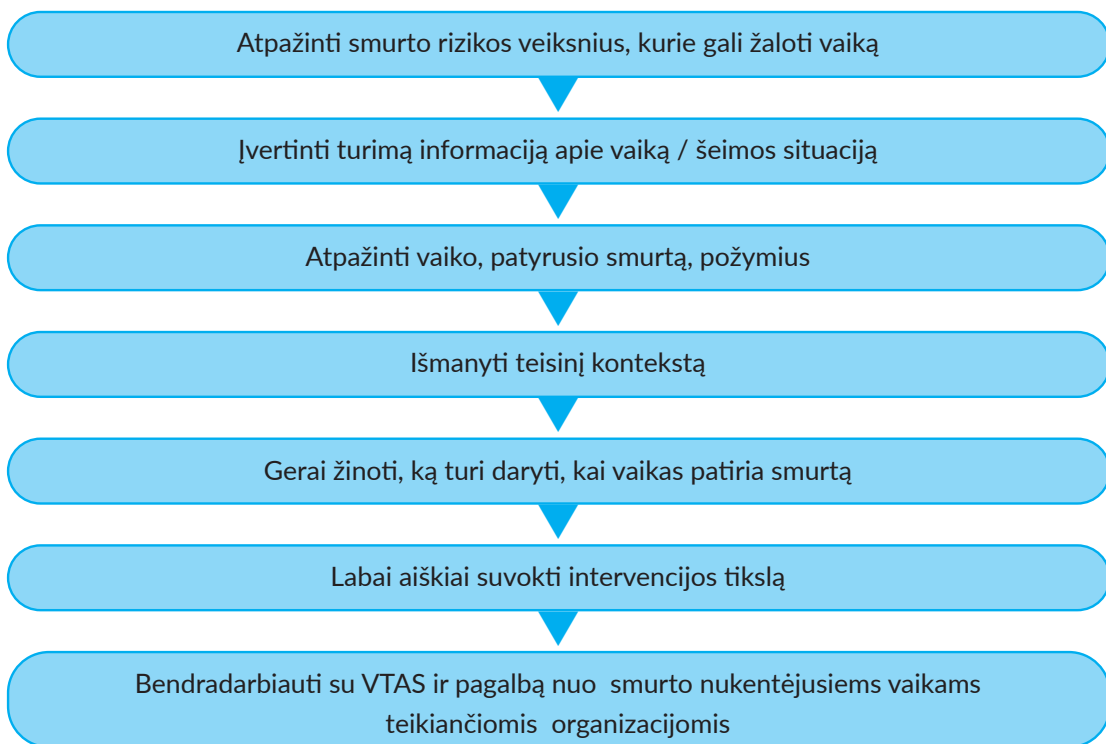
ŠVIETIMO PAGALBOS SPECIALISTŲ VEIKLA

Kaip jau minėta, mokytojas yra pagrindinis asmuo stabdantis patyčias tarp vaikų grupėje, operatyviai reaguojantis į smurto apraiškas. Tačiau, pasitaiko atvejų, kai pedagogui reikia specialistų pagalbos (socialinio pedagogo, psichologo ar kt.) ypač konsultacijų, kaip spręsti vieną arba kitą atvejį, taip pat vaikams gali prireikti papildomos šių specialistų pagalbos. Tokiu būdu vykdamas smurto ir patyčių prevenciją, būtinas glaudus bendradarbiavimas tarp mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų. Taigi švietimo pagalbos specialistai yra aktyvūs smurto ir patyčių problemos sprendėjai ugdymo įstaigoje ir mokytojų pagalbininkai.

Esminiai principai, kuriais turėtų vadovautis specialistais, vykdydami intervenciją į smurto ir patyčių situacijas:

- Pastebėti vaiko siunčiamus signalus apie patirtą smurtą.
- Teisingas vaiko siųstų signalų supratimas, atitinkantis vaiko perduodamą reikšmę.
- Tinkama reakcija į siunčiamus signalus.
- Greita reakcija.

Švietimo pagalbos specialistai dažniausiai bendrauja su vaikais ir jų tėvais (globėjais), todėl jie turi gebėti:

(Šaltinis: Vaiką žalojantis elgesys: metodinis leidinys specialistams.
Vaikų iki 5 metų apsaugos nuo smurto sistemos stiprinimas)

Gairės pagalbos vaikui specialistams, kaip bendrauti su galimai smurtą ir patyčias patyrusiu vaiku:

- Aiškiai identifikuoti save ir savo vaidmenį reaguojant į smurtą.
- Pirmiausia, jei atpažįstate galimo smurto požymius, būtina išsiaiškinti, kas nutiko.
- Būtina sudaryti kuo saugesnę atmosferą, geriausiai, kad vaikas kalbėtųsi vienas su specialistu.
- Bendrauti su vaiku akių lygyje, atsisėti šalia, bet ne priešais vaiką.
- Klausantis vaiko, užduoti atvirus klausimus (pvz., „kas atsitiko, kaip jautiesi, kai negalėjai žaisti su kitu berniuku“), vengti sufleruojančių klausimų (pvz., „ar Jonas tavęs nepriėmė į žaidimą“ ir pan.).
- Nerodyti emocijų, kad išsigandote, piktinatės ir kt.
- Aktyviai klausytis vaiko, nepertraukti, leisti „iškalbėti“ situaciją.
- Neprarasti savitvardos, bendrauti ramiai, neskubant, rodant empatiją.
- Nekaltinti vaiko, tai galima padaryti nepastebint, netyčia: išreiškiant abejones vaiko pasakojimu (pvz., „ar tikrai jie tavęs nepriėmė į žaidimą“, „ar tikrai taip įvyko“ ir t. t.). Jei neparodysim besąlygiško priėmimo vaiko pasakojimo, jis daugiau apie tai nebespasakys.

- Labai svarbu padrąsinti vaiką, kad jis gerai pasielgė pasakydamas apie smurtą suaugusiajam (pvz., „gerai, kad apie tai pasidalinai su manimi“). Tai svarbu, kad vaikas nebijotų visada kreiptis pagalbos, jei patiria smurtą.

- Labai svarbu neleisti kažkokiu būdu vaikui pajauti, kad jis pats kaltas dėl patyčių arba kitokios smurto formos (pvz., „ar ne tu pirmas sugriovei jo pastatytą pilį?“). Vaikas turi susiformuoti nuostata, kad už smurtą yra atsakingas tas, kuris elgiasi neleistinai.

- Sudaryti sąlygas ir visokeriopa skatinti vaiką pasidalyti jį slegiančiais jausmais ir išgyvenimais (pvz., „tu sakei, kad Agnė nedavė tau rankos, ką jautei tuo momentu?“). Galima duoti jausmą „nulipdyti“, nupiešti ir kt.

- Kalbėti vaikui suprantama kalba (pvz., „tu sakei, kitas vaikas tave pastūmė, o ne smurtavo prieš tave“), nes vaikas gali nesuvokti tokių žodžių esmės. Tai pat svarbu kalbėtis su vaiku tokia kalba, kuri atitiktų vaiko amžiaus, raidos ypatybes, specialiuosius poreikius. Siūlytina vengti vaiką kaltinančių, vertinančių arba nukreipiančių klausimų, teiginių.

- Naudoti aktyvų klausymą, atsakyti vaikui į visus klausimus, užtikrinti vaiko saugumą, nes vaikas gali bijoti, kad patyčios arba agresyvus elgesys jo atveju gali pasikartoti (pvz., „aš stengiuosi padaryti viską, kad situacija nesikartotų“). Svarbu nežadėti, ko negalite išpildyti (pvz., „mama nepyks dėl suplėšytos striukės“ ir pan.).

- Labai svarbu vaiką informuoti, kas vyks po pokalbio, kokių veiksmų bus imtasi. Paaiškinti vaikui atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandą.

- Po pokalbio nepalikti vaiko „ramybėje“, t. y. su savo jausmais, mintimis, stebėti, paklausti, kaip nuotaikos, kaip sekasi žaisti su kitais vaikais grupėje ir kt.

- Priimti ir toleruoti stiprias emocijas ir elgesį.

Ko nedaryti kalbant su vaiku:

- Nežadėti to, ko negalėsite padaryti (pvz., „aš pakalbėsiu su vaikais ir jūs visi tapsite draugais, jie visada žais su tavimi“). Taip, jūs galite bandyti tai daryti, bet jūs nežinote, ar pavyks vaikams susidraugauti. Geriau sakyti „aš padarysi viską, ką galiu, kad tai daugiau nesikartotų“.

- Nesiaiškinti apie patyčias arba kitokio pobūdžio smurtą prie kitų vaikų arba žmonių. Taip pat nereikia leisti vaikui atskleisti smurto prie kitų vaikų. Būtina gerbti privatumą ir užtikrinti konfidencialumą.

- Neversti vaiko kalbėti detaliam apie smurtą, vaikas turi kalbėti tiek, kiek nori.

- Nereikia klausti, o tuo labiau versti kalbėti apie vaiko, jį nuskriaudusio, jausmus.

- Jokiu būdu negalima kaltinti vaiko, kodėl jis anksčiau nepasakė ir nesipriešino patyčioms arba kitam smurtui, nes taip versime vaiką pasijusti kaltu.

Reikšmingos detalės

Rekomenduojama vaiko pasakotas patyčių situacijos detales užrašyti kaip įmanoma tiksliau: kada prasidėjo smurtas, kas tai darė, kas apie tai žino arba žinojo, kam vaikas yra dar pasakojęs arba kodėl nepasakojo, kaip vaikas, jo supratimu, jautėsi po smurtinio įvykio.

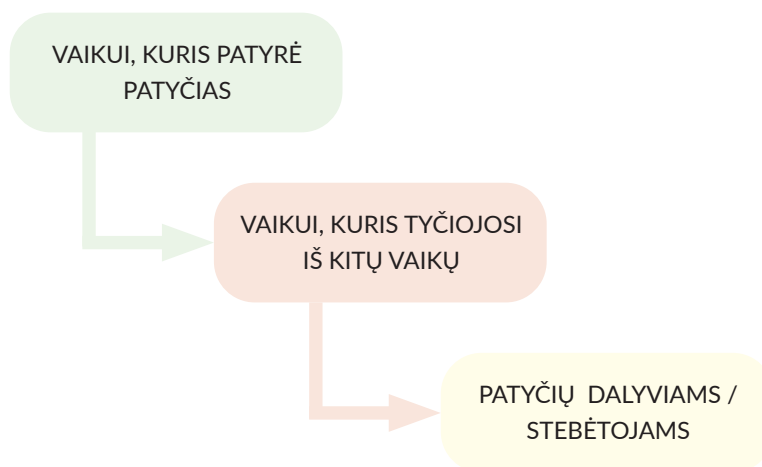
PAGALBOS SPECIALISTŲ FUNKCIJOS UGDYMO INSTITUCIJOJE VYKDANT SMURTO PREVENCIJĄ IR INTERVENCIJĄ

Švietimo pagalbos specialistai – socialiniai pedagogai, psichologai, logopedai ir kt., siekia padėti vaikams tose situacijose, kuriose reikia ne tik mokytojo pagalbos.

SOCIALINIO PEDAGOGO VEIKLA

Kaip minėta, socialinis pedagogas dirba individualiai su vaiku, kai pedagogui sunku suvaldyti netinkamą elgesį, ypač agresyvių kitų vaikų atžvilgiu, įprastomis tam amžiui tinkamomis priemonėmis.

Įvykus vaikų patyčių atvejui ugdymo institucijoje socialinis pedagogas sprenddamas šią problemą didžiąją dalį laiko skiria individualiam darbui su vaikais. Jis teikia individualią pagalbą:

Su kiekvienu patyčių dalyvių socialinis pedagogas turėtų kalbėtis atskirai.

Socialinis pedagogas teikia papildomą pagalbą skriaudžiamajam vaikui:

- *Pagalba turi būti individuali*, netinka apie įvykį kalbėtis prie kitų vaikų arba suaugusiųjų.
- *Būtina palaikyti vaiką ir suteikti paramą*: „Labai apgailėstauju, kad taip įvyko, niekas negali taip elgtis su kitu žmogumi“, „Šaunu, kad pasisakei, aš pasistengsiu padaryti viską, kad tokie dalykai daugiau nesikartotų“.

- *Patyčių atvejo aptarimas.* Aptariant leidžiama išsakyti, kas įvyko, kokia vaiko savijauta, išreikšiamas supratimas, palaikymas, informacijos apie įvykį surinkimas.

- *Su vaiku aptarti pagalbos būdus:* „Ką tu gali padaryti, kai kitas vaikas ima tavo žaislą, o tu nenori juo dalytis“, „Ką tu gali pasakyti arba padaryti, jei tavęs nepriima į žaidimą“. Specialistas turi ne tik duoti patarimų, tačiau pirmiausia jis turi siekti, kad ir pats vaikas dalyvautų šio reiškinio šalinime. Jie kartu turi sudaryti saugumo planą, tai yra turi atrasti galimybes, kaip išvengti panašių situacijų, o taip pat numatyti, kaip vaikas galėtų elgtis, jei šis reiškinys vyktų toliau.

- *Stengtis įtraukti patyčias patyrusį vaiką į bendras veiklas su bendraamžiais,* tobulinti socialinius įgūdžius, kad jis labiau susibendrautų su bendraamžiais ir įgytų jų paramą.

- *Vaiko saugumo plano sudarymas aptariant kaip būtų galima išvengti įvykio pasikartojimų:* susitarimas kam vaikas pasipasakos, jei patyčios kartosis.

- *Patikimų asmenų įtraukimas į pagalbos teikimą vaikui:* mokytojų padėjėjų, kuriais vaikas pasitiki ar kt.

- *Vaiko stebėseną* kaip jam sekasi bendrauti ir veikti kartu su bendraamžiais grupėje.

- Esant poreikiui informuoti tėvus (globėjus) apie įvykį bei priemones, kurių ėmėsi ugdymo įstaiga.

Socialinio pedagogo individualus darbas su skriaudėju

Individualių konsultacijų ir užsėmimų tikslas – išsiaiškinti ugdytinio problemas, siekiant užmegzti kontaktą su ugdytiniu bei jo artimiausia aplinka, tarpusavio santykius grindžiant atvirumu ir pasitikėjimu.

Į ką socialinis pedagogas turi atkreipti dėmesį?

- Turi daug dėmesio skirti patyčių pasekmėms: „Kaip tau atrodo, kaip jautėsi Tomas, kai tu taip pasakei?“

- Padėti suprasti vaikui jo elgesio priežastis: „Kai Tomas žaidė su savo žaislu, o tu negalėjai su juo žaisti, tu supykai ir tą žaislą atėmei“.

- Padėti vaikui koreguoti savo elgesį: „Kai tu nori to kito vaiko žaislo, ką tu gali padaryti? Kaip gali paprašyti?“ ir t. t.

- Padėti vaikui priimti atsakomybę: „Prisimeni, mūsų grupės taisyklės, kurio sako, kad visi turime duoti vienas kitam ranką užsiėmimo metu“.

- Priminti pasekmes už netinkamą elgesį: „Jei ir toliau atiminėsi iš Tomo žaislus, tada negalėsi žaisti su kitais vaikais grupėje“.

- Įtraukti vaiką į socialinių įgūdžių užsiėmimus, kur vaikas tobulintų bendravimo įgūdžius, išmokyti valdyti pyktį ir kt.

- Padėti geriau suprasti konfliktų priežastis ir mokyti spręsti konfliktines situacijas.

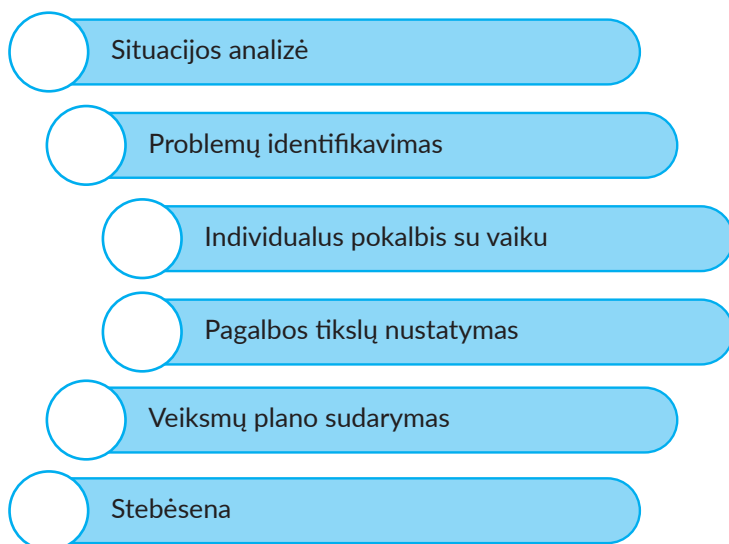
- Padėti atpažinti pykčio jausmą ir išreikšti jį priimtinais būdais. Įvertinus, kad vaikas tyčiodamasis išreiškia savo agresiją, t. y. įžeidinėja, fiziškai smurtauja, yra nedraugiškas, priešiškas, nusistatęs ir kt., socialinis pedagogas turi padėti vaikui pažinti savo pyktį ir išmokyti jį kontroliuoti bei išreikšti jį priimtinomis formomis.

- Dirbti su skriaudėju, vertinti jį, kaip asmenį, įžvelgti teigiamas jo charakterio savybes, bet netoleruoti jo neigiamo elgesio.

Socialinis pedagogas dirba individualiai su visais patyčių situacijos dalyviais: su patyčias patyrusiu vaiku, skriaudėju ir jos dalyviais / stebėtojais. Tai pat jis dirba tiek su tėvais (globėjais), tiek su mokytojais, vykdo prevenciją, konsultuodamas mokytojus dėl socialinių įgūdžių užsiėmimų arba kitos prevencinės veiklos. Esant poreikiui, jis gali prisidėti prie tokių užsiėmimų vedimo.

SOCIALINIO PEDAGOGO VEIKLOS ETAPAI SPRENDŽIANT SMURTO IR PATYČIŲ ATVEJUS

Knygoje trumpai apibūdinami socialinio pedagogo veiklos etapai sprendžiant smurto ir patyčių atvejus:

- *Situacijos analizė.* Informacijos rinkimas turėtų vykti iki tiesioginių kontaktų su vaiku pradžios. Šio etapo esmė – surinkti kuo daugiau informacijos apie vaiką: kokie jo santykiai su kitais vaikais, su mokytojais, suaugusiais šeimose, taip pat svarbu išsiaiškinti, kokie yra vaiko pomėgiai, stiprybės. Šią informaciją suteikti galėtų pedagogai ir tėvai (globėjai). Tai pat svarbu yra išsiaiškinti, kas jau buvo padaryta: kaip pedagogai sprendė panašaus pobūdžio situacijas, koks buvo poveikis ir kt. Bendraujant su patyčias patyrusiu vaiku, svarbu aptarti patį atvejį, sužinoti kaip jį vertina pats vaikas: kas jam atsitiko, kokias galimas priežastis jis pateikia, kokie vaiko

jausmai. Tokio pokalbio metu socialinis pedagogas kalbėdamasis su nukentėjusiuoju vaiku turi surinkti kuo daugiau informacijos apie įvykį. *Situacijos analizei galimas ir stebėjimas*, kuris leidžia vaiką stebėti natūraliomis sąlygomis grupėje, ypač tai labai naudingas metodas ikimokyklinėje ir priešmokyklinėje grupėje.

• *Problemų identifikavimas*. Šiame etape reikia išsiaiškinti pagrindines problemas bei vaiko galimybes įveikti konkrečias problemas, identifikuoti vaikui kylančius emocinius ir mokymosi sunkumus.

• *Individualus pokalbis su vaiku*. Ši pakopa yra pagrindinė. Jos metu socialiniai pedagogai:

• Stengiasi išsiaiškinti vaiko problemas naudojant įvairias anketas, testus, kitas diagnostines metodikas.

• Aiškinasi esamos situacijos priežastis.

• Kartu su vaiku išsiaiškina jo elgesio priežastis. Socialinis pedagogas šiame etape turi nustatyti pagrindines priežastis ir apibrėžti problemos pobūdį (pvz., „tu pyksti, nes nenori žaisti su Margarita ir duoti jai rankos“).

• *Pagalbos tikslų nustatymas*. Patariama formuojant tikslus naudotis psichologo, pedagogų arba kitų specialistų pagalba. Taip pat suformulavus tikslą būtina numatyti uždavinius. Numatyti individualų ugdymą pagal vaiko poreikius ir gebėjimus.

• *Veiksmų plano sudarymas*. Socialinis pedagogas turi numatyti labai detalų veiksmų planą, kuris leistų įgyvendinti numatytus tikslus. Šiame plane turi atsispindėti veiklos turinys, metodai, formos, technikų parinkimas, pratybų trukmė, eiga ir kt. Nustatyti kiekvieno specialisto atsakomybes už problemos sprendimą.

• *Stebėseną*. Socialinis pedagogas renka informaciją iš mokytojų, vaiko tėvų (globėjų), kitų asmenų apie vaiko elgesio pokyčius.

PSICHOLOGO VEIKLA

Svarbų vaidmenį socialinės pedagoginės pagalbos vaikams, patiriantiems smurtą, patyčias, procese atlieka ir ikimokyklinės ugdymo įstaigos bei mokyklos psichologas. Psichologinės pagalbos teikimo apraše (*LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl psichologinės pagalbos teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo, 2017 m. Vilnius, rugpjūčio 30 d. Nr. V-663*) psichologinės pagalbos paskirtis apibrėžiama kaip vaikų psichologinio atsparumo didinimas, saugios aplinkos kūrimas bei pagalba vaikams, mokytojams, kitiems švietimo įstaigos darbuotojams atgauti dvasinę darną, gebėjimą gyventi ir mokytis, aktyviai bendradarbiaujant su jų tėvais (globėjais, rūpintojais).

Šiam tikslui pasiekti numatyti trys esminiai uždaviniai, kurie orientuoti:

• Į vaikų psichologinių asmenybės, ugdymo problemų nustatymą ir jų sprendimą.

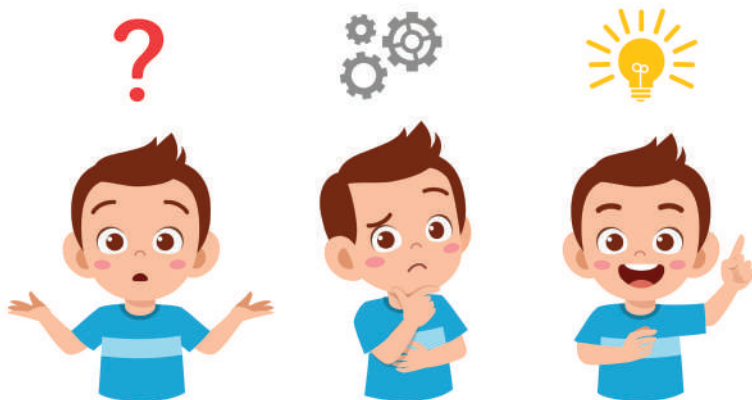
• Pagalbą mokytojams, kitiems švietimo įstaigos darbuotojams, tėvams (globėjams, rūpintojams) siekiant kokybiškiau bendrauti su vaikais, turinčiais psichologinių problemų.

• Pagalbą užtikrinant palankias psichologines sąlygas vaiko ugdymo(si) procese.

Visi šie uždaviniai glaudžiai susieti su smurto ir patyčių prevencija. Ugdymo įstaigos psichologas dalyvauja smurto ir patyčių prevencijoje šiais būdais:

- Atlieka įvairius tyrimus, įvertinančius mikroklimatą tiek pačioje institucijose, tiek grupėje, padedančius įvertinti patyčių apraiškas.
- Nustato mokinio (vaiko) asmenybės ir ugdymosi problemas, galias ir sunkumus.
- Numato būdus kaip padėti smurtą patyrusiam arba smurtavusiam vaikui, taiko psichologinio konsultavimo technikas.
- Bendradarbiauja su tėvais (globėjais, rūpintojais), mokytojais, kitais švietimo įstaigos darbuotojais ir kitais, su mokinio ugdymu susijusiais, asmenimis, teikia rekomendacijas, konsultuoja.
- Vykdo mokinių, tėvų (globėjų, rūpintojų), mokytojų švietimą vaiko raidos psichologijos, pedagoginės ir socialinės psichologijos klausimais.
- Prisideda prie ugdymo institucijos prevencinių priemonių bei programų rengimo ir įgyvendinimo, vykdydamas psichologinių krizių prevenciją, intervenciją ir postvenciją.

LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (1996) 43 straipsnio 3 punkte pabrėžiama, kad „vaikui, nukentėjusiam nuo nusikaltimo, smurto ar kito blogo elgesio, turi būti suteikta reikalinga pagalba, kad jis galėtų susigrąžinti sveikatą po patirtos fizinės ar psichologinės traumos ir reintegrotis į socialinę aplinką“.

BENDRADARBIAVIMAS

Vaiko gerove, taip pat ir apsauga nuo smurto, besirūpinančių specialistų bendradarbiavimas turi remtis socialinių sistemų teorija, nes šios teorijos bazinė nuostata – socialines problemų sprendimas neatsiejamas nuo asmens ryšių plėtojimo tarp skirtingų sistemų bei asmens įtrauktumo į įvairias pagalbos sistemas. Tokiu būdu smurto prieš vaiką klausimai turi būt sprendžiami koordinuojant visų institucijų veiksmus, kitaip tariant tas bendradarbiavimas turi pasižymėti interdiscipliniškumu.

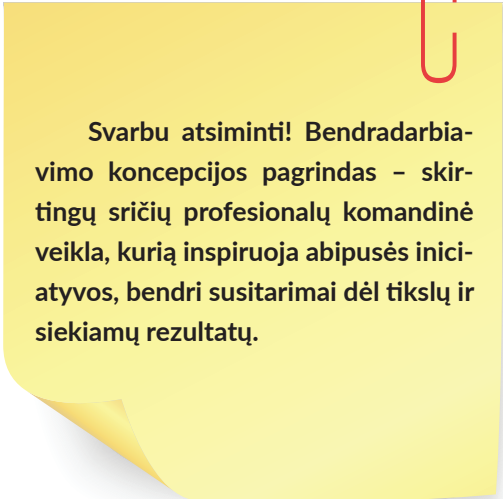
Norint suteikti pagalbą vaikams ir jų šeimoms, skirtingų sričių specialistai turi bendradarbiauti, remiantis šiais esminiais tarpinstitucinio bendravimo ir bendradarbiavimo principais:

- Turi vykti nuolatinis, nepertraukiamas bendravimas ir bendradarbiavimas tarp skirtingų, vaiko gerove besirūpinančių, institucijų.
- Turi turėti aiškų algoritmą, kaip kiekviena institucija ir ją atstovaujantis specialistas reaguos dėl vaiko smurto arba patyčių atvejų.
- Turi būti labai aiškiai apibrėžtos institucijų funkcijos ir jose dirbančių specialistų vaidmenys.
- Svarbu, kad tarpinstitucinis darbas būtų koordinuojamas.
- Sistemingi specialistų pasitarimai, o ne tik tada, kai išskyla išskirtinis atvejis.
- Apsikeitimas informacija išlaikant ir nuolat aptariant konfidencialumo klausimus siekiant apsaugoti vaiką.
- Bendradarbiavimo veiksmingumo aptarimas ir įvertinimas.

Pagalbos specialistų (socialinių pedagogų, psichologų, specialiųjų pedagogų ir kt.) bendradarbiavimas grindžiamas bendradarbiavimo teorija, kuri pabrėžia bendradarbiavimą kaip socialinės sąveikos forma, besiremiančia sėkminga komunikacija ir susitarimais. Interdisciplininis profesionalų bendradarbiavimas padeda suteikti reikiamą pagalbą smurtą patyrusiems vaikams, todėl tikslų ir rezultatų pasiekimo lygį sąlygoja bendradarbiavimo motyvacija.

Socialiniam pedagogui bendradarbiaujant su kitais specialistais ir mokytojais svarbu, kad užsimegztų tiek profesiniai, tiek socialiniai santykiai, kurie gali būti traktuojami kaip komandinio darbo išteklių, kaip socialinis kapitalas, kurį sudaro abiejų profesionalų kompetencijos, tikslų siekimas, patirtis ir kt. Socialinio kapitalo didinimas dirbant kartu, o ne individualiai, padeda pasiekti veiksmingesnių rezultatų ir tuo pačiu abipusis keitimasis žiniomis, kūrybiškas problemos sprendimo ieškojimas padeda ir patiems specialistams tobulinti kompetencijas. Socialinės gerovės specialistų bendravimas įgauna bendradarbiavimo bruožų tik tada, kai šie specialistai suvokia bendrus tikslus, savo ir partnerių vaidmenis, dalijasi atsakomybe ir sėkme bei patiria tarpusavio sąveikos naudą.

Tam, kad bendradarbiaujančios institucijos sėkmingai dirbtų, reikalingas aiškus kiekvienos institucijos savų ribų žinojimas, tik jai priskirtų pareigų suvokimas ir atlikimas, o taip pat institucijai būtinas geras išmanymas apie kitos institucijos darbą.

Svarbu atsiminti! Bendradarbiavimo koncepcijos pagrindas – skirtingų sričių profesionalų komandinė veikla, kurią inspiruoja abipusės iniciatyvos, bendri susitarimai dėl tikslų ir siekiamų rezultatų.

Instituciniam ir tarpinstituciniam bendradarbiavimui, vykdamt smurto ir patyčių prevenciją ir intervenciją, svarbūs šie bendradarbiavimo komponentai:

- Apipusė komunikacija
- Susitarimai dėl tikslų, sričių, siekiamų rezultatų
- Bendradarbiavimo formų pasirinkimas
- Pasidalijimas atsakomybe
- Bendradarbiavimo proceso refleksija
- Bendradarbiavimo sistemos kūrimas
- Bendradarbiavimo vertinimas, grįžtamasis ryšys

Kaip rodo tyrimai, specialistai bendradarbiauja vykdydami projektus, tobulindami savo profesinę kompetenciją. Veiksmingiausios bendradarbiavimo formos, išskirtos vaiko gerovės specialistų, yra tiesioginiai susitikimai, kuriuose tariamasi dėl vaiko ir šeimos problemų sprendimo, o neveiksminga forma pagalbos specialistai laiko netiesioginį bendravimą raštu.

Pedagogo bendradarbiavimo su psichologu ir socialiniu pedagogu aspektai

Išimokymklinio amžiaus vaikus ugdantys pedagogai kasdien susiduria su keliomis dešimtimis vaikų netinkamo elgesio, stiprių emocinių išveikų epizodais („pykčio priepuoliais“, „isterinio verkimo“ ir pan.), ginčais, konfliktinėmis situacijomis ir daugeliu kitų situacijų, kurios įtraukia emociškai patį pedagogą, „verčia“ jaustis bejėgiu, pasimetusi. Suprantama, kad pedagogui iškyla poreikis pasitarti ne tik su kitais pedagogais, bet ir su specialistais: kaip padėti tokiais atvejais vaikams, kaip pačiam tinkamai reaguoti, išlikti ramiam, priimti teisingus ir tinkamus sprendimus. Pirmieji specialistai su kuriais galima, būtina ir reikia pasikalbėti apie iškilusius sunkumus – psichologas ir (arba) socialinis pedagogas, dirbantys ugdymo įstaigoje.

Ką psichologas veikia vaikų darželyje?

- Rūpinasi vaikų psichine sveikata ir reikalingų psichologinių ugdymo sąlygų sudarymu.
- Konsultuoja pedagogus, tėvus (globėjus) vaiko psichologijos klausimais ir teikia žodines (rašytines) rekomendacijas.
- Padeda sudaryti individualų pagalbos planą (IPP) vaikui.
- Teikia psichologinę pagalbą elgesio, emocinių, bendravimo problemų bei kitų sunkumų turintiems vaikams.
- Veda socialinių įgūdžių stiprinimo grupinius užsiėmimus vaikams.
- Vykdo individualų ir (arba) grupės vaikų stebėjamą ugdymo(si) aplinkoje (grupėje ir lauke), atlieka psichologinius įvertinimus bei tyrimus.
- Vertina vaiko galias ir sunkumus, raidos ir asmenybės ypatumus, specialiuosius ugdymosi poreikius.
- Vykdo tėvų (globėjų) ir pedagogų psichologinį švietimą, veda mokymus tėvams (globėjams).
- Vykdo psichologinių problemų prevenciją: rengia, organizuoja ir įgyvendina prevencines programas bei priemones.
- Bendradarbiauja su pedagogais, švietimo pagalbos specialistais, įstaigos administracija, sprendžiant vaikų psichologines problemas, ieškant tinkamų pagalbos būdų. Dalyvauja Vaiko gerovės komisijos veikloje.
- Esant būtinybei (poreikiui) bendradarbiauja su kitomis institucijomis (Pedagogine psichologine tarnyba, Vaiko teisių apsaugos tarnybomis, psichikos sveikatos centrais, policija ir kt).

Ką veikia socialinis pedagogas vaikų darželyje?

- Vertina ir padeda spręsti problemas, susijusias su įvairiais vaikams kylančiais sunkumais (pagrindinių vaiko poreikių tenkinimo, saugumo užtikrinimo).
- Veda individualius ir grupinius socialinių įgūdžių stiprinimo užsiėmimus vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių arba vaikams, turintiems ugdymosi, bendravimo sunkumų.
- Konsultuoja tėvus (globėjus) ir padeda jiems suprasti vaiko poreikius, jų tenkinimo svarbą, tėvų (globėjų) teises ir pareigas.
- Bendradarbiauja su pedagogais, kitais švietimo pagalbos specialistais, įstaigos administracija sprendžiant vaikų socialines pedagogines problemas, ieškant veiksmingų pagalbos būdų ir priemonių.
- Padeda sudaryti individualų pagalbos planą (IPP) vaikui.

- Vertina socialinės pedagoginės pagalbos poreikį, organizuoja ir koordinuoja socialinės pedagoginės pagalbos teikimą.
- Konsultuoja tėvus (globėjus) ir informuoja juos apie jų teisę gauti socialinę pedagoginę pagalbą, kitas pagalbos rūšis.
- Bendradarbiauja ir palaiko ryšius su įvairiomis valstybinėmis įstaigomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis teikiančiomis socialinę, psichologinę, teisinę pagalbą.

Kada kreiptis į psichologą arba socialinį pedagogą?

Kreiptis reikia, kai:

- Norite pasitarti dėl vaiko emocinių arba elgesio problemų (pvz., perdėtai jautrus, itin greitai pravirksta, baimingas, nerimaujantis, sunkiai valdantis emocijas, pernelyg impulsyvus, besipriešinantis, agresyviai besielgiantis).
- Matote, kad vaikas patiria bendravimo sunkumų (sunkiai grupėje susiranda draugų, nenori arba nemoka žaisti drauge su bendraamžiais, atrodo vienišas, uždaras, drovus, stokoja pasitikėjimo savimi).
- Pastebite, kad vaikui kyla adaptacijos sunkumų (sunku atsiskirti ryte nuo mamos / tėčio, ilgai negali nusiraminti ir verkia, neįsitraukia į veiklas, o lieka nuošalyje ir pan.).
- Žinote arba jaučiate, kad vaikas išgyvena(-o) krizinius – traumuojančius įvykius (pvz., artimo šeimos nario netektį, tėvų (globėjų) skyrybas, patyrė smurtą artimoje aplinkoje).
- Pastebite, kad pasikeitė vaiko emocijos arba elgesys ir neatrandate / nesuprantate tų pokyčių priežasčių.
- Kyla kitų klausimų, susijusių su vaiko psichologine sveikata.
- Kyla klausimų susijusių su vaikų tarpusavio sąveika grupėje (konfliktai, patyčios, agresyvus elgesys ir pan.).
- Reikia pastiprinimo / pasitarimo dėl kylančių bendravimo arba kitų sunkumų su vaiko tėvais (globėjais).
- Galimai įtariate smurtą vaiko artimoje aplinkoje, tinkamų jo poreikių netenkinimą.

Prisiminkite, kad jeigu įstaigoje nedirba psichologas arba socialinis pedagogas, jūs galite pasitarti su Pedagoginės psichologinės tarnybos psichologais ir socialiniais pedagogais dėl iškilusių sudėtingesnių vaiko(-ų) emocinių, elgesio arba bendravimo sunkumų. Konsultuojantis neturėtų būti atskleisti vaiko asmeniniai duomenys, neturint tėvų (globėjų) sutikimo.

Svarbu mokytojui nebijoti kreiptis pagalbos, nes ne visada pedagogas gali vienas išspręsti vaikui kylančius sunkumus, o komandinė veikla su specialistais padeda veiksmingiau suteikti pagalbą vaikui.

KĄ REIKIA ŽINOTI? KREIPIANTIS TURĖTUMĖTE TRUMPAI:

- Apibūdinti problemą (pvz., pastebiu, kad Jonas grupėje visur nori būti pirmas: einant į lauką, sėdant prie stalo, pasirenkant priemones ir pan. Matydamas, kad nepavyksta būti pirmam, fiziškai pastumia, pargriauna kitą, trenkia ranka per galvą. Vėliau pats pravirksta). Išsakyti konkretesnius pastebėjimus / faktus apie neraminantį vaiko elgesį (kitus sunkumus).

- Pagalvoti apie vietas / aplinkas (lauke, grupėje, rūbinėje ir pan.), kuriose stebimas netinkamas vaiko elgesys. Kiek laiko jis trunka? Kaip dažnai stebimas dienos bėgyje? Kokios galimai numanomos tokio elgesio priežastys? Kokios vaiko ir kitų grupės vaikų reakcijos į tokį elgesį? Kaip reaguojate jūs? Kokių veiksmų ėmėtės? Ką pastebėjote? Ar jau aptarėte tokį elgesį su tėvais (globėjais)? Ką jie apie tai galvoja? Ar jie tai pastebi namuose / lauke? Jeigu priėmėte, įvardykite kokius reagavimo susitarimus į tokį netinkamą elgesį priėmėte?

- Pagalvoti apie tai kokius man jausmus, mintis / prisiminimus kelia šis vaiko netinkamas elgesys. Paskirkite laiko savianalizei, kur jums reiktų specialisto patarimo arba pastiprinimo.

- Pagalvoti, kaip jūs galėtumėte prisidėti prie vaiko elgesio problemos sprendimo. Kokius konkrečius lūkesčius turite specialistui, kokios pagalbos tikėtės (pvz., pastebėti vaiko elgesį grupėje, įtraukti į bendravimo su bendraamžiais veiklą, pagalbos rengiant individualų pagalbos planą vaikui arba tarpininkavimo susitikimui su vaiko tėvais / globėjais).

- Susitarti su specialistu iš anksto dėl pokalbio vietos, laiko, trukmės. Nerekomenduojama kalbėti apie konkrečią vaiko arba grupės problemą koridoriuje, grupėje kitiems girdint.

Sėkmingam bendradarbiavimui su psichologu ir socialiniu pedagogu svarbus atviras, nuoširdus, konstruktyvus bendravimas, aiškus atsakomybių pasidalijimas.

III dalis

PREVENCIJA

3.1. SAUGIOS APLINKOS KŪRIMO DARŽELYJE PRIELAIDOS

3.1.1 POZITYVIOJI UGDYMO DISCIPLINA

Pozityviosios ugdymo disciplinos autoriai teigia, kad geriausias būdas išvengti vaikų netinkamo elgesio – tinkama prevencija. Pozityvi ugdymo disciplina ikimokyklinio ugdymo įstaigoje yra suprantama kaip aiškios taisyklės, kurių laikosi visi ugdymo įstaigos bendruomenės nariai. Artimi, šilti suaugusiųjų ir vaikų tarpusavio santykiai, taisyklės, kurios kuriamos drauge su vaikais, pozityvios kalbos vartojimas visoje ugdymo įstaigoje, situacijų modeliavimas ir moderavimas, nuolatinis dėmesio atkreipimas į taisykles, geras ir tinkamas ugdymo veiklų planavimas, sąmoningas bendruomenės būrimas – visa tai skatina saugumo ir priklausymo bendruomenei jausmą, įsitraukimą ir tinkamą vaikų elgesį. Vaikai turi žinoti, jog egzistuoja pasekmės, jei elgsis netinkamai, bet tai nėra bausmė.

Taikant Pozityviosios ugdymo disciplinos principus, svarbu aiškiai įvardyti, ko siekiame reaguodami į netinkamą vaiko elgesį. Išskiriami trys pagrindiniai tikslai:

- **Išlaikyti saugumą ir tvarką.** Visų pirma, parodome, kad netoleruojame netinkamo vaikų elgesio ir atkreipiame dėmesį į tinkamą vaikų elgesį. Ugdytojo tikslas – kad kuo greičiau būtų vėl elgiamasi tinkamai ir kad mokytojai galėtų ugdyti, o vaikai produktyviai dalyvauti veiklose.

- **Padėti vaikams identifikuoti ir ištaisyti klaidas.** Visi vaikai nori ir gali tinkamai elgtis. Vadinasi, mūsų reakcija turi vaiką išmokyti mokytis iš klaidų. Dėl to vaikai turi patirti natūralias arba logines pasekmes, kurios padės pamatyti, koks jų elgesys yra netinkamas ir ištaisyti žalą (jei tokia būtų padaryta).

- **Padėti vaikui iš(si)ugdyti vidinį savo elgesio kontrolės mechanizmą.** Mūsų galutinis tikslas – kad vaikas elgtųsi tinkamai ne dėl to, kad mes taip sakome ir ne dėl to, kad tokios yra taisyklės, o todėl, kad pats nori taip elgtis. Dėl to vaikas turi mokėti atpažinti ir įvardyti savo klaidas, mokytis jų išvengti ateityje.

Vaikams reikalinga disciplina ir taisyklės, aiškios ir tvirtos ribos – tai atrama, suteikianti pasitikėjimo ir saugumo jausmą. Ribos padeda vaikams orientuotis gyvenimo pažinimo kelyje. Vaikai nuolat bando patikrinti nustatytų ribų patvarumą, jas pažeidžia, siekia sužinoti elgesio pasekmes, norėdami, kad suaugusieji būtų tvirti, išliktų ramūs ir patikimi įvairiose gyvenimo situacijose.

Lengviau laikytis susitarimų ir taisyklių, kai aiški, struktūruota aplinka, dienos rutina, taisyklės aiškiai įvardytos, aptartos, vizualiai pateiktos.

Suaugusiesiems reikia pastangų ir įgūdžių, norint drausminti vaikus neįsivieliant į kovą, nenaudojant moralizavimo, sarkazmo, žeminimo, kritikavimo, gėdinimo.

KAIP IŠLAIKYTI NUSTATYTAS RIBAS IR TINKAMAI DRAUSMINTI VAIKUS

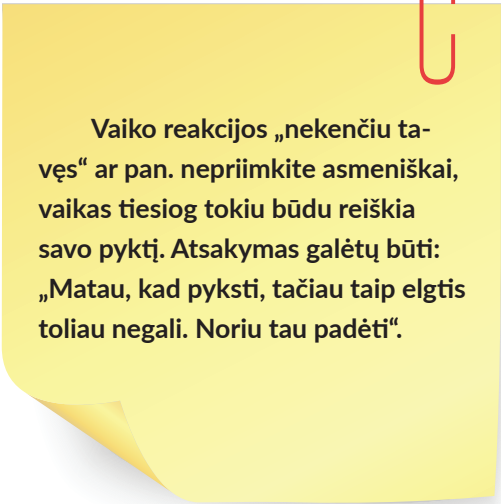
Į netinkamą vaikų elgesį reaguokite iškart kai tik jį pastebite, nelaukdami, kol visa tai įsibėgės.

- Tvirtai ir aiškiai pasakykite vaikui, kad nustotų elgtis netinkamai, paaškindite, kaip vaikas turėtų elgtis. („Stop, man nepatinka, kad bėgioji, kai mes kalbamės. Atsisėk į ratą ir paklausyk, ką sako kiti vaikai.“)
- Netinkamo elgesio pasekmes aptarkite iš anksto, jos turi būti aiškios, suprantamos ir žinomos jums ir vaikams.
- Vaikui elgiantis netinkamai, priminkite, kokio tinkamo elgesio tikėtės, priešingu atveju, pasekmės yra sutartos. Taip paliksite vaikui teisę rinktis bei perduosite jam atsakomybę. („Pameni, tarėmės, kad jei neklausysi draugų, kai jie pasakoja, negalėsi kartu žaisti žaidimo „Aukščiau žemės“ kai Ryto ratas pasibaigs.“)
- Leiskite patirti vaikui natūralias arba logines pasekmes. Natūralias pasekmes savaime sukelia pats vaiko poelgis (bėgiojo po balą ir sušlapo kojas), logines pritaiko suaugusieji vaikui prasižengus (nespalvino piešinio ir negavo lipduko).
- Elgesio pasekmę pritaikykite iškart po netinkamo vaiko elgesio, kad vaikas susietų ir geriau suprastų, kokį elgesį reikia koreguoti.
- Pritaikant pasekmes svarbu kalbėti trumpai, nesivieliant į diskusijas.
- Pritaikant pasekmes, svarbu atsižvelgti į vaiko amžių bei netinkamo elgesio pobūdį ir pritaikyti proporcingą pasekmę, susijusią su vaiko elgesiu. Nederėtų taikyti didelių pasekmių už menkus prasižengimus ir atvirkščiai.
- Siekdami sumažinti vaiko pasipriešinimą, suteikite galimybę rinktis („Spalvinsi ežiuką ar meškutį?“, „Pirma apsiausi batus ar užsidėsi kepurę?“)
- Paaškindite vaikui, kad tai, ką jis nori veikti dabar, galės daryti vėliau: **„DABAR – PO TO“** („Dabar mes einame valgyti, po to žaisime“, „Dabar mes kalbamės, kai išeisim į lauką, galėsi pabėgioti“).
- Pasistenkite atkreipti dėmesį į teigiamą vaiko elgesį ir skatinkite jį toliau taip elgtis. Pagirkite, kai pats vaikas sprendžia problemas ir įvertinkite jo pastangas tinkamai elgtis.

- Vizualiai pateikite dienotvarkę ir taisykles, elgesio skatinimo lenteles, kad, reikalui esant, galėtumėte parodyti vaikams. Taip pat patys vaikai, nuolat jas matydami, linkę labiau laikytis.

Kai namų ir darželio taisyklės skiriasi

Darželyje susitarimų ir ribų padeda laikytis auklėtoja, namuose – tėvai (globėjai). Kai namų ir darželio taisyklės skiriasi, vaikų galvoje vyksta sumaištis, tačiau vaikai bėgant laikui supranta, kaip reikia elgtis darželyje, o kaip namuose. Svarbu atsižvelgti į tai, kad vaikui, kuriam namuose yra daug leidžiama, sunkiau išbūti struktūruotoje darželio taisyklių aplinkoje. Ir atvirkščiai, jei namuose taisyklės labai griežtos, darželyje vaikai linkę elgtis laisviau negu kiti vaikai, tarsi „atsigriebia“ už tai, kas namuose draudžiama.

Vaiko reakcijos „nekenčiu tavęs“ ar pan. nepriimkite asmeniškai, vaikas tiesiog tokiu būdu reiškia savo pyktį. Atsakymas galėtų būti: „Matau, kad pyksti, tačiau taip elgtis toliau negali. Noriu tau padėti“.

Naudingos nuorodos:

Knygos

J. U. Rogge (2004). *Vaikams reikia ribų. Alma litera.*

R. Peters (2017). *Nebijokite drausminti vaikų. Tyto alba.*

3.1.2. NESMURTINĖ KOMUNIKACIJA. AKTYVUS KLAUSYMAS

Nesmurtinė komunikacija – tai metodas, pagrįstas kalbėjimo ir bendravimo įgūdžiais, mokantis sukurti tarpusavio ryšius, paremtus įsiklausymu ir į save, ir į kitą, abipusiu poreikių patenkinimu ir abipusiu naudos gavimu, praturtinančiu gyvenimą.

M. R. Rosenberg (2021) nurodo, kad nesmurtinės komunikacijos procesą sieja dvi dalys, kurių kiekvieną sudaro tokie patys keturi komponentai, kuriuos mes aiškiai (žodžiais arba kitais būdais) išsakome / perduodame kitam žmogui:

1. Pastebėjimai (tiesiog stebiu kas vyksta konkrečioje situacijoje be smerkimo, vertinimo ir tai įvardiju).
2. Jausmai (aiškiai ir sąžiningai įvardiju jausmą(-us), kuriuos jaučiu, kai matau žmonių veiksmus ir (arba) žodžius stebimoje situacijoje).
3. Poreikiai (pasakau savo poreikius, kurie susiję su mano įvardytais jausmais).
4. Prašymai (įvardiju ko noriu iš kito asmens(-ų)).

Pavyzdys

Pietų metas. Trijų keturmečių vaikų grupelė iš kaladėlių kampe stato miestą. Auklėtojos padėjėja atnešė pietus. Auklėtoja pakvietė visus grupės vaikus nusiplauti rankas ir sėsti prie stalo pietauti. Visi vaikai, išskyrus statančius miestą, nuėjo į prausyklą plauti rankų ir sėdo prie stalo. Trijulė nesureagavo į kvietimą. Auklėtojai buvo svarbu, kad visi vaikai pavalgytų, nes maistas greitai vėso. Artėjo bendras pasakos skaitymo laikas.

Auklėtoja priėjusi prie trijulės pasakė: „Matau, kad jūs puikiai leidžiate laiką statydami miestą (Pastebėjimas), bet esu susirūpinusi (Jausmas), kad jei nenusiplausite rankų ir nepradėsite valgyti dabar, mes laiku nepapietausime ir negalėsime visi pradėti skaityti pasakos. Man reikia jūsų pagalbos (Poreikis). Ar galėtumėte padėti man laiku pradėti skaityti pasaką? (Prašymas)“

Šiuos keturis komponentus ne tik išsakome / perduodame kitiems bet ir empatiškai priimame iš kitų. Kai vaikas yra per mažas, kad suprastų jam sakomus žodžius, arba per daug nusiminęs arba susijaudinęs, kad galėtų išklausti, galime sukurti tą ryšį tyliai (nekalbėdami). Užjausti galime tiesiog prisėsdami šalia ir (arba) pasakydami: „Manau, kad Joriui liūdna, gal jam reikia palaikymo..., o gal pagalbos...“

Nesmurtinės komunikacijos mokymasis tai:

1. Ugdymasis kuo geriau ir greičiau suprasti savo ir kitų poreikius, apie kuriuos signalizuoja jausmai.
2. Ugdymasis be vertinimų ir pykčių kitam žmogui nusakyti situaciją, kuri trukdo patenkinti poreikius. (Prisiminkime, kad jaučiami nemalonūs jausmai dažniausiai yra nepatenkintų poreikių ženklas, o malonūs jausmai – patenkintų poreikių ženklas.)
3. Ugdymasis formuluoti aiškius konkrečius prašymus, kurie skirtųsi nuo reikalavimų ir pašnekovas jaustųsi laisvas sutikti arba atmesti prašymą, bet tuo pačiu vertintų jam suteiktą pasitikėjimą prisidėti prie jūsų gerovės.
4. Aktyvaus klausymosi mokymasis – dažnai žmonės priešinasi, nes jaučiasi negirdimi ir nesuprasti, tačiau, kai jie pasijunta suprasti, situacija greitai keičiasi.

Taikant nesmurtinės komunikacijos metodą ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje:

- Vaikai mokosi atpažinti ir įvardyti kylančius jausmus, sužino naujų žodžių reikšmes (pvz., motyvuotas, harmonija ir pan.).

Žodžiai galintys padėti

Išreikšti jausmus:

Susijaudinęs
Nustebęs
Motyvuotas
Nudžiugęs
Dėkingas
Pralinksmintas
Malonus
Laimingas
Energingas
...

Išreikšti poreikius:

Bendradarbiavimas
Svarstymas
Pagarba
Palaikymas
Lengvumas
Harmonija (darna)
Poilsis / miegas
Prisidėjimas (indėlis, įnašas)
Dalyvavimas
Erdvės
...

Išreikšti jausmus, kai poreikiai nepatenkinami:

Suglumęs
Nusiminęs
Susierzinęs
Nusivylęs
Sunerimęs
Nustebęs
Susigėdęs
Išsekęs
Pavargęs
Įskaudintas
Sutrikęs
Kvailas
Nervingas
Priblokštas
...

- Mokosi aiškiai („tiesiai šviesiai“) pasakyti žmonėms, ko jiems reikia, ir prašyti pagalbos tą poreikį patenkinti.
- Mokosi išgirsti ir sureaguoti, kai jų prašo pagalbos (bendraamžiai arba suaugusieji).
- Mokosi išgirsti, išklaudyti ir suprasti kitą žmogų (bendraamžį arba auklėtoją), kuris taip pat turi savo poreikių ir lūkesčių.
- Mokosi pagarbaus bendravimo, kai girdi suaugusiojo pagarbų bendravimą (ramų balso toną, situacijos įvardijimą be vertinimo ir kt.).
- Mokosi bendradarbiauti, kad grupėje gyvenimas vyktų sklandžiai ir saugiai.

Nesmurtinės komunikacijos metodo naudojimas padeda formuoti kokybišką grįžtamąjį ryšį:

- Skatina sukurti abipusio pasitikėjimo, pagarbos bei empatijos kupiną ryšį.
- Eliminuoja smurto elementą iš kalbos bei ketinimų.
- Ugdo emocinį raštingumą bei savo / kitų poreikių suvokimą.
- Formuoja empatiško ir aktyvaus klausymosi įgūdžius.
- Padeda potencialias konfliktines situacijas spręsti konstruktyviai ir taikiai.

Naudingos nuorodos

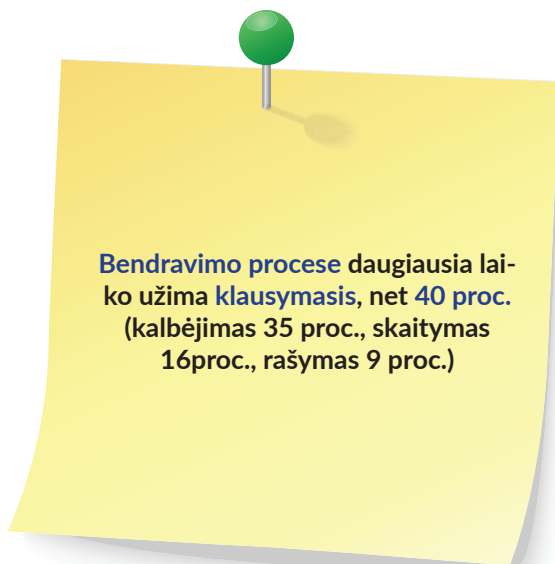
Knyga

M. B. Rosenberg (2021). *Nesmurtinis bendravimas. Kaunas, Meilės kelias.*

AKTYVUS KLAUSYMASIS

Veiksmingam nesmurtinės komunikacijos procesui užtikrinti labai svarbus klausymasis. Išskiriamos įvairios klausymosi rūšys, viena jų – *aktyvus klausymasis*. Aktyvus klausymasis tai pokalbio technika, kai klausomės verbalinės komunikacijos dalies, tačiau taip pat priimame ir neverbalinę informaciją. Šiame procese būname labiau susitelkę į pašnekovą, nei į save, bei dedame pastangas suprasti ir atliepti kalbėtojo poreikius.

Bendraujant su vaikais svarbu tinkamai pritaikyti aktyvaus klausymosi technikas. Vienas svarbiausių aktyvaus klausymosi tikslų – padėti vaikui suprasti jo jausmus ir parodyti, jog jūs jį priimate su visais jo jausmais ir išgyvenimais. Ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo aplinkoje labai svarbu, jog specialistai naudotų aktyvaus klausymosi technikas, padėdami vaikams atsiverti, įvardyti savo jausmus ir pokalbio metu patiems atrasti problemų sprendimo būdus. Pedagogo, kaip aktyvaus klausytojo, vaidmuo pokalbyje taip pat padės vaikams susiformuoti ir įtvirtinti atliepiančio ir atidaus klausytojo įgūdžius.

Bendravimo procese daugiausia laiko užima klausymasis, net 40 proc. (kalbėjimas 35 proc., skaitymas 16proc., rašymas 9 proc.)

Išskiriami šie pagrindiniai aktyvaus klausymosi principai:

Nuoširdus susidomėjimas. Svarbu, jog vaikas jaustų, jog jums tikrai svarbu ir įdomu ką jis / ji kalba. Tai padės dar labiau atsiverti, pasitikėti ir kurti artimą ryšį.

Geranoriškumas. Pozityvus nusiteikimas, atsipalaidavimas, sklindanti ramybė skatina tęsti ir plėtoti pokalbį apie save ir savo problemą.

Neutralumas. Būtina gerbti ir priimti vaiko mintis bei jausmus be vertinimo, kritikos ir smerkimo.

Siekiant būti atliepiančiu, atidžiu ir geru klausytoju, svarbūs tam tikri elementai, būdingi aktyviam klausymuisi. Išskiriami šie bendriniai *aktyvaus klausymosi elementai*, kurie gali būti puikiai pritaikomi ir pokalbyje su vaikais:

- **Pokalbio palaikymas ir skatinimas kalbėti** – tai trumpų frazių, žodžių arba kūno judesių naudojimas, siekiant vaiką paskatinti kalbėti toliau. Pavyzdžiui, „Taip“, „Tikrai?“, „Įdomu“, linksite galva, šypsotės.

• **Perfrazavimas** – vaiko išsakytų minčių persakymas savais žodžiais. Tai ne tik duoda ženklą, kad jūs klausotės, bet ir parodo, kad stengiatės suprasti, kas yra pasakojama. Perfrazuojant yra svarbu, kad nebandytumėte interpretuoti išsakytų minčių, pasakojimo ir išreikštų jausmų arba net kažką pridėti nuo savęs. Perfrazavimo tikslas – padėti vaikui geriau suprasti save, savo mintis ir idėjas. Pokalbio tempo sulėtinimas taip pat gali padėti – taip atsiranda erdvės nuodugnesnei analizei. Perfrazavimą galima pradėti taip:

„Jei teisingai tave suprantu, ...“

„Taigi, kitais žodžiais tariant, tai galėtų būti...“

„Jei bandyčiau pasakyti savais žodžiais, ...“

„Pataisyk mane, jei klystu, ar tu nori pasakyti, kad ..?“

• **Atspindėjimas**. Kad paskatintumėte vaiką kalbėti, jūs taip pat galite atkartoti tai, ką jis / ji pasakė, beveik identiška išstardami, ką sakė pašnekovas. Tai trumpas ir paprastas raktinių pasakytų žodžių atkartojimas. Atkartojant yra labai svarbi intonacija.

• **Emocijų ir jausmų atspindėjimas**. Jausmai ir emocijos yra neatsiejama santykių dalis. Labai dažnai mažųjų pasakojimai yra kupini ryškių emocijų, kurių jie patys gali nesuvokti ir nepastebėti, tad svarbu jiems tai atskleisti ir įvardyti pokalbio metu. Technikos prasme, emocijų atspindėjimas yra panašus į perfrazavimą. Skirtumas tas, kad perfrazuodami jūs atspindite pasakojimo akcentus, o atspindėdami emocijas, jūs reflektuojate jausminį pasakojimo turinį. Pagrindiniai jausminio ir emocinio turinio šaltiniai – vaiko kūno kalba ir balso intonacija. Galimos frazės:

„Panašu, kad tai tave labai supykė.“

„Skamba taip, lyg tai tave labai pradžiugino!“

„Taip, kaip apie tai pasakoji, atrodo, kad dėl to nerimauji / esi dėl to laimingas(-a), nusivylęs(-usi)...“

• **Atviri klausimai**. Patariama užduoti atvirus, o ne uždarus klausimus, kai bandote giliau suprasti vaikų perspektyvą. Uždari klausimai nepadeda geriau suprasti žmogaus, o dažnas jų kartojimas gali pasirodyti kaip tardymas. Pavyzdžiui, „Kaip jauteisi, kai tai išgirdai?“

• **Apibendrinimas**. Pagrindinių pokalbio dalies aspektų arba idėjų apibendrinimas, pereinant prie kitos pokalbio dalies. Pavyzdžiui:

„Taigi, tau nerimą kelia šie dalykai ...“

„Iš to, ką aš išgirdau, atrodo, kad mes galėtume daugiau pakalbėti kaip tau elgtis tokiose situacijose ...“

Bendraujant su ikimokyklinio, priešmokyklinio amžiaus vaikais bei taikant aktyvaus klausymosi techniką, reikšminga ypatingą dėmesį atkreipti į vaiko mintis ir jausmus. Aktyvus klausymasis gali pasitarnauti padedant vaikams mokytis įsivardyti savo jausmus, išgirsti savo mintis ir rasti galimus sprendimus. Kaip geras klausytojas, siekite, jog vaikas įgarsinęs savo mintis, jauseną, suprastų, jog yra priimamas, vertinamas, jo jausmai pripažįstami ir svarbūs.

Aktyvaus klausymosi technika pokalbyje su vaiku

SVARBU	KAIP?	PAVYZDŽIAI
Parodyti, kad girdite ir stengiatės suprasti tai, ką sako vaikas.	Pakartokite tai, ką išgirdote, kitais žodžiais.	„Tau atrodo, kad šis užsiėmimas labai sunkus ir nuobodus.“ „Sakai, kad nebenori jo daugiau daryti...“
Parodyti, kad priimate ir pripažįstate jo jausmus.	Pakartokite tai, ką išgirdote, kitais žodžiais. Padėkite vaikui įvardyti jo jausmus.	„Įsivaizduoju, kaip buvo nesmagu, kai ...“. „Turbūt tau apmaudu, kad nesigavo taip, kaip norėjai...“. „Suprantu, jog tave šis poelgis įskaudino ...“
Parodyti, kad vaikas jums rūpi ir yra svarbus net tada, kai jis nieko nepasakoja, bet elgesiu rodo, kaip jaučiasi.	Įvardykite tai, ką matote, išreikškite savo jausmus.	„Matau, kad kažkas atsitiko. Atrodai nusiminęs...“. „Matau, kad tau šiandien nesinori bendrauti...“. „Suprantu, kad tu tikrai pyksti ant manęs, man dėl to labai liūdna...“

Nemokėjimas klausytis – viena pagrindinių neveiksmingo bendravimo priežasčių. Galima išskirti šias pagrindines kliūtis vaiko aktyvaus klausymosi kelyje.

Ignoravimas – sakoma tik savo nuomonė. Į vaiko požiūrį, jausmus pokalbio turinio atžvilgiu nekreipiama dėmesio arba jie iškraipomi. Kol vaikas kalba, apgalvojamos savos mintys situacijos atžvilgiu, stengiamasi įsiterpti, ir išsakyti savo nuomonę, kai tik pasitaiko proga. Dažnai įdėmiai klausytis trukdo ankstesnė patirtis: gali atrodyti, kad puikiai pažįstate savo pašnekovą, tarkime, jau nebe pirmą kartą kalbate su nuolat žaislais nepasidalijančiu vaiku, todėl net nebandote įsiklausyti į jo argumentus arba išgirdus istorijos pradžia, jau įsivaizduojate žinantis jos pabaigą.

Asmenybės vertinimas – vertinama ne vaiko nuomonė arba elgesys, o jis pats: „Kajau, esi šaunuolis“, „Danieliau, geri berniukai taip nedaro“, „Jone, esi gera mergaitė“. Toks vertinimas gali rodyti, kad jūs geriau žinote ir turite teisę vertinti vaiką. Taip pat jeigu šalia yra kitų vaikų, jie, išgirdę tokį pasakymą, gali pasijusti, pavyzdžiui, mažiau geri nei šis „šaunuolis“, arba gali patys nuvertinti „blogą berniuką“ ir ateityje prikabinti jam šią etiketę. Tiksliau būtų vertinti (girti / kritikuoti) tam tikrą elgesį, veiksma, nuomonę, bet ne asmenybę. „Jone, labai man padėjai, nuvaliusi stalą po dailės užsiėmimo, ačiū“, „Kajau, labai pasistengei darydamas šį darbelį, kruopščiai suklijavai lapelius“, „Danieliau, man nepatinka, kad nuolat nutraukinėji mane ir neleidi pabaigti kalbėti“.

Nurodymas, patarimas – vaikui aiškinama, ką jis turi daryti: „nusiramink“, „reikia daryti taip“, „taip padaręs, tikrai pasigailėsi“, „turi eiti ir atsiprašyti“. Norėdami padėti galite pasakyti, kaip jūs

elgtumėtės vienoje arba kitoje situacijoje, tačiau savo požiūrio primetimas tikėtina bus nepriimtas, nes tik pats žmogus žino, kas jam yra geriausia. Vietoj patarimų galima naudoti klausimus: „Kaip tau atrodo, ką reikėtų daryti?“, „Ką norėtum daryti dabar?“, „Kaip tau atrodo būtų geriausia elgtis šioje situacijoje“.

Dėmesio nukreipimas – atitraukiama nuo problemos, pakeičiama tema: „Kodėl gi tau neišmetus viso to iš galvos? Pakalbėkime dabar apie ką nors linksmesnio“. Šis nesiklausymo būdas ypač nekonstruktyvus, kai vaikas išgyvena stiprius jausmus, bando jais pasidalyti. Vaikui gali būti sunku nusiraminti, net jeigu liepsite tą padaryti, vargu ar tai padės. Pasakymas „nusiramink“ net gali sukelti atvirkštinę reakciją – susierzinimą. Geriau leisti vaikui įvardyti sukauptus jausmus, paskatinti išsipasakoti, tik tada galima tikėtis, jog sunkios emocijos atslūgs.

Problemos numenkinimas – neretai, siekiant paguosti, nuraminti vaiką bandoma ne suprasti kodėl jam vienas arba kitas dalykas toks svarbus, bet stengiamasi nesuteikti ypatingos reikšmės iškilusiai problemai, pavyzdžiui: „Čia gi tik suknelė, išsiplaus“, „Bus kitų žaisliukų, nėra čia ko liūdėti“, „Kaip susipykot, taip ir susidraugausit“. Tikėtina, jog tokie veiksmai nepadės kuriant tvirtą ir atvirą ryšį su vaiku, kitą kartą vaikas nebus linkęs atsiverti ir pasitikėti jumis. Kur kas naudingiau tokiose situacijose bandyti suprasti vaiką, parodyti, jog jums svarbu išgirsti, ką jis galvoja šiuo klausimu: „Matau, kad labai nuliūdai, papasakok kas atsitiko“, „Girdėjau, jog susipykote su Ernestu, man įdomu kas nutiko“, „Papasakok man, kodėl tau tai svarbu“.

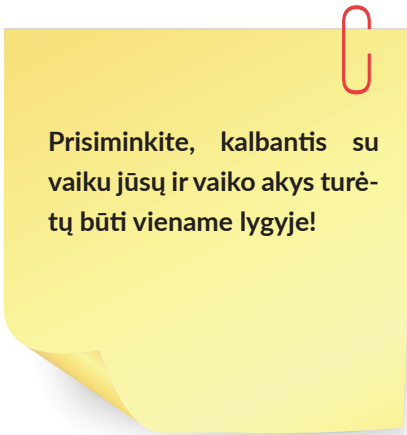
Interpretacija, spėliojimas – vaiko nuomonė aiškinama sau naudinga linkme: „Juk tu pats tuo netiki“, „Dabar man jau aišku, kodėl taip elgiesi, nori mane suezrinti“, „Aš žinau, kad viskas dėl to, jog...“, „Tikriausiai vėl pastūmei Tada“. Interpretacijos klaida dažniausiai pasitaiko tuo metu, kai neišklausome vaiko iki galo ir jį nutraukiame.

Klausinėjimas uždariais klausimais – vaikui užduodami klausimai, nukreipiantys jo minčių eigą sau naudinga linkme: „Galvoji taip ir taip? Ne? Tada gal šitaip?“ Yra patariama naudoti kuo daugiau atvirų klausimų, t. y. klausimų, kurie reikalauja detalesnio atsakymo nei „Taip“ arba „Ne“. Atvirais klausimais siekiama gauti daugiau informacijos ir jie prasideda žodžiais: Kas?, Ką?, Kada?, Kur?, Kaip? Norint sėkmingai bendrauti, pirmiausiai reikia būti geru klausytoju, t. y. gerbti savo pašnekovą, dėmesingai klausytis, ką jis sako, mokėti padrašinti, skatinti pašnekovą kalbėti (naudojant atvirus, o ne uždarus arba sufleruojančius tendencingus klausimus) ir pastebėti kalbėtojo jausmus, gebėti juos atspindėti (iš kūno laikysenos, veido išraiškos, balso tono).

Naudingos nuorodos:

• **A. Faber, E. Mazlish (2018).** „*Kaip kalbėti su vaikais, kad jie klausytų ir kaip klausyti, kad jie kalbėtų*“. Knygoje gausu praktinių veiksmingų bendravimo patarimų, tinkamų tėvams (globėjams) ir pedagogams.

• **J. Gippenreiter (2018).** „*Bendrauti su vaiku. KAIP?*“ Knyga iliustruota gausiais pavyzdžiais ir patarimais, aiškiai atskleidžiant aktyvaus klausymo svarbą bei įgyvendinimo žingsnius.

Prisiminkite, kalbant su vaiku jūsų ir vaiko akys turėtų būti viename lygyje!

3.1.3. EDUKACINĖ APLINKA GRUPĖJE

Ikimokyklinio ugdymo įstaigos aplinka neabejotinai turi didelę įtaką vaiko savijautai ir raidai. Jauki, žaisminga, spalvinga, inovatyvi darželio grupės erdvė, kurioje pakanka tikslingai parinktų, vaikų vystymosi poreikius atitinkančių žaislų ir mokymo priemonių, padeda vaikams jaustis saugiai, skatina bendrauti ir bendradarbiauti, skatina kūrybiškumą, darnią socialinę, emocinę, fizinę, pažintinę ir kalbos raidą, padeda ugdyti pasitikėjimą savimi, laikytis taisyklių, sumažinti netinkamo elgesio apraiškas.

ERDVIŲ ĮRENGIMAS

- Grupės erdvės organizuotos ir įrengtos taip, kad lengvai galėtumėte stebėti vaikus, kad jie būtų visada matomi – taip galėsite stabdyti netinkamą vaikų elgesį, reikalui esant, padėti spręsti konfliktus.
- Atskirtos mokymosi, žaidimų, poilsio ir kt. zonos skatina vaikus susikaupti reikiamoms veikloms, padeda šias veiklas veiksmingai organizuoti.
- Atskirtos ir pažymėtos zonos, kur vaikams negalima eiti, padeda išlaikyti ribas, moko gerbti kitų asmenų erdvę.
- Vieta, skirta nusiraminti. Palapinė, sėdmaišis arba kita vieta, kurioje vaikai gali pabūti vieni, nusiraminti.

- Darbo zona. Įrengtos individualios darbo vietos ir vieta bendram grupės darbui (galima paruošti vietą, sustumiant stalus), sėdint ratu aplink, kad visi jaustųsi įtraukti. Stalai turėtų būti apskriti arba stačiakampiai bukais kraštais, vengti aštrių kampų.
- Susibūrimų vieta ant grindų, skirta bendriems žaidimams, pakankamai erdvi, kad tilptų visi vaikai, nereikėtų stumdytis ir kovoti dėl vietos.

VIZUALINĖS PRIEMONĖS

- Dienotvarkės – padeda užtikrinti, kad visi žinotų, kas ir kada vyksta. Mažesniems vaikams galima naudoti paveikslėlius, vyresniems vaikams – paveikslėlius su užrašais.

- Darbų paskirstymo lentelės su pavadinimais ir darbais – padeda priminti, kas už ką yra atsakingas (už pagalbą dengiant stalą, tvarką ir pan.).
- Kalendorius – naudingas formuojant laiko pojūtį ir tokias sąvokas kaip savaitės ir savaitės dienos, padeda parodyti būsimus įvykius – atostogas, išvykas, gimtadienius ir pan.
- Grupės taisyklės / susitarimai – sukurtos ir aptartos kartu su vaikais, jų skaičius priklauso nuo poreikio ir amžiaus. Gali būti piešinėliai arba piešinėliai su užrašais.

- Plakatas ir šalia slankiojanti rodyklė, nurodanti vaikams kokių garsumu reikėtų kalbėti įvairiose aplinkose (grupėje, lauke) arba pabūti tyloje.
- Plakatas arba nuotraukos, kuriose pavaizduotos įvairios emocijos – padeda vaikams suprasti ir įvardyti, kaip jie jaučiasi.

- Visi daiktai grupėje – dėžutės, žaidimai, dėlionės – turi savo vietas, viskas pažymėta simboliais – padeda lengviau susirasti norimą daiktą, ugdo savarankiškumą.
- Vieta, kur kabinami vaikų darbai. Vaikų darbų eksponavimas – žinia, kad jų darbas yra svarbus ir vertinamas. Eksponuojami turi būti visų vaikų darbai, o ne tik geriausi arba meniškiausi.

- Žodžių siena – keli didesni žodžiai, susiję su grupės aktualijomis, atspausdinti ir pritvirtinti ant sienos, kad vaikai galėtų lengvai juos perskaityti.

- Atgalinio skaičiavimo laikrodis (laikmatis). Šie laikrodžiai padeda vaikams, dar nepažįstantiems laikrodžio, pajusti laiko sąvoką, jo tėkmę, valandos arba minutės ilgį, suvokti atitinkamų veiklų trukmę.

Ant sienų neturėtų būti per daug visko prikabinata. Yra daugybė mokomosios medžiagos, tačiau per daug apkrautos sienos atrodo netvarkingai, erzina ir blaško dėmesį. Svarbu subalansuoti labai svarbią medžiagą su ta, kurią galima įdėti pagal poreikį.

Venkite per daug ryškių spalvų. Ryškios spalvos įprastai labai stimuliuoja, todėl taip pat gali blaškyti dėmesį.

Naudingos nuorodos:

Knyga

M. Jurevičienė, T. Jokubaitienė (2019). *Bendraukime paveikslėliais (ugdymo ir bendravimo paveikslėlių priemonių rinkinys)*. Presvika.

<https://srvks.lt/pedagogams/>
<https://leidyklalucilijus.lt/laima-pauskiene-emociju-ir-jausmu-palette-mokymo-priemone-1>

3.1.4. TARP KULTŪRINIS UGDYMAS

Ikimokykliniame amžiuje vaikai labai imlūs, šiame amžiaus tarpsnyje jau pradeda aktyviai formuotis vertybių sistema, socialinės nuostatos, tautinis identitetas. Vaikai aktyviai tyrinėja aplinką, lygina save su kitais, ieško panašumų ir skirtumų ir jau gali atsirasti negatyvių jausmų kitiems asmenims, esantiems už jo grupės ribų. Todėl labai svarbu jau ankstyvajame amžiuje supažindinti vaikus su kultūrine visuomenės įvairove, ugdyti pagarbą ir teigiamas nuostatas skirtingų tautybių ir rasių žmonėms.

NEVENKITE KALBĖTI

Suaugusieji, nežinodami, kaip paaiškinti vaikams, kad kažkas yra kitoks, vengia apie tai kalbėti. Jie ignoruoja vaiko klausimus, liepia nutilti, mano, kad vaikas per mažas, kad tai suprastų. Kitaip atrodantys žmonės iš įvairių pasaulio šalių, išpažįstantys skirtingas religijas, žmonės su negalia – visi jie yra mūsų pasaulio dalis, todėl negalime ignoruoti šios temos. Skirtumų matymas nėra diskriminacija. Kalbėkime su vaikais apie skirtingumą, pabrėždami, kad kiekvienas žmogus yra vertingas, kiekvienas turi savybių, kuriomis galime žavėtis.

RODYKITE PAVYZDĮ

Vaikai mėgdžioja suaugusiuosius. Jei suaugusieji negerbia kito, kuris atrodo kitaip arba turi kitokias pažiūras, vaikai taip pat to nedarys. Būkite pozityvūs, teigiamai nusiteikę įvairių kultūrinių grupių atžvilgiu, atviri kitoms kultūroms. Gerbkite kiekvieną vaiką, venkite teisti, stigmatizuoti, stenkitės su visais elgtis vienodai.

MOKYKITE VAIKUS

Naudokite knygas, žaidimus, daineles, filmukus, pasakas, kurios parodo žmonių skirtumus. Kartu su vaikais žiūrėkite vaikų ir skirtingų rasių bei religijų žmonių nuotraukas. Plėskite vaiko akiratį ir ugdykite toleranciją, naudodami specialias mokymo priemones.

Vaikams, lankantiems darželį, kuriame kalbama ne jų gimtąja kalba, gali būti sunkiau adaptuotis, jie gali patirti bendravimo sunkumų. Nemokėdami išsakyti norų, paprašyti pagalbos, įvardyti savo jausmų jie gali tapti labiau uždari, nepasitikintys savo jėgoms, pasyvūs veikloje arba atvirkščiai, elgtis labiau agresyviai, demonstratyviai, nepaklusti reikalavimams, skriausti kitus vaikus. Labai svarbu atkreipti dėmesį į kiekvieno vaiko individualią situaciją, poreikius, pastebėjus netinkamą elgesį, išsiaiškinti jo priežastis, suteikti savalaikę pagalbą, sudaryti tinkamas ugdymosi sąlygas.

- Siekiant užmegzti emocinį ryšį arba padėti vaikui kai kuriose kebliose situacijose, išmokite kelias svarbiausias frazes, sakinius arba klausimus vaiko gimtąja kalba (pvz., „Ar viskas gerai?“, „Kas nutiko?“, „Ar tau skauda?“ ir pan.). Šių minimalių kalbinių išteklių pakaks, kad vaikas pasijustų saugiau, jei kiltų sunkumų. Tikėtina, kad vaikas parodys, ko nori, ką skauda ir pan. Norėdamas komunikuoti, vaikas į klausimus, pasakymus gali reaguoti savo gimtąja kalba. Tačiau jei nesuprantate, ką vaikas sako, patartina, jei įmanoma, į darželį pasikviesti vaiko kalba kalbančią padėjėją, savanorį, vaiko kalbinės bendruomenės narį. Jei vaiko tėvai (globėjai) turi galimybių vaiko adaptacijos periodu dalyvauti darželio grupės veiklose, galima pasitelkti ir juos. Pasinaudokite nemokamomis ir laisvai prieinamomis elektroninėmis vertyklėmis.

- Siekiant, kad kitakalbiai vaikai darželyje jaustųsi saugūs, kad žinotų, kas ir kada vyksta kiekvieną dieną, pasitelkite vizualines dienotvarkes.

- Darželyje vaikų asmeniniams poreikiams skirtus baldus (spintelę, lovele), vietas, kur laiko daiktus (stalčių, dėžutę), sėdėjimo vietą prie stalo pažymėkite ne tik lipdukais su piešinėliais ir vaikų vardais, bet ir vaikų vardais, užrašytais jų gimtąja kalba.

- Domėkitės vaikų šeimų patirtimi, siekite į ugdymosi procesą įtraukti auklėtinių šeimos narius.

- Dauguma darželių turi tradiciją švęsti vaikų gimtadienius. Ugdant darželyje kitos kultūros vaikus, patartina vaiko gimimo dienos šventę susieti su jo gimtąja kalba, etnine kultūra. Papuoškite patalpą vaiko tautybę atspindinčiais simboliais, parašykite sveikinimą jo gimtąja kalba, klausykitės jo tautybės tradicinės muzikos, jei įmanoma, paragaukite tradicinių desertų.

Svarbu ugdyti vaikų savigarbos jausmą. Kad galėtų gerbti kitus, vaikai turi mokėti gerbti save. Vaikai, kurie negerbia savęs, negerbia ir kitų. Tie, kurie gerai žino savo vertę ir turi stiprų savigarbos jausmą, paprastai linkę taip pat gerbti ir vertinti aplinkinius. Padėkite vaikui pajusti, kad jis svarbus, gerbiamas ir vertinamas.

Naudingos nuorodos:

<https://sodas.ugdome.lt/metodiniai-dokumentai/perziura/18050>

<https://sodas.ugdome.lt/metodiniai-dokumentai/perziura/18103>

<https://www.youtube.com/watch?v=lcx7hB-WeULM>

Žaidimas „Pozityvus mąstymas: tolerancija ir bendradarbiavimas“ <https://www.mokslotechnologijos.lt/zaidimas-pozityvus-mastymas-tolerancija-ir-bendradarbiavimas>

3. 2. SOCIALINIŲ IR EMOCINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO ASPEKTAI

3.2.1. VAIKO AGRESYVUMAS. AGRESYVAUS ELGESIO PREVENCIJA

Dažnai mūsų visuomenėje agresyvumas, agresija siejama su negatyviu elgesiu, tačiau vis tik agresyvumas nėra tapatu „smurtui“. Pozityvi agresija mums padeda tapti aktyviems gyvybei grėsmingose, pavojingose situacijose. Vaiko agresyvų elgesį, kai jis išgyvena užsispyrimo fazę, galime laikyti „normalia“ agresija, kuri svarbi (būtina) sveiko žmogaus vystymuisi. Sąmoningas, tikslingas ugdymo(si) aplinkoje susidūrimas su vaiko agresyvumu, įniršiu, pykčiu, nusivylimu ir kitais sunkiais jausmais yra reikalingas. O tikslas – ne „atpratinti“, „užgniaužti“, „užslopinti“ šiuos jausmus, o įgusti juos kontroliuoti, konstruktyviai išreikšti teikiant vaikui pedagoginę, psichologinę, socialinę paramą. Aplinka tik bausmėmis arba socialiniu atstūmimu atreaguodama į mažo vaiko agresyvų elgesį, ne tik tokio elgesio nesumažins, o sukels dar didesnę agresiją, priešišumą, sumaištį jo vidiniame pasaulyje.

Kas būdinga ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų agresijai (agresyviam elgesiui)?

- Agresyvus ir smurtinis elgesys dažniausiai būna nukreiptas vieno vaiko į kitą pavienį, konkretų vaiką. Retai šiame amžiuje pasireiškia grupinė vaikų agresija (kai susimokiusi grupė vaikų agresyviai elgiasi su kitais).

- Dažniausiai vaiko pykčio protrūkis, agresyvus elgesys pasireškia akimirksniu, spontaniškai / impulsyviai prieš tai taikiose ir draugiško bendravimo situacijose. Taigi vaikas prieš pasielgdamas agresyviai neplanuoja tokio veiksmo iš anksto, nesirengia ir jo detalai neapgalvoja, neišlaukia paties tinkamiausio momento įtampai, pykčiui „išleisti“.

- Daugelis vaikų dar nesupranta ir negeba įvertinti savo agresyvaus veiksmo adekvatumo ir proporcingumo (pvz., Jonas trenkė Urtei kumščiu į skruostą. Pedagogo paklaustas apie tokio savo poelgio priežastį, atsakė: „O kodėl ji taip garsiai rėkė?“).

- Daugelis tokio amžiaus vaikų dar negeba pilnai suprasti savo agresyvaus veiksmo pasekmių, nesijaučia kalti (pvz., Ugnius, pagautas įniršio, suduoda kumščiu Jonui į pilvą, o šiam parkri-

tus dar kartą įspiria koja. Pedagogei sustabdžius Ugnių ir paklausus: „Ar tu supranti, kad skaudini Joną?“, šis atsako: „Aš nestipriai spyriau. Tik priliečiau su koja, be bato“).

- Vaikai nėra linkę nutylėti pastebėto agresyvaus netinkamo elgesio grupėje. Jie tuoj pat praneša auklėtojai ir tikisi jos, kaip „teisėjos“, sprendimo.

Pedagogo (suaugusiojo) vaidmuo:

- Moralinis autoritetas. Vaikai konfliktinėse situacijose, pedagogą tapatina su moraliniu autoritetu, kuris nustato ribą tarp sveikai pasireiškiančios ir draudžiamos agresijos grupėje (girdime vaikus sakančią: „O auklėtoja Birutė tai neleidžia / leidžia taip daryti / sakyti...“ ir pan.). Auklėtoja kalbėdama su vaikais ir išsakydama savo požiūrį / poziciją, skatina vaikus samprotauti ir ieškoti savosios pozicijos. Palaipsniui vaikai išmoka patys nustatyti ribas tarp neleistinų veiksmų ir „sveikai“ pasireiškiančios agresijos.

- Stebėtojas. Prieš nedelsiant įsitraukiant į konfliktinę situaciją ir siekiant, kad kuo greičiau grupėje įsivyratų taika ir harmonija, pagalvoti, ar nebūtų naudingiau leisti patiems vaikams konfliktą išsprendžiant savarankiškai. BŪTINA įsikišti į konfliktą ir stabdyti nedelsiant, jeigu sukeltas skausmas, sužeidimų rizika.

- Saugios, jaukios ir pasitikėjimu grįstos ugdymo(si) aplinkos kūrybas.

- Suaugęs žmogus grupėje su vaiku puoselėjantis bendradarbiavimo santykius, nepaisant vaiko stiprių emocinių išprovokavimų, įtampos, netinkamo agresyvaus elgesio. Besistengiantis išlikti ramus, pozityvus, empatiškas, teisingas, nuoseklus.

- Vaikų kalbos ugdytojas / plėtotojas. Vartoja palydimąją kalbą (kai pakartoja vaiko sakytus žodžius ir kalbą praplečia / patikslina), įvairius žodžius jausmams / emocijoms ir jų stiprumui įvardyti (piktas, įniršęs, įsiutęs), neneigia vaiko nuomonės, o kalbindamas ir užduodamas skatina atvirus / provokuojančius mąstyti / samprotauti klausimus (kas, kaip, ką supratau, kuo įdomus, ką manau ir pan.).

Žaidimai – konstruktyvus būdas vaiko agresijai išreikšti

Rungtyniavimo, pergalės žaidimai šiuo atveju nėra tinkami, nes dėl didelio noro nugalėti, sukelia vaikui stiprią psichinę įtampą, o tai trukdo jam išmokti naujų tinkamo elgesio būdų.

Kuo naudingi žaidimai:

- Padeda vaikams atsikratyti įtampos.

- Padeda suvokti ir išreikšti savo agresyvius jausmus: pyktį, priešišumą (pvz., žaidimas „Vilkas ir avys“) bei pažinti kito agresyvius jausmus.

- Juose saikingai leidžiamas agresyvus elgesys (per žaidime naudojamus sukurtus ritualus, taisykles) ir sudaroma galimybė be baimės patirti savo poelgio pasekmes.

- Patenkinami ypač svarbūs psichomotoriniai poreikiai.

- Leidžia vaikui įvaldyti savo kūną, leisti save liesti ir draugiškai liesti kitus (pvz., žaidimas „Žaltys“).

- Netinkami žodžiai (keiksmažodžiai) gali būti sakomi nebijant būti nubaustam.

- Leidžia pabūti įvairiuose vaidmenyse (pvz., ir vilko, ir avies).
- Išbandyti naujus elgesio modelius, praplėsti socialinę patirtį.
- Perpratus žaidimo taisykles vaikai gali žaisti savarankiškai.
- Po žaidimo rekomenduojama pasikalbėti arba išreikšti kitu būdu (piešiniu, judesiu) patirtus jausmus, mintis, veiksmus ir pan.

Liaudies žaidimai:

• Žaltys (gali žaisti nuo 5 vaikų)

Eiga: vaikai sustoja vienas už kito, uždėję rankas ant priekyje stovinčio kito vaiko pečių. Pirmasis – žalčio „galva“, paskutinis – „uodega“. Žaltys rūpinasi sugriebti savo uodega, tai yra pirmutinis stengiasi sugauti paskutinį, kuris laikydamasis eilės, nori nuo „galvos“ persekiojimų pasprukti. Žinoma, žalčio kūnas, tai yra kiti žaidėjai, turi prisitaikyti prie „galvos“ judesių, nes kitaip sugauti nebūtų galima. Sugavus „uodegą“, vaikai, kurie buvo žalčio galva ir uodega, tampa kūnu. Žaidimas žaidžiamas iš naujo.

Prieš žaidžiant:

- Pasikalbėti kaip atrodo žaltys, kaip jis juda.
- Įsitikinti, ar parinkta aplinka saugi vaikams aktyviai judėti.
- Pasikalbėti su vaikais apie žaidimo taisykles (rankų uždėjimas ant draugo pečių turi būti draugiškas, nesukeliantis skausmo).

Po žaidimo pasikalbėkite:

- Kokia žalčio kūno dalimi patiko būti?
- Kaip jauteisi ja būdamas?
- Kaip jauteisi, kai kitas / ir tu laikeisi už pečių?
- Kas patiko / nepatiko žaidžiant šį žaidimą?

Neverskite vaiko būtinai dalyvauti žaidime, jeigu jis nenori. Pasiūlykite stebėti iš šalies. Tikėtina, kad po kurio laiko, vaikas įsidrąšins ir prisijungs žaisti drauge.

Aptariant žaidimą būtinai pakalbinkite ir stebėjusį vaiką (Ką matė? Kas buvo linksma arba baugu žaidime?).

• „Vilkas ir avys“ (visi grupės vaikai)

Eiga: vienas žaidėjas – „vilkas“, o kitas „piemu“ gano „aveles“, likusieji vaikai „avelės“. Vilką įstumia į kertę (virve arba kėdėmis pažymėtą didelio rato vidurį) ir užtveria tvora. „Piemuo“, vaikščiodamas aplink aveles, sako: „Ganau, ganau aveles, vilkas tupi už tvoros, aš to vilko nebijau“.

Atsisukęs į vilką sako: „O tu, vilke, ko čia stypsai?“ Vilkas atsako: „Ko tu nori, ar aš dėl tavo avių negaliu žiūrėti? Tu sergėk savo avis“. Avys gali vaikščioti aplink tvorą ir bliudamos „erzinti“ vilką. Piemuo vėl sako: „Ganau, ganau aveles...“ baigęs dainuoti užsisuka. „Avelės“ turi nejudėti. Vilkas išeina už rato vidurio ir pasigauna tą „avelę“, kuri sujuda. Vedasi ją į rato vidurį. Taip daro, kol sugauna visas „avis“. Tada visos „avys“ užpuola vilką, o vilkas „kaukdamas“ pabėga iš rato vidurio į „mišką“.

Prieš žaidžiant:

- Pasikalbėkite su vaikais apie žaidimo taisykles (kokie veiksmai / žodžiai yra tinkami visiems žaidimo dalyviams).

Po žaidimo pasikalbėkite su vaikais apie tai kaip jie jautėsi atlikdami vaidmenis, kas patiko ir kas nepatiko.

Socialiniai, interaktyvūs žaidimai

• Žvėriškai įniršę (visiems grupės vaikams)

Eiga: kiekvienas vaikas pagalvoja ir pasirenka koku gyvūnu norėtų tapti. Tapęs juo mėgdžioja gyvūno balsą, kūno judesius, eiseną (urzgia kaip vilkas, šliaužia ir šnypščia kaip gyvatė, kvarkia ir šokinėja kaip varlė ir pan.), grasina vienas kitą užpulti arba draugiškai artinasi norėdamas susipažinti. Po ženklo, visi laukiniai gyvūnai susitinka sušauktoje „Gyvūnų taryboje“ ir pasikalba (koks buvo gyvūnas, kaip ji vaizdavo, kaip jautėsi, kai pats norėjo kitą gyvūną užpulti arba pajuto, kad kitas norėjo jį pulti, iš ko suprato, kad kyla pavojus, kaip bandė gintis, kas jam padėjo / nepadėjo / galėjo padėti, iš ko suprato, kad artinasi draugiškai nusiteikęs gyvūnas ir pan.). Pasiūlome vaikams savo patyrimus nupiešti popieriaus lape arba nulipdyti.

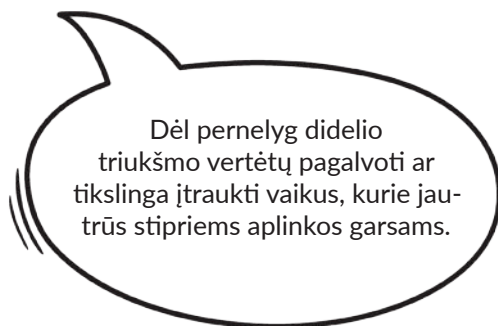
Prieš žaidimą aptarkite žaidimo taisykles (kokie kūno veiksmai / žodžiai yra tinkami ir saugūs visiems žaidimo dalyviams, kaip leidžiama ir neleidžiama gyvūnams fiziškai liestis).

Kosminės raketos paleidimas

Eiga: pasiūlykite vaikams paleisti kosminę raketą į pykčio (arba nerimo) planetą. Susėdus visiems prie stalo paleidimo procesas pradėdamas:

- Pradžioje labai lėtai ir vis greitėjant, ir greitėjant trypti kojomis.
- Pradžioje labai lėtai ir vis greitėjant, ir greitėjant barbenti pirštais į stalą.
- Iš pradžių labai lėtai ir vis greitėjant, ir greitėjant ploti rankomis.
- Iš pradžių labai lėtai, tyliai ir vis greitėjant, garsėjant burgzti, užti, ploti rankomis.
- Kai garsai taps itin garsūs, staiga atsistoti ir bėgti „išmesti“ kosminę raketą į dangų ir po truputį mažinant garsą (kol bus girdimas tik tylus užimas) sugrįžti ir atsistoti prie stalo.

Raketa sėkmingai išskrido.

Dėl pernelyg didelio triukšmo vertėtų pagalvoti ar tikslinga įtraukti vaikus, kurie jautrūs stipriems aplinkos garsams.

Pasikalbėkite su vaikais apie tai, kaip jie mano, kas padėjo kiekvieno jų kosminei raketai pakilti (stipri jėga trypiant kojomis ir pan.), kokius veiksmus jiems patiko atlikti, kokią žinią jų paleista kosminė raketa gali nunešti į pykčio planetą ir pan.

Draugystės burtai

Eiga: kiekvienas vaikas pasigamina stebuklingą lazdele, kuria galės užburti 2–3 grupės vaikus, kad jie jam būtų geranoriški, draugiški. Vaikas paliečia kitą sakydama „(vardas), aš paverčiu tave (berniuku, mergaite), kuris (kuri) (pasako poelgi, kurio jis (ji) nekartos). Pavyzdžiui: „Jonai, aš paverčiu tave berniuku, kuris nepastumia manęs nuo suolo, kai rengiamės į lauką“, „Ugne, aš paverčiu tave mergaite, kuri prieš paimdama mano pieštukus, paprašo leidimo“. „Užburtas“ vaikas nieko neatsako, o turi apie tai pagalvoti. Jis nėra verčiamas pasikeisti, tačiau burtažodžio galia gali padėti suprasti savo elgesį.

Naudingos nuorodos

Knygos:

Andrea Erket (2011). Žaidimai agresijai įveikti. Presvika. Knygoje pateikiami praktiniai žaidimai, kuriuos žaisdami vaikai pažins savo negatyvius jausmus ir įpras juos įveikti.

Paolo Mancini, Luca De Leone (2019). Jausmai: atverk ir sužinok. Vilnius: Alma littera.

Aurelie Chien Chow Chine (2019). Mano jausmai: vienaragis Gastonas padės vaikams atpažinti užplūstančias emocijas ir patars, kaip su jomis elgtis. Baltos lankos.

Filmai:

„Ledo šalis“ (angl. Frozen), 2013 m. Režisieriai Krisas Bakas (Chris Buck) ir Dženifer Li (Jennifer Lee). Amžius: nuo 6 metų. (Filmas moko drąsos, gebėjimo suprasti ir reikšti savo emocijas, atsiverti kitiems ir mylėti.)

3.2.2. PYKTIS IR JO RAIŠKA

Pyktis dažnai tapatinamas su agresija. Pyktis yra **emocija**, agresija – fizinis veiksmas.

Pyktis – tai emocija, su kuria susiduria kiekvienas iš mūsų, tai natūralus jausmas, kaip ir džiaugsmas, liūdesys, nerimas, pasididžiavimas, baimė arba kitos emocijos. Svarbu, jog pykčio metu gebėtume šį jausmą tinkamai valdyti, ypatingai tai svarbu mažiems vaikams, kurių emocijos labai stiprios, o gebėjimai jas tinkamai reikšti riboti. Maži vaikai stokoja kalbos įgūdžių ir nesugeba pasakyti, kas jiems yra negerai, be to, jie gali patys to nesuprasti ir pyktis gali būti vienintelis vaikui žinomas ir prieinamas būdas išlieti savo stiprius jausmus. Vaikams sunku kontroliuoti savo impulsus, todėl supykus svarbu padėti išmokti laiku sustoti, nusiraminti, pyktį išveikti tinkamai, nekenkiant sau ir aplinkiniams.

Ugdymo specialistams, tėvams (globėjams) susidūrimas su intensyviomis mažųjų emocijomis tampa tikru iššūkiu, todėl pykčio situacijoje labai svarbus paties **suaugusiojo vaidmuo, jo laikysena susidūrus su vaiko pykčiu.**

- **Nepriimti asmeniškai.** Supratimas, jog stipraus pykčio akivaizdoje vaiko išsakyti žodžiai arba atlikti veiksmai yra tik stiprios emocijos pasekmė, gali padėti suaugusiajam ramiau žvelgti į situaciją.

- **Ramybės išlaikymas.** Norėdami, kad vaikas nesielgtų agresyviai, pirmiausia, patys turite būti tinkamas pavyzdys: supratingi, neignoruojantys vaiko poreikių, netaikantys drausminimui šaukimo, barimo arba fizinių bausmių. Nepraraskite savitvados, kai vaikas pyksta. Jei taip atsitinka, vaikas jaučia, kad gali valdyti kitus savo pykčiu.

- **Atsitraukimas.** Jei vaiko pykčio protrūkio metu suaugusysis jaučia, jog ramybės išlaikyti neįmanoma, svarbu į pagalbą pasikviesti kitą suaugusįjį (kolegą, tėtį, mamą), taip nors trumpam atsitraukiant ir skiriant kelias minutes savęs suvaldymui ir nusiramimui. Jei tokios galimybės nėra, svarbu bent trumpam mintyse sustoti, kelis sykius giliai įkvėpti, iškvėpti ir tik tada kalbėti su vaiku, ir spręsti situaciją.

- **Jvairių vaiko jausmų priėmimas.** Svarbu, jog vaikas jaustų, jog visi jo jausmai priimami, o ne slopinami. Neskatininkite vaiko slopinti savo pykčio. Slopinamas jis gali išsiveržti netikėtose situacijose dar stipriau arba vaikas nukreips pyktį į save. Būtina akcentuoti, jog visi tavo jausmai svarbūs ir reikalingi, priimti vaiko pyktį, stabdyti jo netinkamus veiksmus emocijos metu t. y. *tu gali pykti, bet nereikia muštis, stumdytis arba kitaip skaudinti save ir kitus.*

- **Jausmų raiškos skatinimas.** Mokykite vaikus atpažinti ir įvardyti savo jausmus, būsenas ir norus („aš pavargau“, „pykstu“, „noriu / nenoriu“, „daugiau“, „užteks“ ir pan.), darykite tai ir patys – vaikai mokosi iš mūsų.

- **Rūpesčio ir meilės rodymas.** Vaikams reikia jausti, jog net sunkiausiose situacijose jie yra mylimi ir suprantami. Pykčio situacijose svarbu išgirsti ir parodyti vaikui, kad jį girdite, suprantate ir priimate jį su visais jo jausmais (pvz., „Suprantu, kad labai supykai, jog neleidau tau eiti į lauką be kepurės, bet privalai ją užsidėti, nes pučia tikrai šaltas vėjas ir tu gali susirgti“). Rūpesčio, meilės parodymas ir pasakymas, jog suprantu, kad pyksti, bet tu man vis tiek svarbus ir aš tave myliu, padeda vaikui jaustis saugesniam ir ramesniam pykčio metu.

- **Nusiramavimo strategijų mokymas.** Mokymas pažinti pyktį, tinkamai jį reikšti tai kelias, kuris gali padėti vaikui išmokti tinkamai valdyti savo emocijas. Labai svarbu šias praktikas įgyvendinti tada, kai vaikas nurimęs, grupės veikloje, kasdienėje rutinoje ir pan. Iš anksto susitarkite su vaikais dėl taisyklių ir ribų, jas užrašykite arba nupieškite. Taisyklės galioja ir suaugusiems žmonėms (pvz., „Kai pykstu – atitraukiu, kalbu ramiu tonu“). Šiame skyriuje pateikiama keletas pratimų, naudingų pykčio raiškoje, daugiau nusiramavimo būdų, esant stiprioms emocijoms, galima rasti skyrelyje 3.2.3. Nusiramavimo strategijos.

- **Individualių vaiko poreikių pripažinimas.** Visi mes skirtingi, vaikų poreikiai, gebėjimai, raida taip pat labai skirtingi ir individualūs, nėra vieno recepto, kuris stebuklingai padėtų visose pykčio situacijose. Supratimas, jog vienas metodas negali padėti visiems vaikams, jog vienam pykčio situacijoje svarbu aktyviai išsiliesti, kitam ramiai vienam pabūti, dar kitam užsiimti raminančia veikla, leidžia stebėti, pažinti vaikus ir rasti individualų priėjimą prie kiekvieno vaiko.

KAIP NURAMINTI ĮSIAUDRINUSĮ VAIKĄ:

- Nukreipkite dėmesį, panaudojant mėgstamą personažą arba frazę „Pažiūrėk, kas už lango...“
- Atkartokite, pamėgdžiokite netinkamą vaiko elgesį.
- Pajuokaukite: „Kur dingo vaikas? Matau tik ožiuką. Tuoj auklėtoja pavirs ragana“.
- Jei vaikas mušasi, sulaikykite jį, ramiai ir tvirtai pasakykite, kad to daryti negalima. Kalbėkite trumpais ir aiškiais sakiniais, nesišypsokite, nejuokaukite, teiginiai neturėtų skambėti kaip prašymai („Gera?“, „Prašau“), bet ir nešaukite. Atsiminkite, kad mažam vaikui informaciją reikia nuolat ir nuolat kartoti. Kalbėdami su vaiku pritūpkite, kad akys būtų tame pačiame lygyje.
- Apkabinkite vaiką ir laikykite, raminamu balsu įvardykite vaiko jausmus ir esamą situaciją. Nesiūlykite žaislų arba filmuko – pabūkite šalia vaiko su kuo mažiau išorinių dirgiklių, kad jis turėtų galimybę nurimti.

- Pašalinkite iš situacijos (liepkite nueiti ir pabūti ramiai tiek minučių, kiek vaikui metų). Ramybės kėdė, palapinė, kitas kambarys – taikoma ne kaip bausmė arba smagus laiko leidimas, o nusiramavimo vieta. Galima duoti antistresinį kamuoliuką, plėšyti lapą, nupiešti pyktį ir pan.

- Jei labai įsiaudrina, žaloja save, stipriau apkabinkite ir sulaikykite. Jei negalite išlaikyti, ramiai pabūkite šalia, paglostykite nugarą. Galite pasiūlyti nusiplauti rankas arba nusiprausti šaltu vandeniu. Galima staigiai papūsti į veidą.

- Vaikui nurimus, aptarkite, kas įvyko, padėkite įvardyti jausmus, rasti tinkamą sprendimą: „*Atsimeni, tu šiandien labai norėjai pažaisti su Urtės meškiuku, bet ji tau jo nedavė, ir tu labai supykai. Turbūt labai norėjai to meškiuko, tiesa? Ką manai, jei būtum davus jai savo lėlytę ir paprašius, kad duotų meškiuką trumpam pažaisti?*“

ATVEJIS

Lopšelio darželio grupėje (2–3 m.), laisvu nuo užsiėmimų metu, vaikai žaidžia pasiskirstę erdvėje. Emilija važinėjasi žaisline mašinyte, Lukas bando sustabdyti mergaitę atsistodamas prieš mašiną ir neleisdamas mergaitei važiuoti. Emilijai pasisukus kita kryptimi, Lukas supyksta, čiumpa už mašinos vairo ir įkanda mergaitei į ranką. Berniukui įkandus Emilija išsigąsta ir pradeda verkti.

Į situaciją iškart sureaguoja auklėtoja ir auklėtojos padėjėja, auklėtoja nuramina Emiliją, apžiūri jos ranką, pakiša po šaltu vandeniu. Tuo tarpu auklėtojos padėjėja palydi Luką ant nusiramavimo kėdutės, jog jis nurimtų ir pagalvotų apie savo netinkamą elgesį. Lukui nurimus, auklėtoja primena jam, jog grupėje visi draugauja ir neskaudina vieni kitų. Akcentuoja, kad žaislais dalijasi visi vaikai, reikia paprašyti žaislo, palaukti kol kitas vaikas pažais arba susirasti kitą žaislą. Vaikų tėvai (globėjai) informuojami apie situaciją, Luko mamai panešama apie netinkamą elgesį ir prašoma, jog pakalbėtų su sūnumi, kad tokie atvejai nepasikartotų.

Ką dar buvo galima padaryti šioje situacijoje:

- Didžiausias dėmesys smurto atvejais turi būti skiriamas aukai, o ne skriaudėjui. Šiuo atveju, greitas reagavimas, mergaitės nuraminimas ir berniuko palydėjimas nusiraminti buvo tinkami veiksmai. Patartina nusiramavimo kėdutę keisti į nusiramavimo erdvės sukūrimą, kur vaikas galėtų išreikšti savo emocijas (ištrypti, iškvėpuoti, nupiešti, suplėšyti, išrėkti ir kt.). Svarbu, jog vaikai būtų supažindinti su nusiramavimo kampeliu ir žinotų kokiais atvejais ir kaip juo naudotis.

- Ko pritrūko šioje situacijoje, bet ką labai svarbu akcentuoti – jausmų pažinimas ir jų raiška. Tik įsikišant į situaciją stabdome vaiką ir įvardijame: „*Lukai, suprantu tu pyksti ir tai normalu, bet kandžiotis ir skaudinti kitą negalima. Eime nurirsi, o tada pakalbėsime*“.

- Vaikui nurimus, su juo aptariame nutikusį įvykį, svarbu akcentuoti, jog jis gali pykti, tačiau svarbu neskriausti kitų. Aktualu vaikui priminti kaip jis gali tinkamai išlieti savo pyktį: „Lukai, kaip galvoji, ką galima daryti, kai supyksti? Gal galima patrepsėti, eiti papiešti, o gal pavar-tyti knygelę? Kaip manai, ką galėtum nuveikti, kai kitą kartą supyksti?“

- Po nusiramino tinkama vaikui trumpai priminti taisykles, bei pasiūlyti kelias alter-natyvas ką vaikas gali daryti negavęs norimo žaislo, kaip buvo padaryta šiuo atveju: „Lukai, prisimeni, mes grupėje turime taisyklę, jog vieni su kitais elgiamės draugiškai. Kai kitą kartą norėsi žaislo su kuriuo žaidžia kitas vaikas, gali jo paprašyti, gali palaukti, kol mergaitė išlips iš mašinėlės arba gali pasiūlyti pasikeisti žaislais.“

Taip pat svarbu pakalbėti su Luko mama apie vaiko netinkamą elgesį. Aktualu, ne tik akcentuoti problemos sprendimo būtinumą, bet ir suteikti informacijos kaip vaikas gali pažinti ir mokytis reikšti savo jausmus, galima pasiūlyti darželio psichologo arba socialinio pedagogo konsultaciją.

PRATIMAS „PYKČIO SIGNALAI“

Mokyti vaikus pažinti pyktį, t. y. kaip pažinti pykčio signalus savo kūne. Kartu su vaikais grupėje diskutuojama kas vyksta su mūsų kūnu kai pykstame?

- Kūnas įsitempia.
- Suraukiame antakius.
- Akys įsitempia ir susiaurėja.
- Stipriai suspaudžiame arba griežiame dantimis.
- Pradedame garsiai kalbėti, šaukti arba atvirksčiai, nieko nesakome.
- Šnervės išsiiplečia.
- Kaista, raudonuoja veidas, ausys.
- Suspaudžiame kumščius.
- Širdis pradeda greičiau plakti.

Vizualizuojant užduotį galima naudoti žmogaus kūno trafaretą, piešti kūną ant lentos, di-delio plakato ir kt. Baigus užduotį, vaikams akcentuoti kaip svarbu pastebėti pykčio signalus ir suprasti kas su mumis vyksta, jog galėtume tinkamai išreikšti šią emociją.

PRATIMAS „PYKČIO ŠVIESOFORAS“

Vaikus nuo mažens mokome ką reiškia šviesoforo spalvos ir kaip elgtis degant vienai arba kitai spalvai, t. y. raudona spalva rodo, kad negalima eiti ir reikia sustoti, geltona rodo, kad rei-kia laukti, ir žalia, kad galima eiti. Šviesoforo spalvų metodą galima panaudoti siekiant vaikus mokyti pykčio valdymo.

RAUDONA. Ši spalva dega kai esi labai supykęs, pagrindinis žingsnis SUSTOK, nusiramink. Kai negalime suvaldyti emocijos, ypač pykčio ir įniršio, turime sustoti taip, kaip sustotume prie

šviesoforo, kai užsidega raudona šviesa. Kai pyktis mus užvaldo, tai reiškia, kad laikas sustoti ir apmąstyti tai, kas vyksta.

GELTONA. Kai jau šiek tiek nurimai ir esi „vidutiniškai supykęs“ PAGALVOK apie tai kas nutiko, kaip jautiesi ir kaip norėtum spręsti šią situaciją. „Kaip aš dabar jaučiuosi?“, „Aš esu piktas“, „Aš liūdnas?“ Pakvieskime vaiką apmąstyti kaip jis galėtų šią situaciją išspręsti, koks sprendimas jam teiktų didžiausią naudą.

ŽALIA. Ši šviesa įsivaizduojamame šviesofore užsidega, kai esi nurimęs ir gali VEIKTI. Tada gali pasakyti kas tave nuliūdino ir ko tu norėtum. Pavyzdžiui, „man buvo skaudu, kai tu nedavei man lėlytės, gal galėtum ir man duoti pažaisti“.

PRATIMAS „O KAS, JEI ...“

Šiuo pratimu skatiname vaikus apmąstyti kaip mūsų sprendimai pykčio situacijoje atsiliepia mums patiems ir kitiems šalia esantiems. Galima grupėje pateikti kelias situacijas analizei:

Ernesta supyko, kad Toma neleido jai atsisėsti ant norimos kėdės ir supykusi jai įkando.

Kajus supyko, kad Indrė neleido jam pirmam nusiplauti rankų grįžus iš lauko ir ją pastūmė.

Gedas pavadino Kristupą bjauriu slieku, nes nepasidalijo su juo saldainiu.

Grupėje aptariame situacijas pagalvodami kaip po šios situacijos jautėsi vaikas, kuris buvo supykęs ir šalia jo esantys, kuriuos jis / ji įžeidė. Aptarimui galime piešti emocijų lenteles: pvz., kaip jautėsi Toma kai Ernesta jai įspyrė (lenteleje piešiame verkiantį veiduką), kaip jautėsi pati Toma įspyrusi kitai mergaitei (liūnas, apgailėstaujantis veidukas). Skatiname vaikus pagalvoti kaip šioje situacijoje buvo galima pasielgti kitaip: pvz., sustoti, įkvėpti iškvėpti tris kartus ir pasakyti Tomai, jog aš noriu sėdėti šalia tavęs šioje kėdėje. Apibendrinti, kaip jaučiasi mergaitės šioje situacijoje, Ernesta nusiraminsi ir taikiai pasielgusi (linksmas veidukas), Toma išgirdusi gražų prašymą (laimingas, besišypsantis veidukas).

PRATIMAS „PYKČIO IŠTRYPIMO KILIMĖLIS“

Vaikams pristatoma, jog vienas iš pykčio raiškos būdų gali būti pykčio ištrypimas. Kartu su vaikais kuriamas pykčio ištrypimo kilimėlis, išdalijami pėdučių trafaretai, ryškus storesnis popieriaus lapas, ant kurio vaikai klijuoja padarytas pėdutes, jas gali apipavidalinti, nupiešiant pykčio emociją ir kt. Pabaigus kurti kilimėlius, vaikams pristatoma, kad nuo šiol grupėje bus pykčio ki-

limėlis, jog esant pykčio situacijai, vaikai galėtų ateiti ir ištrypti savo pyktį, vaikams siūloma pabandyti „ištrypti pyktį“: *stipriai bėgant, šokinėjant, greitai žingsniuojant* ir patiems atrasti naujų ištrypimo būdų. Vaikai savo pagamintus pykčio kilimėlius neša si namo, jog ten taip pat galėtų naudoti šį metodą. Tėvams (globėjams) trumpai pristatoma pykčio ištrypimo kilimėlio esmė.

PRATIMAS „PYKČIO MAIŠELIS“

Pratimu siekiama vaikus mokyti, kaip tinkamai išreikšti nemalonias emocijas, nepakenkiant sau ir nepažeidžiant kitų gerovės. Pratimo tikslas – išmokyti vaiką valdyti pyktį. Veiklai reikės nedidelio užrišamo maišelio. Kai vaikas supyksta, jam liepiama šaukti į maišelį tol, kol iššauks visą pyktį ir jo nebejaus. Paskui maišelis su jame likusiu pykčiu užrišamas. Kai susikaupia daug pykčių, maišelis išnešamas į lauką ir pykčiai paleidžiami.

PRATIMAS „PIKTULIO KŪRYBINĖS DIRBTUVĖLĖS“

Pratimo pradžioje vaikams pristatoma, jog šiandien vyks kūrybinės dirbtuvėlės, kurių metu bandysime rasti geriausius būdus kaip valdyti savo pyktį. Veiklos metu vaikams primenama kaip svarbu neužgniaužti savo pykčio, išreikšti jį nežalojant savęs arba kitų esančių šalia. Vaikams išdaljamos kvadratinės kortelės, kuriose vaikai piešia pykčio raiškos būdus, kurie jiems padeda pykčio situacijose. Po pratimo su vaikais aptarti pasirinktus būdus, ar jie tikrai tinkami ir padeda pyktį išreikšti pozityviai. Su vaikais kalbama, kurie būdai jiems labiausiai patiko, kokius galima būtų panaudoti darželio grupėje. Atrinkus geriausius pykčio raiškos būdus, kortelės suklijuojamos ant didelio lapo ir kabinamos matomoje darželio erdvėje, jog esant pykčio situacijai, vaikai juos prisimintų ir naudotųsi.

PRATIMAS „BOMBOS VIZUALIZACIJA“

Paaiškinkite vaikui, kad pykdamas jis būna kaip tikinti bomba. Pasiūlykite įsivaizduoti bombą su daugybe įvairiaspalvių laidelių, kurių vienas yra raudonas. Jei nori, bombą jis gali nupiešti. Kad padarytų bombą nekenksmingą, liepkite nukirpti arba nutraukti raudoną laidelį – tai jis gali padaryti kiekvieną kartą kilus pykčiui. Vėliau, tik pajutę jį apimant pykčiui, pasiūlome nukirpti raudoną bombos laidelį, primindami neigiamas pasekmes: „Būtų gerai, kad nukirptum bombos laidelį, kitaip tavęs laukia pasekmė. Tikrai būtų liūdna.“ Vaikas įgyja aiškią veiksmingą priemonę kontroliuoti savo pykčiui.

Galimi ir kiti vizualizacijų variantai:

- Įsivaizduok, kad pyktis tai tavyje gyvenantis drakonas / pykčio debesėlis, o tu esi riteris, kuris turi stebuklingų ginklų su tuo drakonu kovoti. Kai supyksti užsimerk ir įsivaizduok, kaip riteris nugalė drakoną.
- Įsivaizduok savo pyktį, kaip didžiulį sniego ritinį ir kai supyksti po truputėlį mintyse tą sniego gniužulą ištirpink iki mažytės sniego gniūžtės.

Naudingos nuorodos:

Leidykla „Nieko rimto“ turi išleidusi net keletą knygelių mažiesiems apie pyktį ir kitų emocijų valdymą. Čia vaikai ras pykčio valdymo būdus skirtingose knygų herojams pasitaikančiose situacijose. Geriausi tokių knygų pavyzdžiai galėtų būti: Šarūnės Baltrušaitienės „Kaip zuikis jausmus pažino“ („Nieko rimto“, 2017) ir Tuulos Korolainen „Katulis ir pykčio maišelis“ („Nieko rimto“, 2016).

Pasakų klausymas, veikėjų veiksmų, poelgių, jausmų aptarimas gali padėti vaikams pažinti pyktį ir suprasti kaip jį tinkamai reikšti. „Katulis ir pykčio maišelis“ <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000160686/vakaro-pasaka-tuula-korolainen-katulis-ir-pykcio-maiselis>

Vaikų mėgstami personažai Kakė Makė ir Netvarkos nykštukas kalba apie pyktį bei ką daryti supykus:

„Kakė Makė mokosi suvaldyti pyktį“ <https://www.youtube.com/watch?v=rwamlso-7HA>

„Ką daryti kai labai supyksti. Ką pasakė Kakė Makė?“ https://www.youtube.com/watch?v=1QG_Jafz5X8

Animaciniame filmuke „Išvirkščias pasaulis“ kalbama apie pagrindines emocijas, kurias patiria veikėja Railė, pyktis viena iš jų <https://www.pasakos.lt/isvirkscias-pasaulis/>

3. 2. 3. NUSIRAMINIMO STRATEGIJOS

Iškimokykliniame, priešmokykliniame amžiuje vyrauja itin stipri emocijų raiška, nes vaikai dėl ribotų galimybių (kalbos, socialinių įgūdžių, emocijų valdymo stokos) dažnai nežino kaip kitaip išreikšti savo poreikius bei valdyti emocijas. Stipraus nerimo, baimės, džiaugsmo, nuostabos, liūdesio, nusivylimo ir kt. emocijų apimti vaikai stokoja žinių ir gebėjimų kaip tvarkytis su savo jausmais. Nusiramino strategijų mokymas ir savireguliacijos įgūdžių stiprinimas būtinas pozityviai mažųjų emocijų raiškai.

• **Nusiramino strategijos naudojamos esant įvairių emocijų raiškai.** Dažnai kalbant apie emocijų raišką akcentuojamos ne tokios malonios emocijos: pvz., pyktis, liūdesys, nerimas, ir kt., tačiau lygiai taip pat strategijas galime taikyti, kai vaikai susijaudinę po itin džiaugsmingo įvykio, nustebinusio veiksmo ir kt.

JAV atliktų tyrimų duomenimis, nuo 25 iki 50 proc. šešiamečių susiduria su savireguliacijos įgūdžių stoka.

• **Padėkite vaikams atrasti individualiai jiems tinkamas strategijas.** Taikant nusiramino strategijas svarbu atsižvelgti į kiekvieno poreikius, pomėgius arba individualias savybes. Nusiramino strategijų spektras gana įvairus: vizualizacijos, kvėpavimo, atpalaidavimo pratimai, aktyvios žaidybinės veiklos, kūrybinės užduotys ir kt. Skatintina, vaikams sudaryti sąlygas išbandyti įvairius nusiramino būdus ir atrasti konkrečiai jiems priimtinausius metodus. SVARBU, jog paieškos vyktų kai vaikai ramūs ir nepervargę, o tada įsisavinę ir aptarę būdus, gebėtų, padedami suaugusiojo, taikyti juos emocijų raiškoje.

• **Taikant nusiramino strategijas grupės lygmeniu būtina įvertinti esamą situaciją.** Būna dienų kai grupėje vaikai išsibalansavę, numatytos veiklos sunkiai įgyvendinamos, emocijos liejasi per kraštus ir veiksminga veikla sunkiai įsivaizduojama.

Tokiu atveju svarbu įvertinti grupės poreikius, laiko išteklius, siekiamą tikslą ir tada pasirinkti tinkamiausią nusiramino strategiją.

• **Vaikų mokymas suprasti savo emocijas ir gebėti taikyti nusiramino strategijas stiprina jų savireguliacijos gebėjimus.** Šių gebėjimų plėtotėi svarbus ugdymo tęstinumas ne tik darželio aplinkoje, bet ir namuose.

Vizualizacija „SAUGI VIETA“

Skatintina metodą praktikuoti kasdienėje darželio veikloje, jog vaikams tai taptų natūraliu įrankiu, kurį jie galėtų naudoti savarankiškai esant stiprioms emocijoms. Pratimą pradeda pedagogas, paprašydamas vaikų patogiai įsitaisyti (galima atsigulus ant didelio kilimo, susėdus ant kėdučių ir kt. variacijos). Tada vaikai užsimerkia ir pedagogas ramiu, švelniu tonu pasakoja: „Įsivaizduokite, jog saulėtą šiltą dieną einate miško takeliu. Miškas yra saugus, kvepiantis samanomis, palei takelį žydi gėlės, skraido drugeliai. Tuomet pamatote aukštą kalną ir į jį kopiate, jums visai nesunku tai daryti. Užlipus ant kalno pamatote didelę erdvę – mišką iš viršaus. O tolėliau – kitas kalnas, o jame – didelė ola. Jūs pajuntate, kad ant nugaros turite sparnus. Kelis kartus jais suplasytės, jog įsitikintumėte jų stiprumu, ir pasileidžiate skristi virš miško. Taip pasiekiate tolimą kalną. Ant jo nusileidus, sparnai dingsta, o jūs nusprendžiate įeiti į olą. Joje matote duris. Už tų durų – jūsų saugi vieta. Kai praversite duris, pateksite į savo saugią vietą. Tai gali būti ir jums pažįstama, ir nepažįstama vieta. Kai būsite pasiruošę – atverkite duris. Užėję, apsižvalgykite, ką ten matote, kas jus supa, kas yra aplink“. Kai būsite pasiruošę – atsimerkite ir nupieškite savo saugią vietą. Siekiant užtvirtinti pratimą – galima pirmą kartą su vaikais nupiešti jų įsivaizduojamą saugią vietą.

Aptariant su vaikais pratimą, akcentuokite, jog kai mus apima stiprios emocijos visada galime prisiminti savo saugią vietą. Pasiūlykite, esant tokioms situacijoms, iškelti virš galvos rankas su dviem sukryžiuotais pirštukais, užsimerkti, o tada mintimis eiti į savo saugią vietą.

Vizualizacija „BALTO PAUKŠČIO SKRYDIS“

Pratimą rekomenduojama naudoti grupės veikloje, kai matome, jog vaikai pernelyg susijaudinę, nerimastingi. Užsimerkiame. Atsigulame ir įsivaizduojame tai, apie ką kalba pasakotojas: „Aš guliu ant šilto geltono smėlio, virš manęs ramus, tyras, mėlynas dangus. Dangumi skrenda baltas paukštis. Aš pakylu ir skrendu kartu su juo. Aš pats esu tas paukštis. Aš skrendu ramiu mėlynu dangumi. Po manimi rami mėlyna jūra. Tolumoje matyti geltonas smėlio krantas, jis artėja. Aš priskrendu, nusileidžiu ant šilto geltono smėlio, vėl tampa žmogumi ir guluosi ant nugaros. Aš guliu ant šilto geltono smėlio, virš manęs ramus mėlynas dangus. Aš atsipalaidavęs, aš ilsiuosi, aš ramus“. Atliekant pratimą galima pasitelkti foninį garsą (jūros ošimą, vandens tyvuliavimą ir kt.). Pratimo pabaigoje su vaikais galima pasikalbėti: kaip jie jautėsi? Kur keliavo? Kas jiems kelionėje labiausiai patiko?

Kūrybinė veikla „NUSIRAMINIMO AKMENĖLIAI“

Kūrybinis procesas leidžia vaikams išlieti savo jausmus konstruktyviais būdais, ši veikla vaikams padeda susidoroti su nerimu, pykčiu, susijaudinimu, liūdesiu ir kitomis stipriomis emocijomis. Ieškant būdų kaip mokyti vaikus nurimti, esant stiprioms emocijoms, naudinga pasitelkti piešimą ant akmenėlių. Veiklai reikia pasirūpinti akmenėliais bei įvairiomis kūrybinėmis priemonėmis (pieštukai, kreidelės, dažai, klizai, lipdukai, karoliukai ir kitos dekoravimo priemonės). Metodą galima taikyti labai įvairiai, galimas laisvas piešimas, galima vaikams paskirti tam tikrą temą, formą ir pan. (spalvinimas spalvomis pagal jausmą, tam tikro personažo piešimas, emociukų piešimas, ramybės žuvytės ir kitos idėjos). Skatintina, jog pradžioje šį

būdą naudotumėte grupės lygmeniu, vaikams susipažinus, galima informuoti, jog esant poreikiui, priemonės galima rasti tam tikroje vietoje ir piešti, kai tik to reikia.

Kūrybinė veikla „KIŠENINIS DRAUGAS“

Kišeninio draugo idėja itin tinkama dirbant su pačiais mažiausiais, toks draugas leis jiems jaustis saugiau, ramiau, ne tokiems vienišiams. Pradžioje

vaikai su pedagogų pagalba gamina savo kišeninius draugus. Tam prireiks: plokščių akmenukų, degtukų dėžučių, klijų, žirklių, audinių skiaučių, lipdukų, įvairių dekoru priemonių. Pirmiausia, vaikai apipavidalina savo draugą, kurį piešia ant akmenuko, vėliau kuria draugui namelį / lovelę, kuriame jis gyvens, tam naudojama degtukų dėžutė, kuri įvairiai apipavidalinama (dėžutės vidų galima iškloti audiniu, vata ir kt.), tada dekoruojama namelio fasadinė pusė, tam pasitelkiant įvairias turimas dekoru priemonės. Tokį pagamintą namelį kiekvienas vaikas gali turėti grupėje, galima susitarti, jog kai jaučiamės liūdni, vieniši, neramūs, galime su savo draugu pasikalbėti, jam pasiguosti, papasakoti kaip jaučiamės, kas mus neramina ir pan. Draugo turėjimas ramina vaikus, leidžia jiems jausti saugiau ir stabiliau sunkiose situacijose.

Atsipalaidavimo žaidimas „MAGIŠKAS KILIMAS“

Patartina šį žaidimą atlikti ant didelio kilimo arba gimnastikos kilimėlių. Pristatote vaikams žaidimą, paaiškindami, kad žaidimo metu įsivaizduojame, jog šis kilimas yra magiškas ir gebantis labai greitai skrieti, tačiau jo greitis priklauso nuo vaiko(-ų) atsipalaidavimo. Jei esančiųjų ant kilimo kūnai atsipalaidavę, kilimas geba skrieti labai greitai, bet jei esame įsitemę kilimo greitis lėtėja. Vaiko(-ų) tikslas žaidimo metu kuo labiau atsipalaiduoti, jog „transporto priemonė“ taptų kuo greitesnė. Žaidimo metu galime skelbti pauzes, kada patikriname kiek vaikų kūnai atsipalaidavę (pakeldami rankytes, kojytes, jog jos būtų kuo laisvesnės ir pan.). Žaidimą pedagogas gali pateikti įvairiai, paklausdamas vaikų kur keliausime, tada įgarsindamas kelionės maršrutą, pavyzdžiui: „Dabar visu greičiu skriesime į vasarą, mūsų transportas įsibėgėja, visi atsipalaiduojame ir riedame vis greičiau, greitai praskrendame lietingą rudens šalį, padarome pertraukėlę, patikriname kaip veikia mūsų stebuklingas kilimas (patikriname ar vaikai atsipalaidavę). Ir vėl skriejame pirmyn per ledinę žiemos karalystę, skrendame žaibo greičiu, kad nesušaltume ir kuo greičiau pasiektume pavasario pilį. Štai pilis jau matosi, mums labai gerai sekasi, atpalaiduojame rankytes, kojytės, kūnelį, galvytes ir skrendame į gėlėmis kvepiančią ir žydinčią vasarą. Štai ji, didinga ir gėlėta vasaros šalis“.

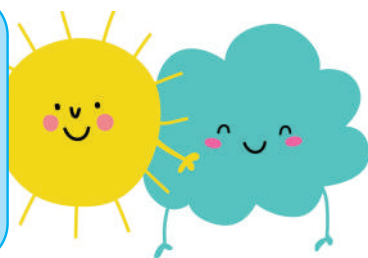
Tingi jūros žvaigždutė

Atsigulkite ant nugaros, rankas ištieskite į šonus, kojas plačiai pražerkite. Gulėkite labai ramiai ir įsivaizduokite, kad esate jūros žvaigždė, besiilsinti jūros dugne. Įkvėpkite, o iškvėpdami atpalaiduokite rankas. Vėl įkvėpkite, o iškvėpdami atpalaiduokite kojas, įkvėpkite, o iškvėpdami atpalaiduokite galvą. Stenkitės būti kuo ramesnė jūros žvaigždė jūros dugne. Kartokite sau „Aš ramus / rami, aš ramus / rami...“

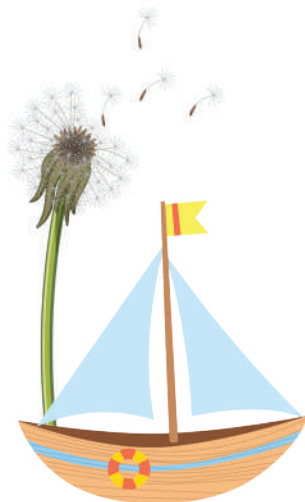
Saulutė ir debesėlis

Saulutė pasislėpė už debesėlio, tapo vėsu – reikia susiriesti į kamuoliuką ir taip pasistengti sušilti, sulaikyti kvėpavimą. O kai ji išlenda ir tampa karšta – reikia atsipalaiduoti ir iškvėpti. Žinoma, saulutę ir debesėlį galima ir įsivaizduoti, tačiau vasarą būtų visai smagu pažaisti tokį žaidimą lauke.

Pienės pūko pūtimas

Užsimerk ir pamatyk pievą, kurioje daug pienuų pūkelių. Vieną nusiskink ir nupūsk pienės pūkelius. Dar kartelį papūsk – ne visi pūkeliai nuskrido. Dabar jau visi skrenda. Šaunuolis(-ė)“

Laivelio plukdymas

Įsivaizduok, kad mūsų laivelis plaukia, plaukia ir staiga sustoja. Padėkime jam plaukti, pasikviesdami vėją. Įkvėpkime daug oro ir garsiai pro burną iškvėpdami plukdykime mūsų laivelį. Nagi, pamėginkime dar kartą. Noriu išgirsti, kaip pučia vėjas.

Kvėpavimo pratimas „PENKIŲ PIRŠTUKŲ NUSIRAMINIMAS“

Pedagogas trumpai pristato pratimą, pasakydamas, jog šiam pratimui reikės vienos rankos penkių pirštų ir kitos rankos rodomojo piršto. Rodomuoju pirštu brauksime į viršų kitos rankos plaštakos išoriniu kontūru, pradedant nuo riešo, kylant nykščiu. Trumpam sustosime pasiekę nykščio viršų ir brauksime žemyn link kitų pirštų. Tai pakartosime su visais pirštais. Tačiau to neužtenka, prie viso to prijungsime ir kvėpavimą. Braukdami pirštu į viršų įkvėpsime pro nosį, pasiekę piršto viršų trumpam sustosime, ir, leisdami žemyn, iškvėpsime pro burną. Svarbu, kad kiekvienu etapu mintyse skaičiuotumėte iki trijų. Tad pabandykime visi kartu. Vaikams primename, jog šį pratimą jie gali atlikti kai yra pikti, įsitempę arba susijaudinę, kvėpavimas padės susitelkti ir nusiraminti.

FIZIŠKAI AKTYVI VEIKLA

„GYVŪNĖLIŲ JOGA“

Pateikiama keletas pagrindinių jogos pozų, daugiau variacijų ir pratimų galima rasti: Vaikų jogos pasakojimas. Afrikos gyvūnėliai: <https://www.youtube.com/watch?v=3eXfNjQObDI>

Iš stovimos padėties truputį pasilenkite, sunerkite rankas ir pamojuokite jomis į šonus, kaip dramblys straubliu.

Tai vaikiška jogos pozos „Kobra“ versija. Ji padeda ištempti krūtinės ir pilvo raumenis bei „pažadinti“ organizmą. Vaikas turi atsigulti ant pilvo, rankas padėti ties šonais ir kelti nuo grindų krūtinę, rankas tiesdamas atgal ir ištempdamas kaklą.

Atsistokite ant rankų ir kelių ir tada lėtai stokitės ant kojų, keldami dubenį į viršų.

Atsisėskite priglaudę kelius prie krūtinės. Atpalaiduokite ir pailgva stumdami kelius nuleiskite kojas į abi puses. Laikykite rankas ant pėdų ir kulkšnių. Paplasnokite keliais kaip drugelis sparnais.

Atliekant šią pozą, reikia atsistoti ir rankas ištiesti į šonus tarsi sparnus. Tuomet reikia pasilenkti į priekį, vieną koją ištiesiant ir pakeliant už savęs arba laikant sulenktą. Rankomis galima balansuoti, svarbiausia, kad koja būtų įtempta. Tai puiki poza susitelkimui bei pusiausvyrai lavinti.

Atsistokite ant keturių (ant ištiesių rankų ir sulenktų kelių), tada išrieskite nugaras kaip katytė, o dabar vėl įtraukite, lyg tvirtai ir tiesiai stovinti karvytė. Atliekant pratimą galima paskatinti vaikus sakyti „Mūū“ ir „Miaau“.

Fiziškai aktyvi veikla „NELEISK BALIONUI NUKRISTI“

Veiklą galime taikyti grupės veikloje, kai matome, jog vaikai apimti stiprių emocijų, susijaudinę, sunkiai susikoncentruoja ramesnei veiklai. Fiziškai aktyvi veikla padeda vaikams „išlieti“ visą įtampą ir jaudulį. Pedagogas, įvertindamas grupės dydį, pasiruošia keletą pripūstų balionų. Vaikai informuojami, jog veiklos metu balionai negali nukristi ant žemės, t. y. jie turi atmušti balioną, jog jis nenukristų ant žemės. Vaikai suskirstomi į keletą grupelių ir kiekvienai jų duodamas balionas, kuris turi kuo ilgiau išsilaikyti ore ir nepaliesi žemės. Žaidimą galima kartoti keletą kartų, kol prarandamas grupės susidomėjimas.

Fizinė veikla „EMOCIJŲ FUTBOLAS“

Tai veikla, kurios metu vaikai savo emocijas išlieja per fizinį veiksmą. Šiame žaidime įsivaizduojame, jog kamuolys tai nemaloni emocija, kurią dabar jaučiame. Tikslas – emociją „išveikti“ aktyvia fizine veikla, t. y. vaikai spardo kamuolį į tariamus arba tikrus vartus. Patartina veiklą atlikti lauke arba salėje, jog vaikai turėtų daugiau erdvės. Žaidžiant su vaikais kamuolį galima apipavidalinti atitinkama emocija (pykčio, nerimo, išgąščio ir kt. emocijų veidukais). Veiklos metu vaikai supažindinami ir mokomi, jog aktyvi veikla gali būti ne tik smagus žaidimas, bet ir naudingas bei tinkamas įrankis emocijų raiškai.

Aktyvi veikla „MUZIKINIS JUDESYS“

Muzika tai priemonė, kuri ramina, stabilizuoja ir padeda grįžti į save. Sujungus muziką, dainas ir judesį, galime grupėje vaikams padėti ištrepsėti, išplotti, iššokinėti susikaupusią įtampą ir emocijas. Tam labai tinka dainelės, kurios vaikus įtraukia dalyvauti ne tik dainuojant, bet ir atliekant tam tikrus veiksmus. Tinkamos dainelės: „Atsitūpk, atsistok“, „Jei patinka ši dainelė daryk taip ...“, „Vabaliukų dainelė“, „Piratų mankšta“, „Aram sam sam“, „Autobuso ratai“ ir kt.

*Atsitūpk, atsistok
Dar kartelį tūpk ir stok.
Su kojytėm trep trep trep.
Su rankytėm pliaukšt, pliaukšt, pliaukšt*

*Jeį patinka ši dainelė, tai paplok.
Jeį patinka ši dainelė, tai paplok.
Jeį patinka ši dainelė, tai dainuoki per dienele,
Jeį patinka ši dainelė, tai paplok.
Pakartojimai (patrepsėk, šauk valio, pakartok ir kt. variacijos).*

Šias ir kitas paminėtas daineles galima rasti:

„Piratų mankšta“ <https://www.youtube.com/watch?v=Veb2aqddbbk>

„Atsitūpk, atsistok“ <https://www.youtube.com/watch?v=3wjyjWn2-Ww>

„Vabaliukų dainelė“ <https://www.youtube.com/watch?v=pnGe74a2OB0>

„Jei patinka ši dainelė“ <https://www.youtube.com/watch?v=Orhy9tHLeLs>

„Aram sam sam“ <https://www.youtube.com/watch?v=oN9i3Vn715s>

„Autobuso ratai“ <https://www.youtube.com/watch?v=kap24WXgt-E>

Naudingos nuorodos:

Lietuvių liaudies, tradicinių ir šiuolaikinių dainelių rinkinys „PUČIA VĖJAS“, skirtas ikimokyklinio amžiaus vaikams. Dauguma dainų ir eilėraščių atliekami su judesiais bei atkartojimais. https://www.youtube.com/playlist?list=PL2L3ZKgR6WH7-9GmovKqPhBWTIC_Z1hTN

PIKU ramūs vaikai. Meditacinės istorijos vaikams, čia galima rasti įvairių meditacinių pasakojimų: „Gerumo kibirėlis“, „Užburtas rudens miškas“, „Stebuklingas burbulų pūtiklis“, „Slaptas sodelis“ ir kt. https://www.youtube.com/channel/UCByh45MzBw__Zu-NcUe67wg

3. 2. 4. KONFLIKTAI, JŲ SPRENDIMO BŪDAI

Vaikų konfliktai – tai bendravimo dalis, kuri neretai trikdo suaugusiuosius. Tačiau tam tikras konfliktų kiekis ne tik normalus, bet ir naudingas vaikams. Tam, kad vaikai išmokyti tinkamai spręsti konfliktus, jie turi susidurti su konfliktu. Suaugusieji neturėtų dalyvauti absoliučiai visuose vaikų konfliktuose ir skubėti įsikišti konfliktui tik prasidėjus. Svarbu stebėti situaciją, leisti patiems rasti išeitį – vaikai dažnai sugeba rasti puikių sprendimų savarankiškai. Tačiau jei pastebime, kad konfliktas įsisiūbuoja, perauga į fizinį arba emocinį smurtą, turime įsiterpti ir padėti vaikams konfliktą išspręsti.

Pagalba vaikams sprendžiant konfliktus:

- Sustabdykite netinkamą vaikų elgesį. Apibūdinkite tai, ką pastebėjote. Mokykite suvaldyti emocijas, padėkite vaikams tinkamai įvardyti juos užplūdusius jausmus, padėti nusiraminti.

„Stop! Matau, kad nepasidalijate žaislu ir supykote. Eime prie pykčio pėdučių, ištrepsėsime pyktį“

- Išsiaiškinkite konflikto priežastį, nekaltindami išklauskite abiejų pusių. Jeigu vaikai šaukia, kalba vienu metu, paprašykite kalbėti pirmiausia vieną, po to kitą. Venkite vertinimų ir kaltinimų. Leiskite kiekvienam išsakyti savo poziciją – vaikai turi mokėti ne tik kalbėti, bet ir klausyti, išgirsti kito nuomonę.

„Dabar kalba Vincas, po to bus tavo eilė.“

- Sureaguokite į tai, ką kiekvienas vaikas pasakė, padėkite įvardyti kiekvieno jų jausmus. Vyresnių vaikų galite paprašyti apibūdinti, kaip, jų nuomone, dabar jaučiasi kitas vaikas.

„Kaip manai, kaip jautėsi Vincas, kai tu norėjai atimti iš jo mašiną?“

- Padėkite rasti konflikto sprendimą, kuris tenkintų abu susipykusius vaikus, paklauskite, kaip galima buvo elgtis kitaip, kad konfliktas nekiltų, paskatinkite atsiprašyti, susitaikyti.

„Kas dabar galėtų padėti išspręsti šią problemą? Kaip galima buvo pasielgti kitaip, kad nereikėtų pyktis?“

Grupėje gali būti sukurta tam tikrą erdvę, pritaikyta konfliktams spręsti, jai sugalvotas pavadinimas „Taikos medis“ ar pan. Šioje erdvėje galima pakabinti plakatus, kuriuose pavaizduoti konflikto sprendimo žingsniai, nusiramino būdai, joje gali būti pateikta ir kitos medžiagos, reikalingos konfliktui spręsti (nusiramino žaisliukas, knygelė ar pan.), aiškiai įvardytos arba nupieštos taisyklės. Pakanka 4–5 taisyklių, kurių išmokus laikytis, įvedamos naujos. Svarbu, kad taisyklė skambėtų ne kaip neiginys, pavyzdžiui, „Nesimušk“, o „Vieni su kitais elgiamės draugiškai“, „Kai pykstu pasakau, o ne trenkiu“, „Paguodžiame, kai kitas liūdi“, „Mes giriame vieni kitus“.

Elkitės ir kalbėkite ramiai. Suaugusiųjų susitvarkymas, ramus nusiteikimas ir reagavimas moko taip pat elgtis ir vaikus.

Svarbu: mokyti vaikus paprašyti, atsiprašyti, tinkamai reikšti savo norus ir emocijas.

NAUDINGOS NUORODOS:

Pasaka „Du ožiukai ant liepto“

Kaimo gale, prie upelio, gyveno ožka su savo vaikeliu – juodu ožiuku. O už upelio, prie tankaus eglyno, trobelėje gyveno kita ožka su baltu ožiuku.

Per upelį buvo nutiestas siauras siauras lieptas, per kurį visi eidavo atsargiai, kad neįpultų į vandenį.

Abu ožiukai dažnai žvilgčiodavo

vienas į kitą. Baltasis norėdavo bėgti į kaimą, o juodasis – į eglyną. Bet ir vienas, ir kitas bijojo eiti per lieptą.

Vieną gražią dieną, kai saulutė taip skaisčiai švietė ir visur žydėjo gėlėlės, abu ožiukai lyg susitarę patraukė prie upelio.

Neužleisdami vienas kito, juodu skubėjo pereiti lieptu.

Ir abu susidūrė liepto viduryje.

- Me-e-e! – subliovė baltasis ožiukas. – Pasitrauk iš kelio. Aš noriu pirmas pereiti lieptu.
- Dar ko! – supyko juodasis. – Traukis pats, nes bus blogai.

Abu ožiukai nenorėjo pasitraukti iš kelio ir įsibėgėję smogė vienas kitam ragais.

Nuo smūgio abu tik keberiošk ir įkrito į upelį. – Gelbėkit! – ėmė šaukti peštukai. Laimė, netoli

buvo ožiukų mamos ir atbėgusios ištraukė iš vandens užsispyrėlius.

Knyga:

Ch. Theriault (2009). *Vaikų konfliktai. Baltos lankos.*

Knygoje pristatyta veiklos programa, kurios tikslas – ugdyti vaiko gebėjimą konfliktus spręsti savarankiškai. Programą sudaro įvairios žaismingos mąstymo užduotys, kurias atliekant suaugusysis turėtų pagelbėti vaikui žengti pirmyn, skatindamas išsamiau diskutuoti ir savarankiškai rasti sprendimus.

Stalo žaidimas „Pilies labirintais“. Kompleksinis pykčio kontrolės mokymas vaikams priimtinu būdu – žaidybinėje situacijoje.

<https://www.edukaciniai.lt/lt/edukaciniai-pagal-amziu/nuo-5-iki-7-metu/pilies-labirintais.html>

Žaidimai: „Katė ir pelė“, „Katinas ant pečiaus sėdėjo“, „Raganėle, pamotėle“.

Dvi pasakos – tai istorija, susidedanti iš dviejų filmukų vaikams. Pirmoje istorijoje „Obuolys“ išvysite miško gyventojų – kiškio, varnos ir ežiuko – peštynes dėl obuolio. Kilusį konfliktą išsprendžia protingiausias miško gyventojas lokys. Antroji istorija „Stebuklingoji lazdelė“ yra apie stebuklingą lazdelę, kurią miške suranda kiškis ir ežiukas. Lazdelės dėka ežiukas ir kiškis išvengia nelaimių ir padeda kitiems, patekusiems į bėdą. Pažiūrėkite dvi pasakas, kurios pamoko būti sąžiningais, teisingais ir draugiškais.

<https://www.vaikams.lt/filmukai/dvi-pasakos.html>

Ramiame slėnyje paliktas pikniko krepšys įplieskia mirtiną, dviejų skruzdžių genčių konfliktą, kuris į mūsų įtraukia ne tik abiejų klanų narius, tačiau ir aplinkinius vabalus.

ATVEJIS

Penkiamečių grupė žaidė lauke. Matas su Tadu ėmė statyti smėlio pilį. Laurynas atbėgo ir pilį sugriovė. Matas supykęs trenkė Laurynui kastuvėliu. Laurynas pabėgo. Berniukai vėl iš naujo statė pilį. Laurynas eidamas pro šalį stumtelėjo Jorį, pasisukiojo tarp mergaičių, pasisupo ir vėl priėjo prie Mato ir Tado, kurie buvo pastatę naują pilį. Tadas, pamatęs besiantinantį Lauryną prišoko prie jo ir stipriai pastūmė. Laurynas krito ir pradėjo stipriai verkti. Auklėtoja pribėgo, pamačiusi parkritusį Lauryną, padėjo jam atsikelti, paklausė, kur skauda. Laurynas stipriai kūkčiojo ir rodė sumuštą galvą. Auklėtoja apžiūrėjo sumuštą galvą, neradusi jokių aiškių sužeidimo požymių ramino Lauryną:

- Laurynai, dabar giliai pakvėpuok, nusiramink ir tada papasakok man, kas atsitiko. Aš skaičiuosiu, o tu kvėpuok, kai kelsiu ranką – įkvėpk, kai nuleisiu – iškvėpk. Pradedam!

Laurynas dar vis kūkčiojo, bet lėtas gilus kvėpavimas padėjo jam nurimti.

- Dabar užsimerk ir pabandyk pajauti, ar dar tebeskauda?

Laurynas užsimerkė.

- Dar skauda...

- Turėtų tuoj praeiti, jei dar ilgiau skaudės, galėsi man pasakyti, o dabar galim pasikalbėti?

- Galim, – Laurynas linkteli galva.

- Taigi, kas atsitiko?

- Mane Tadas ir Matas mušė!

- Pasikvieskime Tadą, Matą ir pasikalbėkime drauge.

Laurynas nenorom sutiko. Auklėtoja pasikvietė Tada ir Matą, kurie išsigandęs pasislėpė už krūmo.

- Laurynai, papasakok, kas atsitiko, – paprašė auklėtoja.
 - Mane Matas mušė, o Tadas stūmė ir aš nukritau.
 - O gal gali pasakyti, kaip viskas prasidėjo?
 - Aš žiūrėjau kaip jie stato pilį, o jie mušėsi!
 - Kaip tu jauteisi, kai tave užgavo?
 - Man dar skauda!
 - O dabar paklauskim Mato, ką jis mano, kas čia nutiko? Matai?
 - Mes statėm pilį, o Laurynas atėjo ir sugriovė, aš jam trenkiau!
 - Kaip tu jauteisi, kai Laurynas sugriovė tavo pilį?
 - Aš labai supykau!
 - Laurynai, sugriovei Mato pilį?
 - Sugrioviau...
 - Kaip jautėsi Matas, kai sugriovei jo pilį?
 - Supykęs...
 - Tada, dabar tu papasakok, kas čia atsitiko?
 - Mes statėm pilį, Laurynas sugriovė, mes vėl pastatėm, o jis atėjo ir aš jį pastūmiau...
 - Kaip manai, kodėl taip pasielgei?
 - Nežinau...
 - Gal išsigandai, kad Laurynas vėl sugriaus pilį ir norėjai ją apsaugot?
 - Taip, – atsakė Tadas.
 - Laurynai, sugriovei berniukų pilį? – pasitikslino auklėtoja.
 - Taip...
 - Ką manai, dėl kokios priežasties taip elgeisi?
 - Nežinau, – atsakė Laurynas.
 - Galbūt norėjai kartu su jais pažaisti, bet nemokėjai paprašyti, kad priimtų?
 - Taip...
 - O kaip galėjai pasielgti negriaudamas pilies?
 - Pasakyti: gal galiu su jumis pažaisti?
 - O ką galima buvo padaryti, kad neskriausti Lauryno, Matai, Tada?
 - Galima buvo pasakyti, kad man taip nepatinka, daugiau taip nedaryk... – atsakė Tadas.
 - Taigi, Laurynas galėjo paprašyti, kad jūs priimtumėt jį žaisti, o jūs galėjot neskriausti Lauryno, o paprašyti, kad jis taip nedarytų, pasakyti, kad jums taip nepatinka, tiesa?
- Berniukai pritariamai linksėjo galvomis.
- Ar galite dabar susitaikyti? – paklausė auklėtoja.

Berniukai palinksėjo galvomis ir padavė vienas kitam rankas, sakydami „atsiprašau“.

Apibendrinimas:

Auklėtoja padėjo Laurynui nurimti, išsiaiškino situaciją, padėjo berniukams suprasti ir įvardyti savo jausmus, netinkamo elgesio priežastis, padėjo atrasti tinkamas išėitis, susitaikyti.

3.2.5. PROBLEMŲ SPRENDIMO ĮGŪDŽIAI. SAVIREGULIACIJA

Jau ikimokyklinio amžiaus vaikai gali veiksmingai mokytis ir įgyti problemų sprendimų įgūdžių (Statton&Hammond, 1997).

Ankstyvajame amžiuje vaikai susiduria su:

- Įvairaus sudėtingumo problemomis (kūdikystėje pasiekiant lovytėje kabantį žaisliuką, pasirenkant žaisti su mašinėlėmis ar statyti bokštą; penkiamečiui kylantis nenumaldomas noras dabar turėti kito vaiko rankose laikomą naują robotą).
- Įvairaus pobūdžio, sričių (kognityvinės arba bendravimo / socialinės) problemomis.
- Įvairiose aplinkose (namuose, darželyje, kieme) kylančiomis problemomis.

Vaikai mokosi priimti sprendimus (padedant suaugusiesiems, vyresniems vaikams, bendraamžiams arba savarankiškai) ir įvertinti / priimti su pasirinktu sprendimu susijusias pasekmes.

Šio amžiaus vaikai mokomi keturių problemos sprendimo įgūdžio žingsnių:

1. AR TAI PROBLEMA? KAIP AŠ JAUČIUOSI?

Jeigu vaikas esamoje situacijoje atpažįsta, kad jaučiasi nesmagiai (jaučia pyktį, nusivylimą), tai ženklas jam, kad tai yra **probleminė situacija**. Tad čia svarbu plėtoti vaiko emocinį žodyną, kad galėtų įvardyti kaip jaučiasi. Kai atpažįsta, kad tai problema, jis jau gali apie ją kalbėti. Pasakyti, kokios galimos tokio jausmo(-ų) priežastys. Apibūdinti situaciją, kurioje jausmas kilo.

2. GALVOJU! Nusiraminu.

Kokie galimi problemos sprendimo būdai (išeitys)?

3. SVARSTAU, RENKUOSI IR PRIIMU SPRENDIMĄ

Galimų problemos sprendimo būdų (išeičių) įvertinimas:

„Kas bus jeigu...“

Klausimai, kurie padėtų nuspręsti, ar pasirinktas būdas (išeitis):

- Saugus (kas gali nukentėti?)
- Teisingas.
- Kaip kiekvienas jausis?

4. VEIKIU TAIP, KAIP NUSPRENDŽIAU

Pasirinktą teisingiausią sprendimą išbandau.

Vaiko gebėjimai spręsti problemas priklauso nuo:

- Amžiaus (kuo mažesnis vaikas tuo sprendimus labiau lemia emocijos, intuisija).
- Individualios kognityvinės, socialinės ir emocinės brandos.
- Suaugusiųjų elgesio pavyzdžio. Ar suaugusysis pasirenka būti šalia vaiko, padėti jam ieškoti sprendimų (klausiant, diskutuojant) ir padrąsinti juos priimti. Ar atvirksčiai pasirenka – primygtinai siūlyti savuosius sprendimus, slopinti vaiko iniciatyvą ieškant variantų, bijant dėl galimų neigiamų pasekmių („aš geriau žinau ir suprantu“), tiesiog priimti sprendimą už vaiką arba jam nurodyti kaip elgtis („neimk, čia ne tavo“, „atsiprašyk, susitaikyk“, „apsikabink draugą“), eliminuojant vaiką iš probleminės situacijos.

• Vaiko problemų sprendimo patirties (menka patirtis, nes, dėl baimės suklysti, jis nelinkęs spręsti problemų, jas ignoruoja arba perleidžia sprendimo atsakomybę bendraamžiui („čia jis man neduoda“) arba suaugusiajam; stokojo tinkamo suaugusiojo pavyzdžio, žinių ir įgūdžių).

Suaugusiojo vaidmuo mokant vaiką tinkamų problemos sprendimo būdų:

• Savo pavyzdžiu (kalba, elgesiu, emocijne raiška) rodantis vaikui problemų sprendimo įgūdžius kasdienėse situacijose.

• Kantrus, išmintingas, pasitikintis vaiko galiomis palydovas, padedantis suvokti elgesio motyvus, jam svarstant ir priimant sprendimus ir su tuo susijusias pasekmes. Ne sprendimų priėmėjas už vaiką. Kas priėmė sprendimą – tas ir priima pasekmes.

- Leidžiantis suprasti vaikui, kad visas problemas galima spręsti, o sunkumus įveikti.
- Suteikiantis vaikui galimybes rinktis iš kelių alternatyvų.
- Suteikiantis vaikui pakankamai laiko svarstyti ir priimti sprendimą.
- Keliantis vaikui mąstyti skatinančius klausimus.
- Leidžiantis klysti. Paguodžiantis ir atjaučiantis, palaikantis priimant sprendimo nemalonus pasekmes.

Vaikas, įgydamas žinių ir problemų sprendimo įgūdžių:

- Stiprina pasitikėjimą savimi, savigarbą, savarankiškumą.
- Mokosi prisiimti atsakomybę (išgyventi ir nemalonus priimto sprendimo pasekmes).

Žaidimai problemai atpažinti – tai žaidimai, kuriuose vaikai galėtų praktikuotis atpažindami ir papasakodami apie problemą. Tinkami įvairūs kortelių, stalo ir vaidmeniniai (lėlių) žaidimai.

Paveikslėlių žaidimas:

„Kokia tai problema?“

Eiga: paprašome vaikų iš žurnalų iškirpti arba patys iškerpame įvairių paveikslėlių, kuriuose vaizduojamos įvairios socialinės problemos.

Paskui vaikų prašome pasakyti kokią problemą jie mato paveikslėlyje? Jeigu nepavyksta įvardyti, tada prašome pasakyti ką mato paveikslėlyje? Kaip jaučiasi paveikslėlyje žmonės? Iš ko tai sprendžia (veido mimikos, kūno judesių)? Kokius problemos sprendimo būdus vaikai pasiūlytų žmonėms?

Siūlomus sprendimus vaikai galėtų parinkti iš pasirinktinių pasiūlytų būdų lentelės arba galėtų nupiešti naujų.

Vaikams būna lengviau savo problemą atpažinti / įvardyti paveikslėliuose kaip kitų problemą. (Pvz., problema: „Kiti vaikai nepriima šito vaiko žaisti“ – „Aš norėčiau žaisti su vaikais“. Galima diskutuoti ir kviesti vaiką ieškoti įvairiausių šios problemos sprendimų būdų).

Skaityti knygas, kalbėti, vaidinti ir piešti problemas, iškilusius sunkumus, siūlyti savo įveikimo būdų.

Knyga: Kobi Yamada (2019). Ką daryti susidūrus su problema? Apkabink mėnulį.

Ši knyga ragina ne vengti ir neauginti problemos, kol ji taps nepakeliama, sunki, o stoti su ja į kovą ir aptikti viduje slypinčią šviesią galimybę. Galimybę išmokti ir tobulėti, augti.

Žaidimas: „Obuolio dalybos“

Eiga: auklėtoja atneša vieną obuolį į grupę ir prašo vaikų padėti jai išspręsti problemą – padalyti šį obuolį visiems grupės vaikams. Kviečia vaikus sugalvoti kuo daugiau idėjų, kaip tai padaryti. Ji pati gali provokuoti vaikus sakydama: „O jeigu aš padalyčiau šį obuolį pusiau? Tai kas tada būtų? Teisingai pasielgčiau?“ „Kaip reikėtų pasielgti?“, „Kaip jausis obuolio negavę / gavę vaikai?“

Galima pasižiūrėti ir su vaikais aptarti senosios animacijos filmuką „Du godūs meškiukai“ problemos sprendimo kontekste.

Problemos sprendimo įgūdžių mokymas labai susijęs su vaiko **savireguliacijos** vystymusi.

Savireguliaciją apima trys komponentai:

- Dėmesio lankstumas (kaip vaikas geba klausyti ir atlikti suaugusiojo prašymus, perkelti dėmesį nuo vienos veiklos prie kitos, atlikdamas tikslingą veiklą ignoruoti išorinius aplinkos dirgiklius).

- Darbinė atmintis (kaip vaikas geba prisiminti ženklus („stop“), nuorodas, instrukcijas (atėjus į grupę ryte pasisveikinti ir pan.).
- Impulsų kontrolė / slopinimas (kaip vaikas geba sustoti ir pasirinkti tinkamesnį veiksma, užuot pasielgęs netinkamai (uzuot smogęs draugui, kuris paima jo žaislą sako: „Sustok. Čia mano!“), nusi-raminti apimtas pykčio / liūdesio arba kito jausmo, laukti ar atidėti norą / malonumą).

Jaunesnio nei ketverių metų amžiaus vaiko smegenų kaktinė skiltis nėra tiek išsivysčiusi, kad leistų numatyti ateities perspektyvą, tad jam išlaukti savo eilės ar atidėti noro pildymą reikia milžiniškų pastangų. Smegenų sritys atsakingos už impulsų slopinimą nėra dar pakankamai subrendusios. Išlaukti savo eilės pažaisti norimu žaislu padėtų laikmatis arba dainelė, t. y. aiški laukimo trukmė. Pagalvokite drauge su vaiku „Ką galiu daryti kol laukiu?“

Žaismingais ir smagiais žaidimais bei veiklomis ikimokyklinio amžiaus vaikai gali ugdyti pagrindinius savireguliacijos įgūdžio komponentus: dėmesį, darbinę atmintį ir slopinamąją kontrolę. Tada jis galės išsiugdyti įgūdį – sustoti, mąstyti ir veikti. Vaikas įgis naujų prosocialių elgesio būdų ir juos taikys (praktikuotis) tik jam saugioje, palaikančioje aplinkoje. Kur nėra gėdinamas.

ATVEJIS

Penkiametis Joris „Kiškučių“ grupėje žinomas kaip berniukas, kuris nuolat stumdosi. Joriui nepatinka, kai kiti vaikai stovi pernelyg arti jo arba prie jo liečiasi. Jis jautrus savo asmeninės erdvės „pažeidimams“. Dėl tokio jo elgesio bendraamžiai jo vengia. Kartais vadina „stumdžium“. Iš bendraamžių girdimi pasisakymai: „Aš neduosiu Joriui rankos, nes jis Stumdžius“, „Nenoriu, kad Joris eitų už manęs, nes jis vėl pastums“ ir pan.

Popietė. Vaikai ruošiasi eiti į lauką, tad visi jau apsirengę sustoja vorele prie išėjimą žyminčios linijos ir lūkuriuoja dar besirengiančių. Joris stovi eilėje. Staiga pastumia rankomis į šalį prieš save stovintį Igną, kuris atsiremia į jau stovinčius vaikus. Ignas atsisukęs garsiai sako: „Tu pastūmei mane. Nekenčiu tavęs!“

Galimos auklėtojos reakcijos (jausmai, kalba ir veiksmai):

1. Ji prieina prie Jorio ir paima jį už rankos. Sako Joriui: „Matai, tu vėl pastūmei Igną. Negeražu taip. Jam nepatinka kai tu taip elgiesi. Dabar eisim į eilės galą. Kai visi išeis, tada galėsi eiti ir tu. Duok man ranką.“ Ignei auklėtoja sako: „Matai, vėl Joris netinkamai elgėsi. Nekreipk dėmesio į jį“. Ima Jorį už rankos ir nusiveda į eilės galą.

Poveikis: auklėtojos kalba ir veiksmai tik nutraukė netinkamą Jorio elgesį. Tačiau nesudarė galimybių šioje situacijoje Joriui įgyti naujų arba pritaikyti jau žinomų tinkamesnių prosocialių veiksmų (pvz., paprašyti Igno pasitraukti į priekį ir pan.), kai jis jaučiasi nejaukiai

dėl pernelyg mažos jo asmeninės erdvės. Auklėtoja nekreipia dėmesio nei į Igno, nei į Jorio jausmus. Žinutė, kurią gauna Ignas: „Kai su tavim elgiasi kitas netinkamai, tai tu ignoruok jaučiamus jausmus (susierzinimą, pyktį), tiesiog nekreipk dėmesio“. Joris tikriausiai eilinį kartą jaučiasi nesuprastas, dėl savo impulsyvumo, jautrumo pernelyg artimam fiziniam kontaktui.

2. Prieina prie Jorio ir Igno. Sako: „Ignai, ar tu supykai, kai Joris tave pastūmė?“ Sulaukus Igno atsakymo pasiūlytų – „Galėtum tai pasakyti Joriui“. Tada Ignas, pasakytų, jog jam nepatiko, kad Joris jį pastūmė, jis jaučiausi piktas. Auklėtoja sulaukia Jorio reakcijos, tačiau neverčia berniuko atsiprašyti. Ji kviečia Jorį pagalvoti kokių idėjų / pasiūlymų turėtų šiai problemai spręsti. Kokios pasekmės būtų jeigu pasielgtų kaip sugalvojo. Auklėtoja stebi, kad berniuko elgesys būtų prosocialus, kol siūlo idėjas. Paskui auklėtoja apžvelgia situaciją, kylančius jausmus: „Stovėti ir laukti eilėje yra sunku. Tiesa? Kartais aš noriu stumti kitą, nes man mažai vietos. Aš prisimenu, kad reikia paprašyti priekyje stovinčio paeiti į priekį ir tiesiog laukti“. Kviečia Jorį pasielgti taip, kaip nusprendė.

Poveikis: auklėtoja savo žodžiais ir veiksmais pripažįsta, kad tinkamai elgtis stovint eilėje yra pastangų, savireguliacijos reikalaujantis įgūdis. Ji padeda ir suteikia Ignei palaikomąjį grįžtamąjį ryšį bei galimybę pakeičiant savo netinkamą elgesį (stūmimo veiksmą) žodžiais bandyti dar kartą situacijoje pasielgti tinkamai. Suteikia Ignei galimybę įvardyti kaip jis jaučiasi ir tai Joriui išgirsti. Prisiminti ir praktiškai išbandyti problemos sprendimo principą: sustok-galvok-veik.

Žaidimas: „Miegas ir linksmybės“

Šis žaidimas ugdo visus tris vaiko savireguliacijos įgūdžio komponentus: dėmesingumą ir dėmesio perkėlimo įgūdį (atkreipdami dėmesį į auklėtojos užuominas, kurios leidžia jiems sužinoti kada miegoti ir kada pabusti kartu su auklėtojos nurodymais), darbinę atmintį (įsiminti žaidimo taisykles) ir impulso slopinimo kontrolę (kad sustabdytų vieną veiksmą ir dalyvautų kitame).

Priemonės: pagalvėlės / paklotai atsigulti.

Eiga: vaikams paaiškinamos žaidimo taisyklės. Kol vaikai girdės auklėtojos dainuojamą lopšinę jie galės gulėti „lovelėje“ (ant pagalvės arba pakloto) ir miegoti. Auklėtoja paniūniuoja lopšinės posmelį ir vaikai pabando pasiruošti miegui „lovelėse“. Kai tik vaikai išgirsta lopšinę, jie turi kuo greičiau grįžti į „lovą“ miegoti. Kai vaikai apsimeta miegantys, auklėtoja pažadina juos sakydama: „Ir kai jie nubudo, jie buvo drugeliai!“ Vaikai skraido po kambarį, plasnodami rankomis kaip drugelių sparnais! Kiekvieną kartą, kai auklėtoja uždainuoja lopšinę, vaikams laikas sugrįžti prie savo kilimėlių ir vėl apsimesti miegančiais.

Kitą kartą auklėtoja pakeičia „drugelius“ kitu gyvūnu arba veiksmu (pvz., „Ir kai jie nubudo, jie šokinėjo aukštyn ir žemyn“ arba „Ir kai jie nubudo, jie vairavo traukinį“). Veiksmai gali būti parinkti pagal grupės vaikų interesus / temas (pvz., „Ir kai jie nubudo, jie trypčiojo kaip tiranozaurai“ temoje apie dinosaurus arba „Ir kai jie nubudo, jie kiekvienam sutiktam sakė „Labas““).

Žaidimo 1 variantas

Eiga: auklėtoja pamėgina pateikti pabudimo užuominas skirtingais būdais. Vietoje to, kad pasakytų gyvūno pavadinimą ji pavaizduoja gyvūną. Vaikai turi atspėti gyvūną ir tik tada pradėti judėti (pvz., „Ir kai jie nubudo, jie (rodo kaip lesa)“). Šiuo atveju vaikams būtina sustoti, pažiūrėti ir pagalvoti apie mokytojo judesius prieš dalyvavimą. Kai supras iš rodomo veiksmo, kad tai paukštis, galės pradėti skraidyti.

1 žaidimo variantas padės vaikams įgyti aukštesnio lygio savireguliacijos įgūdžius: išgirsti kai baigiasi dainelė (dėmesys) → atkreipti dėmesį į auklėtojos veiksmus (impulso iškart judėti nuslopinimas ir dėmesys) → atsiminti koks gyvūnas lesa (darbinė atmintis).

Žaidimo 2 variantas

Priemonės: trijų spalvų trys popieriaus lapai (pvz., raudono, geltono, mėlyno) su gyvūnų paveikslėliais vienoje pusėje (pvz., raudoname – gyvatės, žaliame – dramblio, geltoname – papūgos). Vyresnio amžiaus vaikams galima parinkti penkių spalvų lapus.

Eiga: sustojus dainuoti lopšinę auklėtoja parodo vaikams vieną iš paveikslėlių. Atpažinę turi pradėti judėti kaip nupieštame paveikslėlyje juda gyvūnas. Po kelių žaidimo ratų, apverčia paveikslėlius, kad vaikai galėtų matyti tik spalvas, o ne gyvūnus (pvz., „Rodau žalios spalvos lapą, ir klausiu, o koks gyvūnas buvo nupieštas ant mėlynos spalvos lapo?“).

2 žaidimo variantas daugiau nukreiptas į dėmesį ir darbinės atminties įgūdžius tam, kad prisimintų, kurį gyvūną atitinka kuri spalva.

Naudingos nuorodos

Knygos:

Asta Blandė, Eglė Gudalienė (2017). Ypatingas vaikas: vienas ar kiekvienas? Šviesa. Knygoje autorės aptaria daug įvairių vaiko vystymuisi svarbių temų. Viena jų – sudaryti sąlygas vaikams nuo mažens atpažinti ir priimti iškilusius sunkumus; suprasti, kad jie yra įveikiami bei patiems priimti sprendimus ir jų pasekmes.

Magan M. McClelland, Shauna L. Tominey (2016). STOP, THINK, ACT Integral Self – Regulation in the Early Childhood Classroom. Routledge. Knygoje autoriai nagrinėja mažų vaikų savireguliacijos vystymąsi.

Kitos nuorodos

<http://csefel.vanderbilt.edu/>

3.2.6. EMPATIJOS UGDYMAS

Vienas svarbiausių socialinių įgūdžių, susijusių su patyčių prevencija – empatija, supratimas ir rūpinimasis tuo, ką kiti galvoja ir jaučia. Vaikai linkę mažiau skaudinti ir labiau padėti kitam, jei gali įsivaizduoti save to žmogaus vietoje, pasidalyti to žmogaus mintimis ir jausmais.

Ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo specialistai organizuodami kasdienę veiklą gali padėti vaikams ugdytis empatijos įgūdžius. Empatijos ugdymo procese svarbu išskirti šiuos žingsnius:

- **Ugdyti savo pavyzdžiu.** Svarbu, jog vaikai matytų kaip suaugusieji padeda vienas kitam kasdienėse situacijose, dalyvauja gerumo akcijose, savanoriauja, aukoja. Kaip savo kasdiene veikla atliepia kitų poreikius, jausmus.

- **Skatinti „įlipti į kito batus“.** Rodyti ir mokyti stebėti, kaip vaikai gali suprasti kitų jausmus, norus. Įtraukti žaidimus, pasakas, filmus, vaidybines situacijas, kurių metu vaikai patys dalyvautų ir išbandytų praktines situacijas. Siekiant vaikams padėti įsijausti į kito būseną gali padėti sekančios klausimai.

Naudingi klausimai:

Kaip manai, kodėl jam / jai šiandien liūdna? Kaip galima padėti?

Kaip jaustumėisi, jeigu būtum ...?

Kaip jis / ji gali jaustis?

Kodėl jis / ji taip pasielgė?

Jeigu tau taip atsitiktų, ką tu darytum?

Kokie tavo veiksmai padėtų jam / jai pasijausti geriau?

**Mažiausiai
empatiška šalis
pasaulyje –
Lietuva.**

- **Mokyti pažinti savo ir kitų kūno kalbą.** Įvairių praktikų metu padėti vaikams suprasti kas leidžia mums pažinti kito žmogaus nuotaikas, būseną. Pasitelkiant veido bruožų analizę, kūno kalbos ypatumus su vaikais modeliuoti įvairias situacijas ir stebėti, kas kokią emociją išduoda.

- **Sukurti malonių veiksmų taisyklę.** Susikurkite grupėje taisyklę, jog dienos metu pasakome bent vieną malonų dalyką, kuriam nors grupės nariui. Dienos pabaigoje aptarkite kaip vaikams sekėsi, kaip jautėsi gavę komplimentą, kaip jautėsi jį sakydami ir kt.

- **Parodyti dėkingumą.** Pastebėkite ir pabrėžkite vaikų gerus veiksmus, atliepančius poelgius, padėkokite ir pagirkite: „Džiaugiuosi, jog šiandien pabuvai su Sofija, kai jai buvo liūdna“, „Buvau maloniai nustebinta, kai tu paklausei, ar gali man padėti nuvalyti stalą.“

VEIKLOS UGDANČIOS EMPATIJA

PRATIMAS „KOKS PAS TAVE ORAS“

Tai pratimas kuris leidžia vaikui patyrinti savo vidinę būseną. Atsisėskite ratu ir paklauskite vaikų, koks šiandien pas juos oras. Oras tai yra mūsų nuotaika. Paaiškinkite jiems pavyzdžių: „Jeigu šiandien saulė šviečia, tai reiškiasi tu esi šiandien laimingas, jei griaustinis – tai gal esi piktas! O jeigu lyja – gal esi liūdnas?“ Jeigu matote, kad pas vaiką oras yra prastesnis, galite užduoti klausimą kodėl taip yra? Dažniausiai vaikai labai noriai klauso vienas kito ir išsipasakoja savo nuotaikos pokyčius.

ŽAIDIMAS „VEIDRODINIS ATSPINDYS“

Vaikai suskirstomi poromis, vienas poroje atlieka veidrodžio vaidmenį, kitas žiūri į jį ir rodo įvairius gestus ir veido išraiškas. Veidrodžio užduotis atspindėti visus jam rodomus veiksmus ir veido nuotaikas. Pedagogai gali pasiūlyti įvairias situacijas vaikams:

- *Esate sunerimę, nes kažkur dingo jūsų šuniukas.*
- *Supykote, nes niekaip nepavyksta užsirišti batų.*
- *Džiaugiatės, kad pagaliau susitiksute su geriausiu draugu / drauge.*
- *Nustebote, nes išgirdote keistą garsą lauke.*
- *Liūdni, nes pametėte savo žaisliuką.*
- *Esate laimingi, lauke šviečia saulė, galėsite žaisti kieme.*

Po kelių minučių vaikai apsikeičia vaidmenimis.

Apibendrinant žaidimą grupėje galima vaikų paklausti, ar lengva suprasti ir atkartoti kito jausmus ir veiksmus? Iš ko suprantame, ką kitas jaučia?

PRATIMAS „PARINK KAUKĘ“

Pratimui reikalingas didesnis kietesnio pagrindo popierius, kuriame būtų iškirpta veido formos skylė. Taip pat reikalingos kaukės su įvairių emocijų (liūdna, linksma, sunerimusi, bijanti ir kt.) išraiškomis. Pedagogas grupėje seka pasakojimą, o vaikai pasakojimo herojams parenka tinkamos emocijos kaukę, bei jas, pasakojimui tęsiantis, vis keičia pagal veikėjų nuotaikas. Sekant pasakojimą galima sustoti, padaryti pertraukas ir aptarti su vaikais, kodėl dedame vienokią arba kitokią kaukę, iš ko galime spėti, jog vieną emociją reikia keisti kita. Galimi pasakojimo pavyzdžiai: „Žmogus pažiūrėjo pro langą ir pamatė, jog šviečia saulė (parenkama laiminga, besišypsanti kaukė). Staiga išgirdo kažką verkiant (nustebusi, sumišusi kaukė). Pamatė, jog tai verkia mergaitė, kuri pametė lėlę (liūdna kaukė). Staiga iš namo išbėgo žmogus ir mergaitėi padėjo surasti lėlę (džiaugsminga, besišypsanti kaukė)“. Pratimo metu vaikai mokosi suprasti, jog kai kiti patiria liūdesį ir jiems liūdna, o kai kitam suteikia pagalbą, paguodą, patiriame džiugesį.

PRATIMAS „PASIMATUOK KITO BATUS“

Vaikams pateikiamos įvairios situacijos su paveikslėliais (galima naudoti iškarpas iš senų žurnalų, laikraščių), kuriuose atsispindi įvairūs vaikų jausmai, empatiškos ir nebūtinai situacijos. Kartu su vaikais bandoma „pasimatuoti“ paveikslėlių dalyvių batus ir nuspėti kaip jaučiasi situacijoje esantys veikėjai. Grupėje su vaikais diskutuojama šiais klausimais:

kokia situacija matoma paveikslėlyje, ką daro vaikai pateiktose situacijoje, kaip jie jaučiasi?

Iš ko galime pažinti, vaikų jausmus, norus? Kaip galėtume šią situaciją užbaigti, kad vaikai jaustųsi gerai?

PRATIMAS „GERUMO POELGIAI“

Įvairūs gerumo poelgiai gali padėti vaikus mokyti kaip atjausti kitą ir padėti jam / jai išbūti toje situacijoje. Pasitelkiant meninę veiklą skatinti vaikus pagalvoti ir įtvirtinti pagalbos kitam veiksmus. Veiklos pradžioje galima vaikams pateikti konkrečią situaciją, pavyzdžiui:

„Joris turėjo savo mėgstamiausią raudoną kamuoliuką, kiekvieną dieną žaisdavo su juo kieme, namuose. Joriui kamuoliukas buvo labai svarbus, nes jam labai patiko žmogus voras, kuris buvo nupieštas ant kamuolio. Vieną dieną žaidžiant kieme, kamuoliukas susprogo. Joris nusiminė ir pradėjo verkti.“

Paklauskite vaikų kaip galime parodyti Joriui, jog suprantate kaip jis jaučiasi ir norite jam padėti? Paprašykite vaikų nupiešti po vieną gerumo veiksma, kuris galėtų padėti Joriui pasijusti geriau. Vaikams, kuriems sunkiai sekasi, galite pasiūlyti keletą pagalbos būdų: *pabūti kartu su Joriu, apsikabinti, paklausti, kaip gali jam padėti, nupiešti atviruką, pakviesti pažaišti ir kt.*

PRATIMAS „VIENAS GERAS, VIENAS BLOGAS ĮVYKIS“

Šitas pratimas skirtas dienos refleksijai. Atsisėskite ratu ir paklauskite vaikų koks buvo vienas geras dienos įvykis ir vienas kuris nelabai patiko. Tai gali tapti savotiška grupės tradicija, dienos užbaigimo aptarimui, pasidalijant dienos patirtimi. Pasidalijimą galite pradėti parodydami savo pavyzdžiu, papasakodami apie savo dieną ir kas jums patiko / nepatiko. Tokie išsakymai parodo kaip svarbu, kad vaikas jaustųsi išgirstas tarp kitų. Tokios praktikos leidžia vaikui tyrinėti ne tik savo, bet ir kitų vaikų jausmus ir potyrius.

Naudingos nuorodos:

Pasakų klausymas, veikėjų veiksmų, būsenų analizė ir supratimas, gali padėti vaikams ugdytis empatijos jausmą. <https://www.vaikams.lt/pasakos/audio-pasakos/>

Animacinis filmukas „Aukštyn“, atskleidžiantis vaikams draugystės prasmę, empatijos, pasitikėjimo kitu svarbą santykiuose. <http://www.filmukas.com/pilnametraziai/aukstyn-up-288>

3.2.7. TOLERANCIJOS UGDYMAS

Tolerancija suvokiama kaip kito žmogaus visuotinių teisių ir laisvių gerbimas, gebėjimas gerbti ir priimti asmenis, kurie yra kitokie. Tai pakantumo, supratingumo, pagarbos, meilės ir gerumo sinonimas. Svarbu, jog vaikams jau ankstyvojoje vaikystėje būtų diegiama, kad mus supantys žmonės yra skirtingi savo išvaizda, požiūriu, tikėjimu, tradicijomis, jog būtina gerbti ir pripažinti šiuos skirtumus.

Siekiant, jog vaikai tinkamai suprastų tolerancijos reikšmę, būtinas tėvų (globėjų), pedagogų indėlis. Stiprinant vaikų toleranciją naudinga:

- **Kalbėti apie toleranciją ir žmonių teises.** Šių temų įtraukimas į ugdomąjį turinį padės atskleisti vaikams pagarbos sau ir kitam vertę, paskatins suprasti ir gerbti savo ir kito teises bei pareigas.

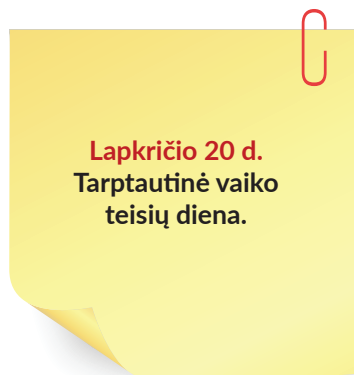
- **Supažindinti vaikus su žmonių skirtumais.** Svarbu vaikams atskleisti žmonių skirtumus, nereikia sakyti vaikams, kad esame vienodi, nes nesame. Mes skirtingai suvokiame pasaulį, skirtingai jaučiame, skirtingai mąstome. Būtina padėti vaikams pamatyti, kad jie yra skirtingi, bet nuo to netampa mažiau vertingais.

- **Sudaryti sąlygas vaikams susipažinti su skirtingomis kultūromis.** Supažindinti vaikus su skirtingomis religijomis, skirtingų kultūrų ypatumais, tradicijomis, pakviesti pabendrauti skirtingų kultūrų atstovus, aplankyti įvairių religijų bažnyčias ir kt.

- **Skatinti vaikus pajusti savo vertę ir ugdyti pagarbą kitam.** Žmogus sociali būtybė, veikiant sociume būtina pasitikėti savimi ir kitais grupės nariais, todėl savo ir kito vertės pajautimas tampa aktuali veiksniumi tolerancijos ugdymo procese. Praktinių veiklų metu naudinga vaikams padėti suprasti jų ir grupės draugų stiprybes, skirtumus bei visų šių savybių naudą grupės veiklai.

- **Mokyti vaikus tolerancijos ribų.** Kalbant su vaikais apie kiekvieno laisves ir teises, aktualu mokyti kaip saugoti ir brėžti savo ribas, kaip pasakyti „Stop“ nederamiems veiksams. Taip pat svarbu aptarti ir situacijas kada rodome netoleranciją, mokyti kaip svarbu saugoti ne tik savo ribas, bet ir gerbti kitą žmogų, jo erdvę.

- **Skatinti vaikų tolerantiškus veiksmus.** Situacijų kūrimas, praktinių problemų imitavimas, tolerancijos situacijų analizė tai metodai, kurie padės pastiprinti vaikų tolerantiško elgesio raišką. Pastebėjimus tolerancijos arba netolerancijos atvejų raišką grupės veikloje taip pat svarbu tai analizuoti ir mokyti.

ŽAIDIMAS „SAULĖ ŠVIEČIA TIEMS, KURIE ...“

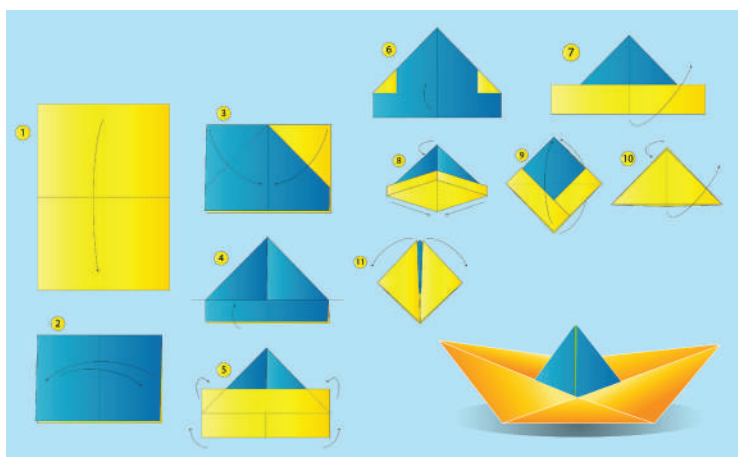
Žaidimas skirtas parodyti vaikams, jog mes visi turime kažką bendro, tačiau kartu esame ir skirtingi. Žaidimo pradžioje visa grupė sėdi ratu, tada vedantysis (geriausia pedagogas) pakyla nuo kėdės, ją pašalina iš rato ir pats atsistoja rato viduryje. Vedančiojo tikslas – vėl gauti kėdę, ant kurios galėtų atsėsti. Žaidimo vedantysis visada sako frazę „Saulė šviečia tiems, kurie ...“ ir pasako dalyką, kuris jam būdingas. Pavyzdžiui, jei vedantysis gerai išsimiegojo sako: „Saulė šviečia tiems, kurie šiandien gerai išsimiegojo“, jei vedantysis vilki raudonai gali sakyti: „Saulė šviečia tiems, kurie vilki raudonai“, jei skaniai pavalgė: „Saulė šviečia tiems, kurie skaniai pavalgė“ ir kt. Jei tai, ką pasako, yra bendra ir kitiems dalyviams, tada būtina apsikeisti vietomis. Žaidėjas, kuriam neliko kėdės, tampa vedančiuoju ir tęsia žaidimą. Galima pasakyti ir dalykus, kurie bendri visai grupei pavyzdžiui: „Saulė šviečia tiems, kurie žaidžia šį žaidimą“ arba „Saulė šviečia tiems, kurie su batais“, tokiu atveju visi žaidėjai keičiasi vietomis. Žaidimą galima tęsti kol išlieka susidomėjimas.

PRATIMAS „DRAUGYSTĖS LAIVAS“

Pratimas, kuris skatina vaiko savivoką, savivertę, savęs suvokimą. Siekiama, jog vaikai pagalvotų apie tai kas individualiai kiekvienam būdinga, kuo jie išsiskiria iš grupės. Tuo pačiu įvardijant kuo kiekvieno savybės gali būti naudingos grupės veikloje.

Vaikams pristatoma, jog statysime kiekvienas savo laivą, kuriuo keliausime ieškoti nuotykių. Pradžioje vaikai pasigamina laivelius, juos įvairiai papuošia. Vaikams pasiūloma įvardyti draugus, kuriuos kartu pasiims paplaukioti laiveliu, vaikai skatinami juos nupiešti.

Tada su vaikais aptariama, kas kartu su jais keliauja laiveliu, kodėl jie šiuos žmones pasikvietė kartu? Pedagogai padeda vaikui atskleisti kokiomis savybėmis tie draugai pasižymi (drąsūs, ištikimi, darbštūs ir kt.). Taip pat kalbama apie laivo kapitoną (patį vaiką), kokiomis savybėmis jis pasižymi, kuo tai svarbu keliaujant? Galiausiai aptariama kokios savybės svarbios veikiant visiems drauge? Kas gali padėti, o kas trukdytų sėkmingai kelionei?

PRATIMAS „SKIRTINGI, BET PANAŠŪS“

Pradžioje vaikams pristatoma, jog kalbėsime apie įvairius mūsų pasaulyje esančius dalykus, bandysime pamatyti jų skirtumus ir panašumus. Pratimui reikalingos kortelės, kuriose būtų daug tos pačios rūšies, tačiau skirtingos išvaizdos dalykų (medžių lapai, paukščiai, gėlės, drugeliai ir kt.). Vaikams rodomos kortelės ir kartu diskutuojama, kas pavaizduota? Kuo šie dalykai skiriasi? O kas jiems bendra? Kokie dalykai mums leidžia suprasti, kas čia pavaizduota? Pakalbėkime su vaikais, kaip atrodytų pasaulis jei visi dalykai (medžiai, gėlės, lapai) atrodytų vienodai. Galiausiai paimama įvairių žmonių / vaikų kortelė. Kalbama, jog pasaulyje gyvena įvairių tautybių, rasių, kultūrų, tikėjimų žmonės. Akcentuojama, jog gali skirtis mūsų apranga, plaukai, odos spalva, tačiau mes visi esame žmonės, t. y. visi turime akis, lūpas, rankas, ausis, plaukus, galvas ir pan. Apibendrinant pabrėžiama, jog kartais gali atrodyti, jog mes labai skirtingi, tačiau atidžiau pažiūrėję pamatytume, jog išties mes visi labai panašūs, o mūsų skirtumai tik puošia pasaulį.

ŽAIDIMAS „PAGAUK DRAKONO UODEGĄ“

Žaidimas skirtas parodyt vaikams, jog nepaisant mūsų skirtingų nuomonių, norų, grupėje svarbu stengtis vieniems dėl kitų, o veikiant išvien galima pasiekti puikių rezultatų. Žaidimo pradžioje vaikai suskirstomi į dvi komandas. Komandose turi sustoti į eilę vienas paskui kitą, rankas uždėdami priekyje esančiam ant pečių (traukinuku). Paskutiniam eilėje esančiam dalyviui į kelnių kišenę įdedama skarelė (ji turi būti išlindusi ir gerai matoma). Komandoms pranešama, jog jie dabar – drakonai, abu drakonai turi uodegas (skareleles). Drakonų tikslas, jog drakono galva (pirmasis dalyvis) pagautų kito drakono uodegą. Drakonas gali judėti tik tada, kai visa komanda būna susikabinusi.

PRATIMAS „MANO HERBAS“

Vaikams papasakojama, jog senovėje kiekvienas riteris turėjo savo skydą, ant kurio buvo jo atpažinimo ženklas – herbas. Pedagogas pakviečia vaikus nupiešti savo herbą, kad visi grupės nariai daugiau sužinotų vieni apie kitus. Vaikams pasiūloma ką jie gali piešti herbe, tačiau svarbu atkreipti dėmesį į vaiko amžių bei raidą. Vyresniems vaikams galima siūlyti herbą dalyti į kelias dalis, jose nupiešiant dalykus kurie bū-

dingi kiekvienam iš jų, pavyzdžiui: pomėgis, svajonė, baimė, šeima, saugi vieta ir kt. Mažesniems vaikams galima leisti herbe piešti vieną esminį dalyką, kurį savo nuožiūra parenka pedagogas. Vėliau vaikai herbus pristato grupėje ir papasakoja kas jiems svarbu. Pratimu skatinama pažvelgti į kiekvieną vaiką atskirai, mokyti vaikus pamatyti kiekvieno savitumą ir unikalumą.

PRATIMAS „MANO TEISĖS IR PAREIGOS“

Pratimas supažindina vaikus su pagrindinėmis jų teisėmis ir pareigomis, skatina suvokimą, jog visi vaikai yra lygūs, kiekvienas vaikas turi tokias pačias teises, kurias būtina gerbti ir pareigas, kurių būtina laikytis. Pratimo metu patariama pasiruošti paveikslėlius su pagrindinėmis vaikų teisėmis (žr. 1 pav.). Teises aptarti kartu su vaikais ir klijuoti ant didelio plakato dydžio lapo, paliekant pakankamai vietos tarp paveikslų. Aptarus visas teises su vaikais galima pakalbėti: *kokios teisės jiems atrodo svarbiausios? Kokios labiausiai patinka? Kaip jie mano, ar turi gerbti kitų vaikų teises? Kaip jaustųsi, jei kiti pažeistų jo teises?*

Lygiai tokiu pačiu principu su vaikais aptarti jų pareigas (1 pav.). Aptarus pareigas suklijuoti ant plakato. Tada su vaikais užtvirtinti teises ir pareigas, uždedant savo rankytės antspaudą ant plakato. Apibendrinant akcentuoti, jog visi vaikai lygūs ir jie visi turi vienodas teises ir pareigas nepaisant kokio skirtingi jie būtų. Plakatą galima pakabinti grupėje ir žinių įtvirtinimui naudoti kasdienėje veikloje.

TEISĖS

Aš turiu teisę, kad su manimi elgtųsi pagarbiai
Turiu teisę reikšti savo nuomonę
Turiu teisę klysti
Turiu teisę būti apsaugotas nuo smurto, patyčių ir žeminimo
Turiu būti mylimas ir prižiūrimas
Turiu teisę į asmeninį gyvenimą
Turiu teisę gyventi saugiuose, jaukiuose namuose
Turiu teisę žaisti

PAREIGOS

Turiu gerbti kitus
Išklausyti kitų nuomonę
Mokytis iš klaidų
Neskriausti kitų ir padėti skriaudžiamiems
Mylėti ir rūpintis kitais
Gerbti ir saugoti kitų žmonių privatumą
Turiu padėti prižiūrėti namus
Į žaidimą priimti kitus

5 pav. Vaiko teisės ir pareigos

Naudingos nuorodos:

• *Pasakų klausymas, veikėjų gerų poelgių, ar atvirkščiai, įžeidžiančių, skaudinančių veiksmų aptarimas gali padėti ugdyti vaikų toleranciją. Tinkamos pasakos tolerancijos tema:*

„Bjaurusis ančiukas“ <https://www.vaikams.lt/pasakos/audio-pasakos/bjaurusis-anciukas.html>

„Ropė“ <https://www.youtube.com/watch?v=KWmWSHBMF10>

Animacinis filmukas „Žuviukas Nemo“ pasakoja apie žuviuką, kuris yra kitoks nei visos žuvys, nes turi silpną peleką. Istorija moko tolerancijos, pagarbos bei pasitikėjimo savimi. <http://www.filmukas.com/pilnametraziai/zuviukas-nemo-finding-nemo-2003-409>

Vaiko teisių ir pareigų kortelės <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2015/11/vaiko-konstitucija-internetui.pdf>

3.2.8. SOCIALINĖS ISTORIJOS

Socialinės istorijos – tai trumpi pasakojimai apie situacijas, kuriose vaikas patiria arba gali patirti sunkumą, kurios jam gali būti sudėtingos. Šios istorijos naudojamos siekiant pakeisti elgesį, mokant socialinio suvokimo arba norint sumažinti nerimą naujose situacijose, kai siekiama prisitaikyti prie pokyčių.

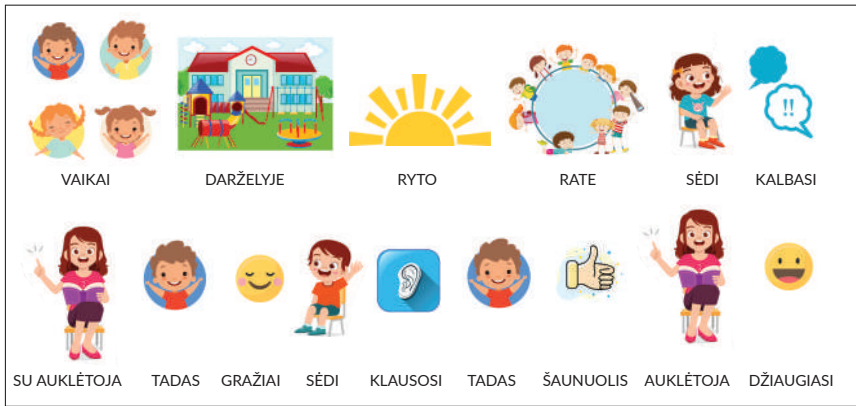
Socialinės istorijos idėja paremta požiūriu, kad vaikas elgiasi tinkamai, kai supranta tam tikrus įvykius arba žino, kokio elgesio iš jo tikimasi.

Socialinės istorijos gali būti sėkmingai taikomos ne tik ugdant vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių (autizmo spektro, emocijų ir elgesio, intelekto sutrikimų), bet visiems vaikams, siekiant pakeisti jų elgesį, skatinant tapti savarankiškesniais, ugdant gyvenimo įgūdžius, mokant bendravimo taisyklių.

Šios istorijos patrauklios, vizualios, kuriamos kiekvienam vaikui individualiai. Dažniausiai socialinės istorijos pagrindinis herojus yra pats vaikas, kuriam ji kuriama, todėl jis jaučiasi ypač svarbus ir reikšmingas, noriai klauso arba pats skaito jam sukurtą istoriją.

Pagrindiniai socialinių istorijų kūrimo principai:

- Socialinės istorijos kuriamos vaikui individualiai, atsižvelgiant į vaiko amžių, su kokiais sunkumais susiduria vaikas, kokie vaiko pomėgiai bei į tai, kaip vaikas geriau priima ir supranta informaciją.
 - Socialinės istorijos rašomos pirmuoju arba trečiuoju asmeniu.
 - Vienu metu sprendžiama viena problema, kad informacijos nebūtų per daug.
 - Socialinėse istorijose pasakojama, ką reikia daryti, o ne tai, ko nereikia daryti. Istorijos moko ką vaikas turi daryti ir kada, kokį tai duos rezultatą, paaiškinama, kokio elgesio mes tikimės iš vaiko, nurodoma, koks bus aptarto elgesio rezultatas, kam jis bus naudingas ir ką džiugins. Neminimas netinkamas elgesys, nenaudojami negatyvūs pasisakymai vaiko atžvilgiu.
 - Kuriant istorijas vartojami žodžiai „kartais“ ir „įprastai“. Pagrindiniai klausimai: Kas? Kur? Kada? Kodėl?
 - Istorijų kūrimui naudojamas ne tik tekstas, bet ir paveikslėliai, piešiniai, nuotraukos, realūs daiktai arba simboliai. Istorijos turi būti vizualiai patrauklios ir lengvai suprantamos. Istorijas galima kurti kartu su vaiku.
 - Socialinės istorijos turinys pateikiamas mažais žingsneliais, kad vaikas ją suprastų. Pasitinkiname, ar vaikas ją suprato (klausiame, pasikalbame).
 - Istorijos gali būti skaitomos prieš miegą arba kuriuo nors kitu laiku, kai tiek vaikas, tiek suaugusysis yra ramūs, gerai nusiteikę.
 - Istoriją skaitome tiek kartų, kiek reikia vaikui – gal kiekvieną dieną, o gal tik prieš situaciją.
 - Po skaitymo ir aptarimo galima pamėginti „atkurti“ istorijos situaciją ir leisti vaikui išmėginti naują elgesio modelį.

PIRŠTO KIŠIMAS Į NOSĮ

KIEKVIENAS TURI NOSIES IŠSKYRŲ.

MANO KLASĖS DRAUGAI IR MOKYTOJAI TAIP PAT TURI NOSIES IŠSKYRŲ.

AŠ TAIP PAT TURIU NOSIES IŠSKYRŲ.

MANO KLASĖS DRAUGAI IR MOKYTOJAI KIŠA PIRŠTUS Į NOSĮ.

DAUGUMAI ŽMONIŲ NEPATINKA, KAI AŠ VALGAU NOSIES IŠSKYRAS.

KLASĖS DRAUGAMS IR MOKYTOJAMS PATINKA, KAI AŠ EINU Į TUALETĄ IR IŠSIPUČIU NOSĮ.

KAI MANO NOSIS PILNA IŠSKYRŲ, AŠ GALIU NAUDOTIS SERVETĖLE ARBA EITI Į TUALETĄ SUSITVARKYTI.

KITI ŽMONĖS DŽIAUGIASI, KAI AŠ NAUDOJUOSI SERVETĖLE ARBA EINU Į TUALETĄ SUSITVARKYTI.

MAN PATINKA KAI KITI ŠALIA MANĖS JAUČIASI GERAI.

KAI ATEINA PIETŲ METAS

AŠ PLAUNU RANKAS

EINU Į VALGYKLĄ

KAD PAVALGYČIAU

ĮĖJES PASISVEIKINU: „LABA DIENA“

VALGYKLOJE RANDU ŽMONIŲ, KURIE STovi EILĖJE. AŠ STOJU Į EILĘ UŽ PASKUTINIO ŽMOGAUS.

AŠ NETRIUKŠMAJU IR KALBU TYLIAI, NESISTUMDAU IR NETRUKDAU KITIEMS

KAI ATEINA MANO EILĖ, AŠ IŠSIRENKU IR PAPRAŠAU VIRĖJOS TO, KO NORIU.

AŠ VALGAU LĖTAI IR KRUOPŠČIAI, NAUDOJU VISUS STALO ĮRANKIUS.

KAI BAIGIU PIETAUTI, NUSIŠLUOSTAU BURNĄ SERVETĖLE.

SUSITVARKAU, NUSINEŠU NEŠVARIUS INDUS

MAN PATINKA GRAŽIAI ELGTIS VALGYKLOJE. AŠ JAUČIUOSI SOTUS IR LAIMINGAS.

Naudingos nuorodos:

<https://srvks.lt/pedagogams/>

<https://srvks.lt/wp-content/uploads/2019/11/REKOMENDACIJ%C5%B2-LEIDINYS.-Pasiruo%C5%A1imas-darbai-su-vaikais-turin%C4%8Diais-autizmo-spektro-sutrikim%C5%B3.pdf>

<https://pagalbasau.lt/autizmas/>

<https://www.klaipedosppt.lt/images/Ikimokyklinis/Kaip%20sukurti%20socialine%20istorija.pdf>

LITERATŪRA

1. Adriany, V. (2019). 'I don't want to play with the Barbie boy': Understanding Gender-Based Bullying in a Kindergarten in Indonesia. *International journal of bullying prevention*, Vol. 1 (4), p. 246-254. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42380-019-00046-2>.
2. Alsaker, F.D., Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2010). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. In *The Handbook of School Bullying. An International Perspective*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. p. 87–99.
3. Antidiskriminacijos, tolerancijos ir pagarbos kitam ugdymas. 2011. Vilnius: Vaikų linija.
4. Aš ir tu, kaip palaikyti mokymąsi individualiame santykiyje. 2018. [žiūrėta 2022-05-10]. Prieiga internetu: <https://www.twinkl.com/teaching-wiki/active-listening>
5. Ambrukaitis, J. (2012). Specialiojo ugdymo kaitos bruožai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Baker, C. N., Kupersmidt, J. B., Voegler-Lee, M. E., Arnold, D. H., & Willoughby, M. T. (2010). Predicting teacher participation in a classroom-based, integrated preventive intervention for preschoolers. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(3), 270-283. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2022.09.05>
7. Baird, J. A., & Moses, L. J. (2001). Do preschoolers appreciate that identical actions may be motivated by different intentions? *Journal of Cognition and Development*, 2(4), 413-448. https://doi.org/10.1207/S15327647JCD0204_4.
8. Bendravimo meno ir bendravimo ugdymo metodika. 2011. [žiūrėta 2022-04-13]. Prieiga internetu: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2011_Bendravimo_meno_ir_bendradarbiavimo_ugdymo_metodika_4.pdf.
9. Berkowitz, D. E. (2020). *Framing School Violence and Bullying in Young Adult Manga* ([editon unavailable]). Springer International Publishing. Retrieved from <https://www.perlego.com/book/3481799/framing-school-violence-and-bullying-in-young-adult-manga-fictional-perspectives-on-a-pedagogical-problem-pdf>
10. Boyd, D., Bee, H. (2011). *Augantis vaikas*. Vilnius. Ugdymo plėtotės centras.
11. Braslauskienė, R., Jonutytė, L. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
12. Brėdikytė, M., Brandišauskienė, A., Sujetaitė-Volungevičienė, G. 2015. Vaikų žaidimo paslaptys. [žiūrėta 2022-04-13]. Prieiga internetu: <http://saulegraza.net/wp-content/uploads/2021/10/Vaiko-zaidimo-paslaptys-pdf-knyga.pdf>.
13. Cassidy, T. (2009). Bullying and victimisation in school children: The role of social identity, problem-solving style, and family and school context. *Social Psychology of Education*, 12(1), 63-76. <https://doi.org/10.1007/s11218-008-9066-y>
14. Craig, W. M., Pepler, D., & Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21(1), 22-36. <https://doi.org/10.1177/0143034300211002>
15. Crick, N. R., Ostrov, J. M., Burr, J. E., Cullerton-Sen, C., Jansen-Yeh, E., & Ralston, P. (2006). A longitudinal study of relational and physical aggression in preschool. *Applied Developmental Psychology*, 27(3), 254-268. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2006.02.006>

16. Cameron, D. L., Kovac, V. B. (2017). Parents and preschool workers perceptions of competence, collaboration, and strategies for addressing bullying in early childhood. *Child Care in Practice*. [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4400/10.1080/13575279.2016.1259156>.
17. Chairilsyah, D. 2019. Raising Tolerant Attitude to Children. *Journal on Early Childhood*, 2(3), 81-90. [žiūrėta 2022-04-20]. Prieiga internetu:
18. Chreptavičienė, V.; Tautkevičienė, G. (2010) Informacinių technologijų panaudojimas pedagogų bendradarbiavimui: pedagoginės informacijos duomenų bazės „Korys“ atvejis. *Socialiniai mokslai*. Nr. 2 (68): 85–93.
19. Chopik, W., J., E, O'Brien., Konrath, S., H. 2016. Differences in Empathic Concern and Perspective Taking Across 63 Countries. [žiūrėta 2022-03-17]. Prieiga internetu: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0022022116673910>.
20. Christiansen, K.T. 2021. 20 animal yoga poses for kids. [žiūrėta 2022-05-20]. Prieiga internetu: <https://preschoolinspirations.com/animal-yoga-poses-for-kids/> .
21. Cirtautienė, L., Meslinienė, G. (2014). *Žaidžiu jausmus: pyktis. Metodinis leidinys*. Kaunas: Print Easy.
22. Coleman JS. (2005). Socialinės teorijos pagrindai. Vilnius: Margi raštai.
23. Coyle H. E. (2008). School Culture Benchmarks: Bridges and Barriers to Successful Bullying Prevention Program Implementation. *Journal of School Violence*, 7, p. 105–122 [žiūrėta 2021 02-05]. Prieiga per internetą: https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4418/doi/abs/10.1300/J202v07n02_07
24. Cotton, K. 2001. Developing Empathy in Children and Youth. [žiūrėta 2022-03-17]. Prieiga internetu: <https://educationnorthwest.org/sites/default/files/developing-empathy-in-children-and-youth.pdf>. .
25. Čekuolienė, E. (2014). *Augi(ni)mo psichologija*. Vilnius: Alma littera.
26. Černius, V. (2006). *Žmogaus vystymosi kelias: nuo vaikystės iki brandos*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras.
27. Darbas su vaikais, grupinių užsiėmimų pavyzdžiai. 2018. [žiūrėta 2022-04-20]. Prieiga internetu: http://ziburio-fondas.lt/wp-content/uploads/sites/5/2018/01/LE_Uzsiemimai.pdf.
28. Dodge, D. T., & Phinney, J. (2002). *A Parent's Guide to Preschool*. Teaching Strategies, Inc., 5100 Wisconsin Avenue, NW, Suite 200, Washington, DC 20016-4119.
29. Domènech-Llaberia, E., Jané, M. C., Corbella, T., Ballepí, S., Mitjavila, M., & Canals, J. (2008). Teacher reports of peeraggression in preschool: Its relationship to DSM-IV externalizing symptoms. *The Spanish Journal of Psychology*, 11(2),433-442. <https://doi.org/10.1017/S1138741600004443>.
30. Douvlos, C. (2019). Bullying in Preschool Children. *Psychological Thought*, Vol. 12 (1), p. 131–142. [žiūrėta 2022-01- 17]. Prieiga internete:https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4655/primoeexplore/fulldisplay?docid=TN_cdi_doaj_primary_oai_doaj_org_article_613ba463645b4e-ac82e747cb20d350f2&context=PC&vid=KU&lang=lt_LT&search_scope=KU&adaptor=primo_central_multiple_fe&tab=default_tab&query=any,contains,Bullying%20in%20Preschool%20Children&offset=0

31. Erkert, A. (2011). *Žaidimai agresijai įveikti*. Vilnius: Presvika.
32. Faber, A., Mazlish, E. 2018. Kaip kalbėti su vaikais, kad jie klausytų ir kaip klausyti, kad jie kalbėtų. Vaga: Vilnius.
33. Girdvainis G. (2013). Patyčios tarp mokinių bendrojo lavinimo mokykloje: samprata, dalyviai, priežastys ir padariniai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 40, p. 8-13 [žiūrėta 2021-11-08]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2013~1396887628028>
34. Gippenreiter, J. 2018. Bendrauti su vaiku. KAIP? Ramduva: Kaunas.
35. Green, V. A., Cillessen, A. H. N., Recheis, R., Patterson, M. M., & Hughes, J. M. (2008). Social problem-solving and strategy use in young children. *The Journal of Genetic Psychology*, 169(1), 92-112. <https://doi.org/10.3200/GNTP.169.1.92-112>.
36. Guerin, S., & Hennessy, E. (2002). Pupils' definitions of bullying. *European Journal of Psychology of Education*, 17(3), 249-261. <https://doi.org/10.1007/BF03173535>.
37. Helgeland, A., Lund, I. (2017). Children's voices on bullying in kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, Vol. 45 (1), p. 133-141. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: Children's Voices on Bullying in Kindergarten (unit.no).
38. https://www.researchgate.net/publication/338910927_Raising_Tolerant_Attitude_to_Children.
39. <https://www.specializuotospagalboscentras.lt>.
40. Ilola, A. M., Lempinen, L., Huttunen, J., Ristkari, T., Sourander, A. (2016). Bullying and victimisation are common in four-year-old children and are associated with somatic symptoms and conduct and peer problems. *Acta Paediatrica*, Vol. 105 (5), p. 522-528. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4415/doi/full/10.1111/apa.13327> .
41. Jasiulionė J. S., Povilaitis R. ir kt. (2010). *Kuriame klasę be patyčių*. Gairės klasių auklėtojų. Vaikų linija.
42. Kairienė, B.; Ščerbakova, D. (2008). Vaikų patiriamo smurto mokykloje prevencijos galimybės. *Socialinis darbas*, 7(2): 67–75.
43. Juozulynas, A., Jurgelėnas, A. (2012). Vaikų agresyvaus elgesio priežastys. *Visuomenės sveikata*, 4 (59).
44. Jurkevičienė, G. (2016). Vaiko pyktis: 12 patarimų tėvams, kaip mokinti valdyti emocijas. [interaktyvus] [žiūrėta 2021-12-10].
45. Kairienė, B. (2013). *Agresyvaus tėvų elgesio su vaikais prevencijos prielaidos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
46. Kairienė, B.; Ščerbakova, D. Vaikų patiriamo smurto mokykloje prevencijos galimybės. *Socialinis darbas*. 2008, 7(2): 67–75.
47. Karmaza E., Grigutyte N. ir kt. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: UAB "Sapnų sala".
48. Kerulienė, I., Užpurvytė, A. (2017). Patyčių apraiškos 3–6 metų vaikų grupėje. Iš Žemgulienė, A. (sud.) *Pasaulis vaikui: ugdymo realijos ir perspektyvos. Tęstinis mokslo straipsnių leidinys. 6 tomas*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, p. 33-42. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: [Pasaulis_vaikui_V_2017.indd \(elaba.lt\)](#).
49. Kim, J. H., Hahlweg, K., Schulz, W. (2021). Early childhood parenting and adolescent

bullying behavior: Evidence from a randomized intervention at ten-year follow-up. *Social Science & Medicine*, Vol. 282.

50. Lee, S. H. (2020). Kindergarten teachers perspectives on young children's bullying roles in relation to dominance and peer relationships: A short-term longitudinal approach in South Korea. *International journal of environmental research and public health*, Vol. 17 (5). [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: IJERPH | Free Full-Text | Kindergarten Teachers' Perspectives on Young Children's Bullying Roles in Relation to Dominance and Peer Relationships: A Short-Term Longitudinal Approach in South Korea (mdpi.com).

51. Legkauskas, V. (2013). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Vilnius: Vaga.

52. Lekavičienė, R., Vasiliauskaitė, Z., Antinienė, D., Almonaitienė, J. 2022. Bendravimo psichologija šiuolaikiškai. Vilnius: Alma littera.

53. Lengvinas, D, Klanienė, I., Karolienė, L. Collaboration between Social Workers and Social Pedagogues in Providing Assistance to Children from Families at Social Risk. 2020. *Social work*. P. 27 -41 .

54. Lidžiūtė, S. 2022. Ikimokyklinio amžiaus vaikų bendraamžių socialinio atstūmimo kaip patyčių raiškos prevencija. Magistro darbas. Klaipėdos universitetas.

55. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nr. XI – 1425 pakeitimo įstatymas, 2 str. (2021). [Žiūrėta 2022 – 01 – 25]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/5a4647003e0011ec99bbc1b08701c7f8>.

56. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas 3 str. (2019). [Žiūrėta 2022 – 01 – 25]. Prieiga internete: <https://www.infolex.lt/teise/DocumentSinglePart.aspx?Aktold=113974&StrNr=3>.

57. LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. V-190 „Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos“.

58. LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl psichologinės pagalbos teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. 2017 m. rugpjūčio 30 d. Nr. V – 663, Vilnius. [Žiūrėta 2022 – 01 – 25]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/67f184a28e8711e7a5e-2b345b086d37>.

59. LR švietimo, mokslo ir sporto ministro 2020 m. balandžio 21 d. įsakymas Nr. V-582 „Rekomendacijos mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo ir veiksmų, įtariant galimą smurtą artimoje aplinkoje“

60. Liobikienė, N. (2006). Krizių intervencija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

61. Lukinaitė-Vaičiurgenė, E. 2019. Kaip elgtis, kai vaikas reiškia stiprias emocijas? [žiūrėta 2022-05-218]. Prieiga internetu: <https://www.nebegeda.lt/kaip-elgtis-kai-vaikas-reiskia-stiprias-emocijas/> .

62. Mažeikienė, V. 2019. Kai augti sunku. Tyto alba: Vilnius.

63. Merfeldaitė, O. (2008). Socialinės pedagoginės pagalbos komandos veiklos modelis bendrojo lavinimo mokykloje. *Socialinis ugdymas*. 5 (16), 93-102.

64. Monkevičienė, O., Banevičiūtė, B., Bujanauskienė, V. ir kt. (2015). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos.

65. Monks, C., Ruiz, R. O., & Val, E. T. (2002). Unjustified aggression in preschool. *Aggressi-*

ve Behavior, 28(6), 458-476 <https://doi.org/10.1002/ab.10032>.

66. Monks, C. P., & Smith, P. K. (2006). Definitions of bullying: Age differences in understanding of the term, and the role of experience. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(4), 801-821. <https://doi.org/10.1348/026151005X82352>.

67. Monkevičienė O. 2003. Mano vaikai: priešmokyklinis vaiko ugdymas. Kaunas: Šviesa.

68. Murray, L. 2021. Ramūs vaikai. Helios Kirjastus.

69. Pileckaitė –Markovienė, M. (2005). Santykių su bendraamžiais ir vidinės darnos sąsajos jaunesniajame mokykliniame amžiuje. *Ugdymo psichologija*. Nr. 14, p. 7-12.

70. Perren S., Alsaker F. D. (2006). Social Behavior and Peer Relationships of Victims, Bully-victims, and Bullies in Kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, p. 45-57 [žiūrėta 2022-11-08]. Prieiga per internetą: <https://acamh.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1469-7610.2005.01445.x>.

71. Pertrauskienė, A. (2011). Interdisciplininis bendradarbiavimas socialinio darbo praktikoje. *Socialinis darbas*. 10 (1), 42 – 48.

72. Praktinės rekomendacijos, kaip atpažinti, kad vaikas yra žalojamas”. Leidinys parengtas pagal Jungtinės Karalystės NICE gaires „Kada įtarti vaiką žalojantį elgesį. <http://guidance.nice.org.uk/CG89/QuickRefGuide/pdf/English>.

73. Raine, A., Lai Chu Fung, A. (2014). Low Heart Rate as a Risk Factor for Child and Adolescent Proactive Aggressive and Impulsive Psychopathic Behavior. *Aggressive Behavior*. [interaktyvus] [žiūrėta 2022-05-09] Prieiga internete: <http://web.b.ebscohost.com.db.kaunokolegija.lt/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=8ba5f1a4-6802-41e5-ab27-56beb2cef567%-40sessionmgr101>.

74. Reid, L. (2010). *Vaikų nerimas. Kaip įveikti jį be vaistų ir terapijos*. Vilnius: Baltos lankos.

75. Repo, L., Sajaniemi, N. (2015) Prevention of bullying in early educational settings: pedagogical and organisational factors related to bullying. *Early childhood education journal*, Vol. 23 (4), p. 461-475 [žiūrėta 2022-01-29]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4400/10.1080/1350293X.2015.1087150>.

76. Rose, C. A., Richman, D. M., Fetting, K., Hayner, A., Slavin, C., & Preast, J. L. (2014). Peer reactions to early childhood aggression in a preschool setting: Defenders, encouragers, or neutral bystander. *Developmental Neurorehabilitation*, 19(4), 246-254.

77. Rumping, S, Boendermaker, L. Ruyter, D.J. (2019). Stimulating interdisciplinary collaboration among youth social workers. *Health Soc Care Community*. <http://ezproxy.biblioteka.ku.lt:3671/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=19&sid=8c77fa17-9eae-4fe4-b7da-3150e14ee-1b5%40sessionmgr103>.

78. Saracho, O. N. (2016). Bullying prevention strategies in early childhood education. *Early childhood education journal*, Vol. 45 (4), p. 453-460 [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:5030/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=6eb626d8-d7d9-4b68-9071-06dea47d37a0%40redis>.

79. Saracho, O. N. (2017). Bullying: young children's roles, social status, and prevention programmes. *Early Child Development and Care*. Vol. 187(1), p. 68-79 [žiūrėta 2022-01-30]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4400/10.1080/03004430.2016.1150275>.

80. Sawyer, J., Mishna, F., Pepler, D., & Wiener, J. (2011). The missing voice: Parents' perspectives of bullying. *Children and Youth Services Review*, 33, 1795-1803. doi:10.1016/j.childyouth.2011.05.010.
81. Siegel, D., J., T. B. Bryson. 2018. *Smegenys, tariančios TAIP*. Vilnius: Vaga.
82. Skoglung, R. J. (2020). Beyond Bullying: Understanding Children's Exploration of Inclusion and Exclusion Processes in Kindergarten. *Children's Exploration and Cultural Formation*, p. 29-45 [žiūrėta 2022-01-29]. Prieiga internete: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-030-36271-3_3.
83. Soderstrom, A., Hultman, A. L. (2016). Preschool work against bullying and degrading treatment: experiences from an action learning project. *Early years*, Vol. 37 (3), p. 300-312. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4418/doi/full/10.1080/09575146.2016.1194374>.
84. Storey, K., Slaby, R. *Eyes on Bullying in Early Childhood*. Waltham, Education Development Center.
85. Sutton, J. 2021. Anger management for kids: 14 best activities and worksheets. [žiūrėta 2022-05-11]. Prieiga internetu: <https://positivepsychology.com/anger-management-kids/>.
86. Swit, C. S. (2018). Early childhood educators and parents perceptions of bullying in preschool. *Journal of Psychology*, Vol. 47 (3), p. 19-27. [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internete: <https://www.psychology.org.nz/journal-archive/Early-Childhood-educators%E2%80%99-and-Parents%E2%80%99.pdf>.
87. Szarkowicz, D., L. 2007. Everyday learning about managing angry feelings. *Everyday Learning Series*, 5(2). [žiūrėta 2022-04-20]. Prieiga internetu: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED497541.pdf>.
88. Švaplėnienė, J. & Radžiūnienė, R. (2013). Vaikų agresija: priežastys, raiška ir pedagoginės korekcijos prielaidos. *Žvirblių takas*, Nr. 2, 46-52.
89. Theriault, C. (2009). *Vaikų konfliktai: kaip ugdyti savarankiškumą*. Vilnius: Baltos lankos.
90. Tifenbacher, A. (2012). *Kodėl mano vaikas kaprizingas? Kaip sumaniai elgtis sunkiais vaiko vystymosi etapais*. Vilnius: Ramduva.
91. Vaicekauskienė, V. (2009). Sistemų teorijos integravimas į socialinio darbo veiklą. *Logos* 58, 181 -188. http://www.litlogos.eu/L58/logos58_181_188vaicekauskiene.pdf - žiūrėta 22 01 2020.
92. *Vaiką žalojantis elgesys: metodinis leidinys specialistams. Vaikų iki 5 metų apsaugos nuo smurto sistemos stiprinimas*. Vilnius.
93. Vaitkevičiūtė V. (2002). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
94. *Vaiko teisės ir pareigos: 16 pieštinių istorijų ir neistorijų*. 2010. [žiūrėta 2022-03-30]. Prieiga internetu: [https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/seima/Jungtini%C5%B3%20Taut%C5%B3%20vaiko%20teis%C5%B3%20konvencija/Priedas%20Nr_%204%20\(4\).pdf](https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/seima/Jungtini%C5%B3%20Taut%C5%B3%20vaiko%20teis%C5%B3%20konvencija/Priedas%20Nr_%204%20(4).pdf).
95. Viparytė, D.E.Bagdonas (2018). 4- 5 metų vaikų agresijos būdai ir jų koregavimo galimybės ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. *MOKSLO TAIKOMIEJI TYRIMAI LIETUVOS KOLEGIJOSE*, 2 Nr.14, p. 43-52 [žiūrėta 2022-05-10]. Prieiga internete <http://ojs.kaunokolegija.lt/index.php/>

mttlk/index.

96. Vlachou M., Andreou E. ir kt. (2011). Bully/victim Problems Among Preschool Children: a Review of Current Research Evidence. *Educational Psychology Review*, 23, p. 329-359 [žiūrėta 2022-05-05]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10648-011-9153-z> .

97. Walker, H. M., & Shinn, M. R. (2002). Structuring school-based interventions to achieve integrated primary, secondary, and tertiary prevention goals for safe and effective schools. In M. R. Shinn, H. M. Walker, & G. E. Stoner (Eds.), *Interventions for academic and behavior problems II: Preventive and remedial approaches* (pp. 1-25). Washington, DC USA: National Association of School Psychologists.

98. Webster-Stratton, C., & Reid, M. J. (2004). Strengthening social and emotional competence in young children – The foundation for early school readiness and success: Incredible years classroom social skills and problem-solving curriculum. *Infants and Young Children*, 17(2), 96-113. <https://doi.org/10.1097/00001163-200404000-00002>.

99. Žukauskienė, R. (1997). Agresyvaus jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų elgesio raidos ypatumai. *Psichologija*, 1997 Nr.17. [interaktyvus] [žiūrėta 2022-05-20] Prieiga internete: <http://www.zurnalai.vu.lt/psichologija/article/view/9019>

PRIEDAI

SMURTO ATVEJO TARP BERNIUKŲ VAIKŲ DARŽELYJE ANALIZĖ

Situacija. Mantas (5 metų) lanko vaikų darželį nuo 3 metų, jam nuolat kyla emocijų ir elgesio sunkumų, nesutaria su kitais vaikais, mušasi, trukdo žaidimui ir kt. Tomas (4,5 metų) taip pat lanko šią įstaigą nuo 3 metų. Vaikas draugiškas, mėgstamas kitų vaikų. Žaidimų aikštelėje Mantas pastūmė Tomą. Tomas trenkėsi galva į supynės kraštą ir nusibrozdino kaklą. Mokytoja apžiūrėjo berniuką, nuramino jį, kad nėra rimtų sužeidimų. Mokytoja Mantui liepė sėdėti ant suoliuko ir apgalvoti savo poelgį, po kelių minučių liepė atsiprašyti Tomo. Mantas nenoriai, bet atsipašė paduodamas ranką Tomui. Po šio atsiprašymo Tomas kaip įprasta toliau tęsė žaidimus su vaikais. Kitą rytą Tomo tėveliai atėjo ir labai priekaištavo, kodėl mokytoja jiems nepranešė apie šį įvykį. Jie šaukė sakydami, kad padarys viską, kad Mantas nebelankytų šitos grupės ir nebežalotų ne tik Tomo, bet ir visų vaikų. Tomo tėveliai parašė į uždara, tos grupės tėveliams skirtą Facebook grupę, kad jų vaikams nesaugu dėl Manto elgesio ir kvietė tėvus reaguoti. Tomo tėveliai parengė raštą adresuotą įstaigos administracijai, kad Mantas būtų „išmestas“ iš vaikų darželio. Administracija bandė kalbėtis su tėveliais, tačiau visi buvo priešišškai nusiteikę ir nesileido į kalbas. Į šį susitikimą buvo pakviesti Manto tėvai, kurie gynė savo vaiką, atsipašė Tomo tėvų, tačiau jie susilaukė labai pikty replikų ir įžeidinėjimų savo atžvilgiu. Manto tėvai neatlaikė tokio psichologinio spaudimo ir patys nusprendė nebevesti vaiko į šią įstaigą.

Mokytojo veiksmai, kurie pagilino situaciją. Pirmiausia, mokytojas nežinojo labai aiškaus algoritmo, ką daryti, kai vaikas agresyviai elgiasi su kitu vaiku. Visos ikimokyklinio ugdymo įstaigos turi turėti pasitvirtinusios Smurto ir patyčių prevencijos, intervencijos ir stebėsenos vykdymo tvarkos aprašus, su kuriais visi įstaigos darbuotojai turi būti supažindinti. Jie turi žinoti, kam pranešti apie vaikų patirtą smurtą, kaip reaguoti ir kt. Mokytoja neinformavo įstaigos vadovo apie šį incidentą, nebuvo pranešta vaiko tėvams. Mokytoja neturėjo individualaus pokalbio su abiem vaikais atskirai. Tai pat neaptarė su nuskriaustu vaiku jo savijautos, nepatikino, kad toks elgesys su juo nėra tinkamas, nesuteikė vaikui saugumo, kad mokytojas padarys viską, kad situacija nesikartotų. Su skriaudžiamu vaiku taip pat nesikalbėta apie jo savijautą, netinkamo elgesio priežastis, pasekmes ir kt. Atsiprašymas negali būti nuoširdus, jei skriaudėjas nesuvokia savo elgesio priežasčių ir tokio elgesio pasekmių skriaudžiamam vaikui. Toks atsiprašymas skriaudžiamajam vaikui gali sukelti nemalonių jausmų ir antrą kartą priversti išgyventi situaciją.

Kokie mokytojo veiksmai galėtų tinkamai padėti išspręsti šią situaciją.

Mokytoja pirmiausia turėtų pranešti mokyklos vadovui apie įvykusį incidentą, įsitikinti, ar nėra padarytų sužalojimų sveikatai arba kitų pasekmių. Mokytoja turėtų informuoti ir tėvus (globėjus). Tada kalbėtis su skriaudžiamu vaiku individualiai apie tai, ką jis išgyveno, kaip jaučiasi, atsiprašyti, kad tai įvyko „apgailėstauju, kad tau taip atsitiko, niekas negali skriausti kito žmogaus“, užtikrinti saugumą „aš stengsiuosi padaryti viską, kad situacija nesikartotų. Aš pasikalbėsiu su Mantu ir tavo tėveliais“. Su skriaudėju vaiku būtina kalbėtis, kad tai nepriimtinas elgtis „aš mačiau, kaip tu stūmei Tomą ir jis susižeidė, taip elgtis nepriimtina mūsų grupėje“, galima priminti grupės taisykles.

Leisti vaikui papasakoti, kaip jam atrodo, kas įvyko, kad vaikas nesijaustų puolamas, tada įvardyti faktus, ką mokytojas pastebėjo ir aiškiai pasakyti, kad toks elgesys nepriimtinas. Mokytojui labai svarbu padėti Mantui atpažinti ir įvardyti savo jausmus „tu supykai ir pastūmei Tomą“, aptarti, kaip jis galėtų ateityje išlieti pyktį (pvz., plėšyti lapą, kumščiuoti pagalvę, mėtyti kamuoliukus ir kt.). Mokytoja turi įvardyti aiškius susitarimus dėl vaiko elgesio: „Kai kitą kartą tu supykai, tu nestumsi vaikų, o ateisi pas mane, aš tau duosiu kamuoliukus, kuriuos galėsi mėtyti, išliedamas pyktį“. Taip pat patikinti, kad vaikas bus stebimas, kaip jam sekasi laikytis susitarimų: „Aš manau tau pavyks suvaldyti pyktį, aš stebėsiu kaip tau sekasi ir padėsiu, jei prireiks mano pagalbos“.

Taip pat būtina informuoti abiejų vaikų tėvus (globėjus). Būtina pokalbius su tėveliais (globėjais) (skriaudėjo ir skriaudžiamojo) organizuoti atskirai, jokių būdu negali iškart kalbėtis su abiejų vaikų tėvais (globėjais), nes jie tokiais atvejais būna labai įsiaudrinę, emociingi, tai sunku bus valdyti pokalbį tarp tėvų (globėjų). Rekomenduojama, kad šitame pokalbyje dalyvautų mokytojas, administracijos atstovai ir pagalbos specialistai (socialinis pedagogas, psichologas ir kt.), kurie galėtų labiau suvaldyti tėvų (globėjų) emocijas, konstruktyviai vesti pokalbį. Kalbantis su skriaudžiamojo vaiko tėvais (globėjais) pirmiausia reikia jų atsiprašyti: „Labai apgailėstaujame, kad su jūsų vaiku taip atsitiko mūsų įstaigoje, suprantame, kad jūs dabar išgyvenate nemalonius jausmus“, ir tada reikia patikinti tėvus (globėjus), kad darysite viską, kad situacija nesikartotų, ir nurodykite, kokių veiksmų imsitės. Būtinai palaikykite su tėvais (globėjais) ryšį informuodami, kaip sekėsi spręsti situaciją. Vaiko (šiuo atveju Manto), kuris agresyviai elgėsi su kitais vaikais, tėvams (globėjams) taip pat reikia jūsų palaikymo, niekam nėra malonu aiškintis dėl vaiko netinkamo poelgio. Pokalbį siūloma pradėti taip: „Mes suprantame, kad nėra malonu girdėti apie netinkamą jūsų vaiko elgesį, bet mums svarbu ne nubausti, o padėti jūsų vaikui“.

Tai pat svarbu susitarti su tėvais (globėjais), kaip tėvai (globėjai) pastiprins tinkamą vaiko elgesį, kaip palaikys reikalavimus ir veiksmus, kuriuos taikys pedagogas arba pagalbos specialistai koreguodami netinkamą vaiko elgesį. Abiejų grupių tėvams (globėjams) ir vaikams turėtų būti pasiūlyta psichologo ir (arba) socialinio pedagogo pagalba.

Svarbiausia, dauguma problemų galima būtų išvengti, jei mokytojas su tėvais (globėjais) bendrautų „taikos“ metu, kol dar neįvyksta panašaus pobūdžio incidentų. Labai svarbu metų pradžioje su tėvais (globėjais) aptarti, kaip bus reaguojama į netinkamą vaikų elgesį, kokios pasekmės bus taikomos, kokie įstaigos ir mokytojo lūkesčiai, kaip tėvai (globėjai) gali padėti kitiems tėvams (globėjams), ypač, kai jų vaikas turi elgesio ir emocinių problemų. Taip pat mokytojai, susirinkimų metu, galėtų patys paanalizuoti su tėvais (globėjais), kas yra smurtas, kokios priežastys, kaip galėtų elgtis tėvai (globėjai), kai sužino, kad prieš jų vaiką smurtauta arba jų vaikas nuskriaudė kitus. Galima pasikviesti ir pagalbos specialistus arba lektorius iš šalies. Svarbu, kad šiuo klausimu būtų kuo daugiau informacijos ir susitarimų, kol dar nėra grupėje konfliktų, smurtinio elgesio arba patyčių apraiškų. Kaip jau minėta, bendraukite su tėvais (globėjais) „taikos“ metu.

Taip pat šioje situacijoje pačiam mokytojui būtų naudingos socialinio pedagogo ir psichologo konsultacijos, kaip reaguoti į panašius atvejus, kaip tinkamai valdyti vaiko elgesį, kaip dirbti su emocijų ir elgesio sunkumų turinčiais vaikais bei jų tėvais (globėjais). Taip pat pagalbos specialistai galėtų teikti individualią pagalbą Mantui, padedant įveikti kylančius elgesio valdymo sunkumus. Jei po pagalbos priemonių situacija nesikeičia, tai reikia aptarti šią situaciją Vaiko gerovės komisijoje ir numatyti veiksmingesnes priemones.

PATYČIŲ DINAMIKOS TARP MERGAIČIŲ GRUPĖJE ATVEJO ANALIZĖS PAVYZDYS

Kamilė, 4 metų mergaitė, aktyvi, judri, smalsi, mėgsta būti dėmesio centre, ikimokyklinio ugdymo grupę lanko jau metus. Rūta (4 m.) ikimokyklinio ugdymo įstaigą lanko pusę metų, ji labai rami, nedrąši, kalba labai tyliai. Kamilė prie stalo žaidė su lėlėmis, Rūta priėjo su savo lėle ir pasakė Kamilei: „Pažaiskime su lėlėmis“. Kamilė nieko neatsakė, nuėjo žaisti prie kitų vaikų, palikdama Rūtą vieną. Rūta nuliūdo, nuleido galvą, bet po kelių minučių pradėjo žaisti viena. Mokytoja nereagavo į tai. Kitą dieną situacija pasikartojo: Kamilė žaidė su lėlėmis, kai prie jos priėjo Rūta ir bandė prisijungti prie žaidimo su savo lėlėmis. Kamilė paprašė Rūtos duoti pažaisiti lėlę, Rūta davė. Kai Rūta norėjo atsiimti savo lėlę, Kamilė jos nebenorėjo atiduoti. Rūta pradėjo verkėti. Mokytoja griežtu balsu liepė gražinti lėlę. Kamilė atidavė lėlę ir piktai pasakė: „Tu su manimi daugiau nežaisi“. Rūta nuėjo į kitą grupės kampą ir žaidė viena. Kitą dieną Rūta bandė vėl priėti prie Kamilės ir žaisti kartu, bet Kamilė pasakė: „Aš nenoriu žaisti su tavimi“ ir susirinkusi savo lėles nuėjo žaisti prie kitų mergaičių. Rūta nuliūdo ir liko žaisti viena. Mokytoja į tai nesureagavo. Socialinio atstūmimo situacija pasikartojo po kelių dienų lauke. Kamilė žaidė smėlio dėžėje „kepė“ pyragus. Prie jos prisėdus Rūtai, ji fiziškai atsitraukė ir piktai suriko „tu neik prie manęs, tu čia nežaisi“. Rūta pravirko. Mokytoja pasikvietė Kamilę ir liepė paaiškinti, kodėl ji nepriima žaisti Rūtos. Kamilė negalėjo paaiškinti, kodėl taip elgiasi, apsiverkė, nuliūdo ir pasakė mokytojai, kad taip daugiau nesielgs. Mokytoja liepė atsiprašyti Rūtos, Kamilė tai padarė paduodama ranką. Tačiau situacija pasikartojo už kelių dienų. Kai Kamilė su kitais vaikais iš „Lego“ statė namą, priėjus Rūtai, ji pasakė, kad jie jau pastatė namą ir Rūtos čia nereikia. Rūta liūdna atsisėdo nuošaliau ir verkė. Mokytoja pasodino Kamilę ant kėdutės ir liepė ramiai pagalvoti, ką ji negerai padarė. Kamilė nuliūdo ir atsiprašė Rūtos.

Mokytojos veiksmai, nepadedantys veiksmingai spręsti patyčių situacijos. Pirmiausia, kai mokytoja pastebėjo, kad Kamilė pirmą kartą atstūmė Rūtą, neatreagavo, nors matė, kad Rūtai buvo skaudu, ji buvo liūdna. Tokie mokytojos veiksmai „be žodžių“ parodė pritarimą Kamilės netinkamam elgesiui. Vaikai stebi mokytoją, ir jai mokytojas nesureaguoja, tai vaikas priima tokį elgesį kaip normą. Mokytoja tokiu elgesiu leido manyti visiems grupėje buvusiems vaikais, kad toks elgesys su kitais vaikais yra priimtinas ir toleruotinas. Tokiu būdu Kamilė gavo leidimą taip elgtis, t. y. socialiai atstumti kitą vaiką, o Rūtai toks elgesys užtvirtino nuostatą, kad kiti vaikai gali taip elgtis su ja. Antrą kartą kilus konfliktui tarp Kamilės ir Rūtos (Kamilė nebeatidavė lėlės) mokytoja sureagavo griežtai pareikaludama atiduoti lėlę. Kamilė pakluso, bet buvo labai supykusi. Šį kartą mokytoja reagavo, tačiau ji nepadėjo Kamilei įvardyti jos išgyvenamo jausmo (pykčio), šis jausmas buvo nuslopintas, ir vaikas neišmoko pamokos, kad pyktis nėra savaime geras arba blogas jausmas, svarbu, kaip mes jį išreiškiame. Tokiu būdu mokytoja ignoravo abiejų mergaičių jausmus, todėl konfliktas peraugo į patyčias (socialinis izoliavimas). Patyčių situacijai nuolat kartojantis, mokytoja sureagavo liepdama Kamilei pasiaiškinti, kodėl ji taip elgėsi. Klausimas „ko-

dėl?“ skatina vaiką gintis, kaip ir šiuo atveju, Kamilė pati negalėjo paaiškinti, kodėl taip elgiasi, todėl Kamilės atsiprašymas negalėjo būti nuoširdus, nes mokytoja nepadėjo jai pačiai įvardyti, suprasti savo elgesio priežasčių, neįvardijo Kamilei, kad toks elgesys su kitais vaikais nepriimtinas ir nebus toleruojamas. Situacijai kartojantis, kartojasi ir mokytojos reakcijos, ji nepadeda Kamilei suvokti savo poelgio pasekmių Rūtai, todėl Kamilė vėl nuliūsta, nes jaučia, kad mokytoja ja nepatenkinta ir atsiprašo, bet situacija nesikeičia.

Kokie mokytojo veiksmai galėtų sustabdyti netinkamą vaikų elgesį, kad jis neišaugtų į patyčias. Mokytoja turėtų reaguoti į konfliktinę situaciją nuo pat pradžių. Prisiminkime, Kamilė žaidė su lėlėmis, Rūta priėjo su savo lėle ir pasakė Kamilei, kad nori žaisti. Kamilė nuėjo žaisti kitur, palikdama Rūtą vieną. Mokytoja pirmiausia turėjo pasikalbėti su Rūta, paklausti, kas atsitiko, įvardyti išgyvenamus jausmus: „Matau, tu labai nuliūdusi, kas atsitiko?“, tada palaikyti ją, padrąsinti: „Labai gerai, kad pasakei, kas nutiko“. Tada patikinti vaiką, kad mokytoja pasikalbės su Kamile, ir pasistengs, kad situacija nesikartotų. Tai pat aptarti su Rūta, kaip ji galėtų pasielgti, jei situacija kartotųsi. Pavyzdžiui: „Man nemalonu tai girdėti, mane tai skaudina, kai nenori su manimi žaisti ir kt.“ Taip pat svarbu aptarti, kad ji gali kreiptis pagalbos į mokytoją arba mokytojos padėjėją. Kalbant su Kamile labai svarbu pasakyti ir įvardyti, ką mokytoja konkrečiai pastebėjo: „Kamile, aš mačiau, kad, kai Rūta norėjo žaisti su tavimi, tu nuėjai žaisti su kitais vaikais, palikdama Rūtą vieną. Mūsų grupėje toks elgesys nepriimtinas, mes turime taisyklę, kad būsimė draugiški, tai reiškia žaisime su visais vaikais“. Svarbu vaikui leisti papasakoti situaciją iš jo pozicijos, išsikalbėti: „Papasakok, kas atsitiko?“ Tai pat svarbu padėti vaikui (skriaudėjui) išsakyti savo jausmus, ypačingai padėti įvardyti pyktį: „Kaip jautiesi? Matau, kad esi supykusi, pykti yra normalu“. Kalbant su Kamile, svarbu jai pačiai padėti įvardyti toki poelgio priežastį, savo jausmus, pasekmes kitam vaikui. Tai pat galima pasikalbėti, kaip ji gali kitais būdais realizuoti savo norus, pvz., nenorėjo atiduoti Rūtos lėlės jai, galima aptarti, kaip galėtų paprašyti Rūtos ilgiau pažaisiti su lėle, gali mainais pasiūlyti Rūtai pažaisiti su jos lėlėmis ir kt. Tai pat Kamilė turi aiškiai suprasti, kad toks elgesys nebus toleruojamas, pvz.: „Kamile, aš tikiu, kad tu viską supratai, žinai mūsų grupės taisyklės ir priimsi Rūtą žaisti kartu, aš stebėsiu jus grupėje“. Galima viską aptarus pasikviesti abi mergaites kartu ir dar kartą įvardyti susitarimus. Jei situacija kartojasi, tai socialinis pedagogas bei psichologas galėtų dirbti su šiuo atveju, aiškindamiesi gilesnes tokio elgesio priežastis, mokydami vaikus, kaip elgtis probleminėse situacijose ir kt. Rūtai pagalbos specialistai padėtų išmokti labiau susidraugauti su kitais vaikais, kaip elgtis, kad ji būtų priimta į grupę, taip pat svarbu paskatinti Rūtą labiau pasitikėti savimi. Grupės lygmenyje reikėtų kuo daugiau komandinių žaidimų, kur Kamilė ir Rūta bei visi vaikai galėtų kuo daugiau veikti kartu bendraujant ir bendradarbiaujant grupėse. Galima pasitelkti pasakos veikėjus arba kitus personažus, knygų skaitymą aptarti su vaikais, ką reiškia būti draugiškiems, stengtis žaisti su visais vaikais, priimti į žaidimą, kaip jaučiasi vaikai, kurie atstumti, ką gali dėl to padaryti.

REKOMENDUOJAMOS PAPILDOMOS LITERATŪROS SĄRAŠAS:

Adriany, V. (2019). 'I don't want to play with the Barbie boy': Understanding Gender-Based Bullying in a Kindergarten in Indonesia. *International journal of bullying prevention*, 1 (4), p. 246-254. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42380-019-00046-2>

Šaltinio aprašymas: šis straipsnis leidžia suprasti patyčių reiškinį ikimokykliniame amžiuje, kylantį dėl lyties. Indonezijoje patyčios, susietos su lytimi, yra vienos dažniausių. Patyčios kyla, kai vaikas elgiasi ne taip, kaip įprastai būdinga jo lyčiai, kai elgiasi netradiciškai. Taip pat straipsnyje analizuojama, kokie mokymai turėtų būti vedami pedagogams, siekiant pašalinti vyraujančią normalizacijos pagal lytį procesą bei homoseksualumo baimę.

Auškelytė, O., Valaitienė, A. (2020). Penkerių-šešerių metų vaikų gerumo ugdymas ikimokyklinio ugdymo institucijoje. *Mokslas – Verslas – Visuomenė: dabartis ir ateities išvalgos V: tarptautinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Klaipėdos valstybinė kolegija, p.33-46 [žiūrėta 2022-01-24]. Prieiga internete: https://www.kvk.lt/wp-content/uploads/2021/01/76698097_MAIN.pdf

Šaltinio aprašymas: straipsnyje teoriškai ir empiriškai išanalizuota tiriamoji problema: kaip ugdomas 5–6 metų vaikų gerumas ikimokyklinio ugdymo institucijoje. Ikimokyklinio ugdymo institucijoje ugdant 5–6 metų vaikų gerumą, labai svarbų vaidmenį atlieka pedagogas ir jo rodymas asmeninis pavyzdys. Išskirtos savybės, kuriomis turi pasižymėti pedagogas, ugdantis vaikų gerumą. Pateiktos svarbiausios, veiksmingiausios vaikų veiklos sritys, kurių metu ugdomas jų gerumas, veiksmingiausi metodai ir būdai.

Camodeca, M., Coppola, G. (2019). Participant roles in preschool bullying: The impact of emotion regulation, social preference, and quality of the teacher–child relationship. *Social Development*, Vol. 28 (1), p. 3-21. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:5026/ehost/detail/detail?vid=0&sid=efb444fe-a1a3-43f3-87e0-6ba23fa-5b66e%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=134324412&db=a9h>

Šaltinio aprašymas: straipsnyje buvo tiriama, ar emocijų valdymas ir socialinės nuostatos buvo siejami su patyčių dalyvių vaidmenimis, kaip santykių su mokytojais kokybės funkcija. Pagrindinė šio darbo naujovė – mokytojo ir vaiko santykių kokybės susiejimas su patyčių vaidmenimis. Bendros išvados atitinka prieraišumo teorijos ir tyrimų prognozes, pagal kurias emocinių santykių su svarbiais globėjais, pvz., ikimokyklinio ugdymo mokytojais, kokybė gali turėti tiesioginės įtakos vaiko socialinei ir emocinei adaptacijai arba sušvelninti, padidinti vaiko pažeidžiamumą.

Douvlos, C. (2019). Bullying in Preschool Children. *Psychological Thought*, Vol. 12 (1), p. 131–142 [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internete:

https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4655/primos-explora/fulldisplay?docid=TN_cdi_doaj_primary_oai_doaj_org_article_613ba463645b4eac82e747cb20d350f2&context=PC&vid=KU&lan-

g=lt_LT&search_scope=KU&adaptor=primo_central_multiple_fe&tab=default_tab&query=any,-contains,Bullying%20in%20Preschool%20Children&offset=0

Šaltinio aprašymas: straipsnyje analizuojama ikimokyklinio amžiaus vaikų patyčių problema, ypatingą dėmesį skiriant ankstyvosios antisocialinio ir agresyvaus elgesio formoms bei teikiami pasiūlymai prevencijai ir intervencijai ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Ikimokyklinio ugdymo pedagogų vaidmuo yra itin svarbus, nes jie turi išmokti atpažinti ir valdyti ankstyvasias agresyvumo formas, atidžiai įvertinti kiekvieną incidentą. Reikalingas pozityvios ugdymo aplinkos kūrimas ir patyčių prevencijos bei intervencijų strategijų taikymas.

Helgeland, A., Lund, I. (2017). Children's voices on bullying in kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, 45 (1), p. 133-141. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: Children's Voices on Bullying in Kindergarten (unit.no)

Šaltinio aprašymas: straipsnyje aprašomos patyčios Skandinavijos šalyse. Norvegijoje atliktas tyrimas parodė, jog ikimokykliniame amžiuje patys vaikai patyčias vertina neigiamai. Vaikai labiausiai bijo būti atskirti nuo bendraamžių grupės, atskirti nuo bendro žaidimo. Visgi kiekviename vaikų darželyje bent 1–2 vaikai patiria atstūmimą, o suaugusieji to nepastebi. Straipsnyje taip pat pateikiami patarimai pedagogams, kaip užkirsti kelią vaiko atstūmimui, kaip visus vaikus įtraukti į bendrą žaidimą.

Ilola, A. M., Lempinen, L., Huttunen, J., Ristkari, T., Sourander, A. (2016). Bullying and victimisation are common in four-year-old children and are associated with somatic symptoms and conduct and peer problems. *Acta Paediatrica*, Vol.105 (5), p.522-528. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4415/doi/full/10.1111/apa.13327>

Šaltinio aprašymas: straipsnyje tiriamas patyčių paplitimas tarp ketverių metų vaikų, apie kuriuos praneša jų tėvai, patyčių elgesio tipų paplitimas bei sąsajos tarp patyčių elgesio su psichosocialiniais veiksniais. Tyrimas atskleidė, jog tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų patyčių elgesys buvo dažnai nustatytas, tačiau jis yra susijęs su kitomis problemomis. Pateikiamos išvados, jog reguliarių patyčių elgesio patikrinimą reikėtų įtraukti į vaikų sveikatos patikras. Taip pat pabrėžiama, jog patyčių prevencijos programos dažniausiai yra skirtos tik mokyklinio amžiaus vaikams, tačiau labai svarbu yra sutelkti dėmesį jau į ikimokyklinio amžiaus vaikus.

Karklytė-Palevičienė, M. (2021). *Vaiko emocinis intelektas. Kaip padėti vaikams pažinti emocijas, pasitikėti savimi ir gerai sutarti su kitais*. Vilnius: Alma littera.

Šaltinio aprašymas: knygoje susistemintai analizuojama informacija apimanti 2–10 metų vaikų emocinį intelektą. Atskleidžiama, kodėl yra labai svarbu pradėti ugdyti emocines kompetencijas jau nuo ankstyvųjų vaiko gyvenimo metų. Pateikiami konkretūs pavyzdžiai bei rekomendacijos, kaip padėti vaikams pažinti emocijas, pasitikėti savimi ir gerai sutarti su kitais. Knygoje pateikiamos užduotys padedančios vaikams įtvirtinti gautas žinias. Taip pat analizuojamos psichologijos ir neuromokslo sąsajos bei psichologijos žinių pagrindimas neuromokslo žiniomis analizuojant vaikų emocinį intelektą.

Larkina, V., Valaitienė, A. (2021). Penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ugdymo veiklos ir metodai ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. *Studijos – verslas – visuomenė: dabarties ir ateities įžvalgos*, (VI), p. 72-9-81 [žiūrėta 2022-01-24]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.52320/svv.v0iVI.195>

Šaltinio aprašymas: svarbų vaidmenį 5–6 metų vaikų emocinei ir socialinei raidai bei empatijos ugdymui turi ikimokyklinio ugdymo įstaiga ir joje dirbantis pedagogas. Straipsnyje teoriniu ir empiriniu aspektu išanalizuotos veiklos ir metodai, naudojamos 5–6 metų vaikų empatijai ugdyti. Išskirtos veiksmingiausios veiklos, kurių metu ugdytiniai skatinami mąstyti ir priimti sprendimus, ugdomas gebėjimas sutelkti dėmesį ir išklausti, lavinamas emocijų ir jausmų pažinimas, suvokimas bei jų raiška, sudaromos galimybės empatijos ir tolerancijos vystymuisi.

Lee, S. H. (2020). Kindergarten teachers' perspectives on young children's bullying roles in relation to dominance and peer relationships: A short-term longitudinal approach in South Korea. *International journal of environmental research and public health*, 17 (5), 1734. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: IJERPH | Free Full-Text | Kindergarten Teachers' Perspectives on Young Children's Bullying Roles in Relation to Dominance and Peer Relationships: A Short-Term Longitudinal Approach in South Korea (mdpi.com)

Šaltinio aprašymas: straipsnyje aprašomi ikimokyklinio amžiaus vaikų patyčių vaidmenys, susiję su dominavimu ir bendraamžių santykiais, jėgų disbalansu. Patyčių vaidmenys laikui bėgant gali keistis arba vaikas gali išvis nustoti dalyvauti patyčiose. Įveikti patyčias reikėtų atsižvelgiant į skirtingus patyčių vaidmenis. Straipsnyje siūloma pedagogams labiau atsižvelgti į vaikų hierarchiją ir stengtis decentralizuoti galią tarp vaikų.

Soderstrom, A., Hultman, A. L. (2016). Preschool work against bullying and degrading treatment: experiences from an action learning project. *Early years*, Vol.37 (3), p.300-312. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4418/doi/full/10.1080/09575146.2016.1194374>

Šaltinio aprašymas: straipsnyje aprašoma devynių Švedijos ikimokyklinio ugdymo įstaigų patirtis, įgyta įgyvendinant mokymosi projektą prieš patyčias ir žeminantį elgesį. Pagrindiniai tyrimo rezultatai atskleidė, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigos, nustatydamos iššūkius su kuriais susiduria ir galimus gerinimo veiksmus, „pataiko į tikslą“, tačiau prevencijos tobulinimo etape yra retai atsižvelgiama į vaikus ir jų požiūrį. Tyrime taip pat aptariamos didaktinės reikšmės tolesniems ikimokyklinio mokymosi projektams.

PRANEŠIMO APIE PATYČIAS / SMURTĄ TARP VAIKŲ IR JŲ ATVEJŲ SPRENDIMO PROTOKOLAS

PRANEŠIMAS APIE PATYČIAS

Pastebėto patyčių / smurto tarp vaikų situacijos apibūdinimas (1–2 sakiniais)	
Kas pranešė apie patyčias / smurtą tarp vaikų	
Kada, kur įvyko patyčios / smurtas tarp vaikų (data, val., vieta)	
Kam pranešta apie patyčias / smurtą tarp vaikų	
Kokia patyčių forma naudota arba įtariama, kad buvo naudota:	
Fizinė (trumpai apibūdinkite):	
Verbalinė (trumpai apibūdinkite):	
Socialinio atstūmimo (trumpai apibūdinkite):	
Kita (trumpai apibūdinkite):	
Aš šis elgesys kartojasi:	☐ Taip ☐ Ne, tai pirmas kartas

Duomenys apie patyčių dalyvius:

Vaiko, patyrusio kitų vaikų patyčias, smurtą vardas, pavardė, amžius, grupė	
Vaiko(-ų), kuris tyčiojosi / smurtavo vardas, pavardė, amžius, grupė	
Vaiko(-ų), stebėjusio patyčias / smurtą tarp vaikų vardas, pavardė, amžius, grupė	

PATYČIŲ / SMURTO TARP VAIKŲ ATVEJO SPRENDIMAS

Išsamus įvykio aprašymas:

Kokių veiksmų imtasi (pildo grupės mokytoja):

Kreiptasi pagalbos į:

- Socialinį pedagogą
- Psichologą
- Specialųjį pedagogą
- Administraciją

Kita _____

Protokolą užpildęs asmuo _____

